

UiT Norgga árkálaš universitehta

Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

“- Guhtta álddu!”

Náhkehasat romána guovddášpersovnnaid analysa

Anna Ravna Gaup

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš – SAM 3910 giđdat 2022

Giitosat

Lea hui imašlaš dovdu beassat čállit, viimmat lean geargan. Leamaš ádjás muhto maid miellagiddevaš bargu beassat čállit dán dutkosa.

Giittán álggos iežan guoimmi, guhte gierdevaččat lea beroštan guldalit ja movttiidahttán mu ain čállit.

Giittán maid iežan čeahpes bagadalli Lill Tove Fredriksena, guhte gierdevaččat lea láidestan ja nevvon mu barggu čálidettiin. Beivviid go lean guhpiridan teoriijaide ja leamaš vuolláneame, Lill Tove leat litnádit ja gávvilít fas movttiidahttán mu čállit.

Giittán maid iežan máttuid, geat leat juoigan, máinnastan, fearániid ja muitalusaid mitalan, oahpahan bargguid ja árvasit juogadan máhtuset ođđa buolvvaide. Dii lehpét guođđán divrras árbbi min háldui!

Sisdoallu

1. Álgu	1
1.1 Dutkanfáttá välljen	1
1.1.1 Čáli	2
1.1.2 Ovddit dutkosat Matti Aikio birra	4
1.2 Dutkančuolbma	4
1.3 Ovddit dutkosat	7
1.3.1 Románat	7
1.3.2 Noveallat	9
1.4 Disposišuvdna	10
2. Historjjálaš duogáš	12
2.1. Dáruiduhttin	12
2.1.2 Dáruiduhttin – skuvllat ja giella	12
2.2 Dáruiduhttin – ealáhusat ja rievttit	16
2.3 Sámi girječállit ja assimilerenpolitihka 1900-logu álggus	18
2.4 Sámi románat 1900-logu álggus	20
3. Teorehtalaš lahknanvuogit	22
3.1 Álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniseren	22
3.2. Álgoálbmogiid máhttu lokten – odđa teorijaid ásaheapmi	23
3.3 Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas	28
3.4. Luohteteoriija	30
3.5 Eallinoaidnu ja gulahallan boazodoalus	35
4. Metodat ja dutkanproseassa	38
4.1 Romána dutkanvuodđu	39
4.2 Narratologiija	40
4.3. Teakstaanalyhtalaš guorahallan	42
4.3.1. Muitaleaddji	42
4.3.2. Persovnnat	43
5. <i>Náhkehasat</i> analysa	45
5.1. <i>Náhkehasat</i> romána guovddáš persovnnat	45
5.2. Referáhta	45
5.3. Analysaoassi	47
5.3.1. Muitalusa huksehus	48
5.3.2. Bálddalasmuitalus – oalgepersovdna Nikko Nillá	50

5.4 Váldopersovdna Biehtár Ovllá	54
5.4.1 Lásse čiegun vieldi Biehtár-Ovllá ektui	60
5.4.2 Čiegun muitalus	62
5.4.3 Lásse jápmin váikkuha Biehtár Ovllá	66
5.4.4 Biehtár áhkku vieldi	71
5.4.5 Biehtár áhku leaskadilli	75
5.5 Váldopersovdna Jussá	78
5.5.1. Jussá ovdáneapmi	85
5.5.2 Oalgepersovvna Elna vieldi	89
6. Loahpaheapmi	91
Gáldut	96

1. Álgu

1.1 Dutkanfáttá välljen

Muitalus maid lean välljen dutkat lea *Náhkehasat* romána maid Matti Aikio lea čállán 1900-logu álggus. Romána originálanamma lea i *Dyreskind* ja ilmmái 1906s dárogillii. Dáinna girjjiin Matti Aiko fuomášuvvui girječállin (Gjengseth 2011:54). Dán dutkosis mun dutkkan *Náhkehasat – I dyreskind* romána sámegeielat jorgalusa mii ilmmái 2003s. Romána originálteavstta geavahan doarjjamateriálan. Harald Kåven jorgalii romána dárogielas sámegillii. Giella lea njuovžil ja girjái. Fuomášuhtán dattege ahte jorgalusas leat moadde meattáhusa mat gusket boazodoallofágalaš tearpmaide. Dát meattáhusat dattege eai moktege váikkut girjji kvalitehtii. Dušše lohkki guhte dovdá boazodoallofágaterminologija, soaitá vávjit ja fuomášit daid.

Mus lea álohii leamaš beroštupmi girjjálašvuhtii mas sámi- ja báikkálaš historjá bohtá ovdan. Ja erenoamážit mitalusaide gos boazodoallu govviduvvo. *Náhkehasat* romána govvida mo sámi servodat lei 1900-logu álggus.

Čáppagirjjálašvuohta dahje fikšuvdnateaksta ii leat seamma go duohtaeallin. Fikšuvdnateaksta sáhtta fátmastit buot lágan historjjálaš čállošiid ja fiktiivva máilbmi orru fas fátmasteamen duohta máilmmi gosa mitalus gullá. Man ládje lohkki lohka fikšuvnateavstta bohtá das man bures son dovdá dahje lea čadnon dasa dahje osiide maid birra mitaluvvojit ja man ládje čáli govve historjjá (Abbot 2008:151). Mun lean boazosápmelaš ja dovdan bures boazodoalu, sihke servvodaga ja ealáhusa. Mun logan romána *insider* čalmmiiguin.

Náhkehasat romána lea čuvodan mu das rájes go lohken dan vuosttaš geardde go ledjen sámegeiela- ja girjjálašvuođa bachelorstudeantan Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Biras maid Aikio govvida lea oahpis munnje, vaikke romána leage čállon badjel 100 jagi dás ovdal. Maiddái lea áigi goas romána lea čállon, servodat maid Aikio govvida ja erenoamážit dalá badjesámiid servodat, miellagiddevaš. *Náhkehasat* románas ii njuolgga namuhuvvo ahte báiki gos románadáhpáhusat dáhpáhuvvat lea Kárášjohka, muhto nugo Aikio govve luonddu ja olbmuid, de sáhtta áddet ahte romána modeallaguovlu ja báiki lea Kárášjohka. *Náhkehasat* románas leat mánggat persovnnat mat hervejit mitalusa. Mitalusas leat guokte váldopersovna, Biehtár Ovlá ja Jussá. Biehtár Ovlá lea boazosápmelaš ja Jussá fas dálusápmelaš. Mii beassat čuovvut sudno dáistalemiid: Biehtár Ovlá dáistalemiid boazodoalus ja Jussá dáistalemiid silolaččat vuordámušaide maid son ieš lea bidjan alces.

Muitalusa dáhpáhusat leat čadnon sámi giláži gos olbmuid birgejupmi lea čadnon lundui. *Náhkehasat* romána váldobiras lea boazodoallobiras. Báikkis leat earret boazodoallu, lotnolasealáhusat nugo smávvadálolaččat geain leat gusat ja sávzzat ja geat geasset johtet geassesajiide gos bivde luosaid.

1.1.1 Čáli

Mattis Mattisen Isaksen dahje Matti Aikio lei Kárášjogas eret. Son riegiidii geassemánu 18. beaivvi 1872s. Su váhnemat ledje Luhkár-Máhte, Mathis Isaksen (1827-1904) ja Ragnhild Josefsdatter Guttorm (1835-1912). Matti áhčči lei luhkkár, oahpaheaddji ja sátnesođiheaddji. Son náitalii vuosttas geardde cuoŋománu 21. beaivvi 1850 Marit Persdatter Outakoskin. Son oaččui suinna njeallje máná. Maŋimuš máná oaččodettiin jámii Máret. Matti Aikio áhčči náitalii ođđasit Matti etniin Rávnna. Dán náittosdilis riegiidii Luhkár-Máhte Máhte, nugo Matti Aikio sámegeallii gohčodedje, goalmádin boarrásepmosiin viđa mánás. Matti áhčči gohčodedje *luhkkárin* dasgo son lei maid luhkkár (Gjengseth 2004:15).

Luhkár-Máhte Máhte elii olu buozá mánán. Dát várra dagahii ahte son ii dovdan iežas nagodit rumašlaš garrabargguid nugo su vieljat dahke. Sii ledje eanadoallit, rávddit ja snihkkárat. Maŋná go Luhkár-Máhte Máhte konfirmerejuvvui, áhčis fidnii sutnje skuvlasaji Čáhcesullo ámtaskuvlii 1888-89. Luhkár-Máhte Máhte ii lean dearvvas doppe ge, muhto son čadahii skuvlla nu buori árvosániin ahte son fidnii ovttá daid guovtti friijasajiin Romssa seminárii mat ledje várrejuvvon sámi ohppiide. Doppe son váccii jagiin 1890-92. Romssa seminára lei oahpaheaddjiskuvla ja rektor lei gielladutki Just Quigstad. Isak Saba álggii dán skuvlii guokte jagi maŋná go Luhkár-Máhte gearrgai. Romssas Luhkár-Máhte Máhte fidnii divššu geahpesvátuide. Ovdal go lei deavdán 20-jagi, son lei ámmátoahpaheaddji ja álggii oahpaheaddjin Deanuvutnii - Skeavvenjárgga skuvlii. Doppe son ii lean guhká. Son fárrii Troandimii ja válddii gaskkaskuvla-eksámena 1894s. Dasto son fárrii Kristiániai gos son ražai buozalmasvuodain ja ruhtadiliin.

24-jagi boarisin son álggii fas oahpu gazzat ja válddii artiuma jagi 1896s privatistan Hauges Minde nammasaš skuvllas. Dát skuvla lei dego ovdaskuvla sidjiide geat háliidedje šaddat miššunbáhppan. Maŋná artiuma rahpasedje Luhkár-Máhtii vejolašvuodát šaddat studeantan ja son čáliihii iežas studeantan Det Kongelige Frederiks Universitetii. Luhkár-Máhte Máhte šattai de historjjálaš, son lei vuosttaš sámi studeantta Norggas jagis 1896s.

Universitehtas son studerii mánggalágan fágaid ja vuhtto ahte son ii riehta diehtán manin son háliidii šaddat. Luhkár-Máhte Máhte logai sihke giella- ja reálafágaid. Son válddii earret eará álgokurssa botanihkas, diedasuorgi maid su ovdagovva Lars-Levi Læstadius lei studeren. Giellafágaid gaskkas studerii son duiskkagiela ja fránskkagiela. Luhkár-Máhte Máhte logai maid jussa, riektediehtaga, muhto dás son ii beassan váldit eksámena go váillui Examen philosophicum. Ovttá ládje dat ii lean imaš ahte su studerenáigi šattai lossadin. Son šattai bargat priváhtaoahpaheaddjin seammás go lei studeantan. Universitehta lohka son dovddai bággun. Son dovddai bearraša ja ruovttubáikki vuordamušaid šaddat ámmátolmmožin, áinnas juristan, muhto dát ii geasuhan su. Son lei guođán ruovttubáikki šaddat dáiddárin (Gjengseth 2004:61).

Luhkár-Máhte Máhte stuorámus niehku lei šaddat girječállin. Muhto son beasai vásihit ahte dat lei váttis. Dattege, su vuosttaš muitalus almmolašvuodas deaddiluvvui VG nammasaš áviissas ođđajagimánu 27. beivvi 1900. Mitalusa namma lei “Jul i Karasjok”. Dán mitalusas dahkaluddá Luhkár-Máhte Máhte ahte son áiddo lea boahán Kárásjogas. Dán čállois son addá hui stuorra saji dása ahte son ruovttubáikkis lea deaivan dovddus sápmelačča ja Kárásjohkalačča Samuel Johnsen Balto, guhte lei Fritjof Nansena ofelaš Ruonáeatnamii. Son čállá earret eará ahte Balto cealká dearvuodaid Nansenii ja su nieidaskihpáriidda Kristiánias. Dákká bokte son gávvilvuodain bidjá iežas seammá dássái go dalá máilmebeakkálmás Fritjof Nansen. VG redaktevra lei nu duđavaš artihkalin ahte ávžžuhii Luhkár-Máhte čálligoahtit girjjiid ja áinnas girjjiid sápmelaččaid ja Finnmárkku birra. Mitaluvvo ahte dása ii lean Luhkár-Máhte Máhte nu mielas go son dovddai dubmehallan čállit aivve fal sápmelaččaid birra. Manne son, guhte lei lohkan duiska- ja fránskkagiela universitehtas ja orron Lulli-Norggas juo guhká, ii sáhtán eará čállit (Gjengseth 2004:70)

Luhkár-Máhte Máhte geahččalii maŋŋá čállit eanet, nugo politihka, girjjálašvuoda ja dáidagiid birra, muhto ii ožžon dáid deaddiluvvot. Son ražai dárogielain ja son beasai duodai dovdat ahte áviissat háliidedje sus dušše čálloiid Finnmárkku ja sápmelaččaid birra. Luhkár-Máhte Máhte šattai ovttá ládje duhtat dása ja čálii “Ved Enare Sø” maid Aftenposten deaddilii cuoŋománu 22. beivvi 1900 (ibid. 68).

Luhkár-Máhte Máhte čálii maid divttaid ja dat lea ge ovttá ráhkesvuodadivtta bokte mii deaddiluvvui golggotmánus jagis 1900, ahte namma *Mathis Aigio* ihtá vuosttaš geardde. Muhto son ii geavahišgoahtán *Aigio* nama almmolašvuodas ovdal go mealgat maŋŋá. Luhkár-Máhte Máhte fárrii Kristianias Lyngørii 1903s. Doppe son barggai priváhtaoahpaheaddjin (ibid. 74).

Lyngøras riegádii su vuosttaš romána *Kong Akab* mii lei boađus su ráhkásmuvvamis ovttá skiippaoamasteaddji niidii. Dát romána lea sápmelačča birra guhte ráhkásmuvvá iežas oahppái guhte lea rivgu. Románas son ii divtte dán ráhkkesvuoda meinnestuvvat sivas go almmái lea sápmelaš. Girječálli bidjá čearddalaš juogu ráhkkesvuhtii. Dán girjji almmuheami oktavuodas son máidnu iežas vuosttaš sámi girječállin ja studeantan. Son geahččalii geavahit sámevuodas seaktin girjevuovdaleames. Muhto Aikio vásihii ahte ii lean álki dohkkehuvvot sámi girječállin dahje álgoálbmotgirječállin, áiggis goas imperialisttalaš vuoigŋa lei garas.

Luhkár-Máhte Máhte dahje nugo su čálanamma lei, Mattis Mattisen Isaksen, geavahišgođii dáiddárnama Matti Aikio *Náhkehasat* romána almmuheami oktavuodas (Gjengseth 2011:11).

1.1.2 Ovddit dutkosat Matti Aikio birra

Matti Aikio lea unnán dutkojuvvon, muhto muhtin dutkosat gávdnojit. Filologa ja girječálli Audun Thorsen čálii 1968s váldofágabarggu Matti Aikio birra. Thorsena váldofágabargu lea klausulerejuvvon, mii mearkkaša ahte dát ii leat almmolaš earágo báberhámis. Thorsen lea čállán artihkkala *Kirke og Kultur* nammasaš áigečállagii 1964s Matti Aikio birra gos oasis su váldofágabarggus namuhuvvojit (Gjengseth 2011:11). Nubbi gii lea čállán váldofágabarggu Matti Aikio birra lea Ragnhild Bondevik, 1946s. Maiddái su váldofágabargu lea klausulerejuvvon. Goalmmát guhte lea čállán váldofágabarggu Aikio birra lea Einar Johan Båtstrand, 1972s Statens Bibliotekskole. Stuorámuš dutkanbargu Matti Aikio birra, lea PhD dutkkus *Matti Aikio – verk og virke* maid Gunnar Gjengseth čálii Upmi universitehtas, Ruotas 2011s. Ovdalaččas, 2004s lea Gjengseth čállán biográfá *Matti Aikio. Dobbelt hjemløst*.

1.2 Dutkančuolbma

Mu dutkančuolbma lea: Mat leat *Náhkehasat* romána váldo- ja oalgepersovnnaid iešvuodát ja árvvut? Mo sii birgejit, rivdet ja ovdánit muitalusas?

Dutkamušas maid dutkkan mo sámi servodat ja erenoamážit boazodoallu govviduvvo ja makkár fápmostruktuvrrat ráđđejit *Náhkehasat* romána servvodagas.

Náhkehasat lea čállojuvvon fargga juo 120 jagi áigi, dalle go dáruiduhttin ja nášunála vuoigŋat ledje alimusat. Norga lei áiddo beassan sierra našuvdnan.

Dovddus maori dutki Linda Tuhiwai Smith teorijja mielde dutki guhte dutká iežas servvodaga, gártá leat *insider-posisuvnnaš*. Insider-dutká gullet seamma rámmat go outsider- olggobeale dutká, jus eai vel čavgasat rámmat. Dutki galgá doallat etihkalaš dási, son galgá leat kritihkalaš, reflekterejeaddji ja son galgá árvvus atnit álbmoga maid dutká. Dása lassin galgá dutki gii dutká iežas álbmoga, leat liige vuollegaš go olggobeale dutki. Sivvan dása lea go insider-dutki lea oassin servvodagas maid dutká, sus leat iešguđetge rollat, posišuvnnat ja oktavuodát (Smith 2012:140). Smihtten mángii čáledettiin, man muddui sáhtán mun geahččat iežan insider-dutkin romána ektui mii lea čállon fargga 120 jagi áigi. Eanet dán birra čálán teorijjaoasis.

Go guorahalan váldopersovnnaid de guorahalan maid mo soai gulahallaba ja doaibmaba gaskaneaset ja mo muitalusa oalgepersovnnat váikkuhit sudno eallimii ja daguide.

Muitalusa váldopersovnnat leaba Biehtár Ovlá ja Jussá geat ealliba smávva sámi gilázis. Muitalusas ii boađe čielgasit ovdan gos dát gilli lea, muhto muitalusas dađistaga vuhtto ahte modeallagilli lea Kárášjohka. Biehtár Ovlá lea rikkes boazosápmelaš ja Jussá fas dálubárdni, stuorra Jonjgu bárdni. Sihke Biehtár Ovlás ja Jussás leat dehálaš rollat muitalusa servvodagas. Biehtár Ovlá lea siiddaisit muhto lea dattege eatniválddi vuolde. Váldi mii dagaha su silolaš gillámušaide. Jussá lea jábálaš Jonjgu bárdni guhte manná máilbmái šaddat báhppan. Biehtár Ovlá lea daguidisguin eanet oidnosis muitalusa servvodagas go Jussá, gean dáistaleamit leat eanet čihkosis báikegoddái. Son guoddá stuorra siskkáldas noađi iežas vuordámušaid geažil. Biehtár Ovlá dáistaleapmi lea fas oidnosis buohkaide, juo muitalusa álggus, go son diggedálus čohkká ja lea vihtan boazosuolaášsis. Su reanja Lásse lea áššáskuhtton suoládan ja njuovvan nuppe siidda bohccuid.

Mu dutkan lea kontekstuella guorahallan mas geavahan girjjálašvuoda metodologiija man mielde dagan personguorahallama ja man vuodđu lea álgoálbmotmetodologiija. Kontekstuála lahkanaanvugiin geahčan mo persovnnat láhttejit ja ovtastallet siidaguimmiiguin, verddiiguin, kránnjásiidaguimmiiguin ja eará báikegotti ássiiguin. Mo sii birgehallet, vásihit ja čovdet gaskavuodaid mat dađistaga bohciidit. Álgoálbmotmetodologiija oassái gullá maid mu iežan konteaksta- ja kulturmáhttu. Mu iežan kulturáddejupmi vuolga das go lean bajásšaddan sámi guovllus, boazosámi bearrašis geas lea dálveorohat Kárášjogas ja geasseorohat Porsánggus.

Sámi girjjálašvuodadutki Lill Tove Fredriksen (2012) dadjá artihkkalis *Dat lea mo nu munnje oahpis* ahte konteaksta lea dat mii lea olggobeale teavstta, masa earret eará gullá sámi kultuvra ja historjá, ja iežan kulturmáhtu- ja áddejupmi. Iežan guorahallamis mun iskan muitalusa gulahallanvugiid, mo sii gaskaneaset gulahallet iešguđetge dilálašvuodain. Lean ieš bajásšaddan

árbevirolaš gulahallanvugiin ja dovddan daid bures. Geažideapmi, mohkohallan, nárrideapmi, diiddastallan, máinnasteapmi, čavggahallan ja luohiti leat oahpes gulahallanvuogit. Luđiin sáhtát dearvvahit, gudnejahttit ja rámidit nuppi. Okta mu siesáin láve hui čehpet hálddašit dán gulahanvuogi. Go oahpes olbmot bohte guossái, dahje deaivvai sin heivvolaš sajis, de son láve sáhttit *rohttestit* guossi luohiti dahje jus guossis alddis ii lean luohiti, rohttestii guossi sogas gean nu eará luohiti. Dát lei mielde movttiidahttimin dan gean deaivvai ja ovtta ládje luohiti bokte gudnejahttimin maid sudno deaivvadeami. Luohiti lávejit maid geavahit mánáid- ja nuoraid bajásgeassimis. Jus ledjet buori barggu bargan, de ii lean dalle go mun bajásšadden nu dábálaš bearehaga sániiguin rábmot, muhto vuohkkás ollesolmmoš sáhtii baicce rohttestit dahje juoiggastit máná dahje nuora, duodaštan dihte ahte bargu mii lei dahkkon lei buorre. Muittán vel odnege dan dovddu go ná dáhpáhuvai.

Luohti sáhtii geavahuvvot gulahallangaskaoapmin masa sáhtte biddjot spontána dajahusat mat gulle juste dan dihto dáhpáhusii dahje dilálašvuhtii. Dát dajahusat sáhtte leat vaikke mat. Jus dáhpáhus gulai boazobargui, de sáhttet dajahusat guoskkahit mearkaoali, bohccuid, duovdagiid ja nu ain. Giđđajodedettiin sáhtta dáhpáhuvvat ahte nuorra guođoheaddji ribaha nohkastit menddo guhká ja manaha čorrage maid dasto šaddá doarredit. Gávvilis rávisolmmoš sáhtta juoiggastit nuora ja bardit dákkár dajahusaid nu go “... *son dat gal sávri lea guhte giškoniid doarreda...*”. Dáinna dajahusain lea juoigi eahpenjulgesvugiin bajidan nuorraolbmo iešdovddu. Dajahusat guoskkahit nuorra badjeolbmo sávriuođa ja su mearkaoali. Juoigi lea maid gudnejahtán ealu. Eallu lea dábálaččat buori vuoimmis go doarredit šaddá. Ja dat deháleamos, son lea dan nuorraolbmo bargobártti, negatiiva dáhpáhusa go nuorra guođoheaddji manahii čorrage, jorahan positiivan luohiti bokte.

Álgoálbmotmetodologiija vuodđu lea álgoálbmogiid iežaset máhtu lokten. Dekoloniseren lea oassi álgoálbmotmetodologiijas, ii ge dušše kolonialisma vuostereakšuvdna (Smith 2003). Eanet čilgen dán birra teoriijaoasis čuoggás Álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniserema birra.

Lasihan dattege ahte dekoloniseren ii mearkkaš ahte mii oalát galgat hilgut oarjemáilmmi máhtu ja dutkanvugiid. Lea baicce sáhka ahte mii ovddidit ja ávkkástallat daid iežamet eavttuid vuodul. Dávgeas teoriijain lea maid sadi ođđa jurdagiidda (Smith 2012:40-41).

Lutken dihte dutkančuolmma geavahan teakstaanalyhtalaš reaidun James Wood girjjis *Slik virker litteraturen* (2019) ja Rolf Gaasland girjji *Fortellerens hemmeligheter* (2017).

Eamiálbmotmetodologiija ja konteavsttalaš guorahallamis geavahan sámi girjjálašvuoda ja

eamiálbmotdutkiid nugo Linda Thuhiwai Smith, Graham Smith, Harald Gaski, Lill Tove Fredriksen, Rauna Kuokkanen, Aimo Aikio ja Vuokku Hirvonen.

1.3 Ovddit dutkosat

1.3.1 Románat

Sámi girjjálašvuodadutkamis leat románaid dutkan John Trygve Solbakk, Lisa Monica Aslaksen, Lill Tove Fredriksen ja May Kristine Vars. Máret Káre-Elle Partapuoli fas lea dutkan mánáidrománaid.

John Trygve Solbakk čálii 1995 váldofágabarggu *Sámis gáidan teavsttat. Amasmuvvan – ja eksisteanssalaš gažaldagat Jovvna-Ánde Vest románain*. Dutkosis son guorahallá Vesta románaid *Kapteainna ruvsu* ja *Eallin bihtát*. Solbakk lea guorahallan eksisteanssalaš gažaldagaid Vesta románain. Váldofáttát teakstaanalysas leat oktonasvuolta, eaktodáhtolaš válljema bokte ja amasmuvvaman. *Eallin bihtát* románas Solbakk guorahallá Petera, románá váldopersovvna, árgabeaivválaš váttisvuodaid ja mo son vásiha eallima iešguđet hástalusaid maŋŋá go fárrii kránnjáriikii. Peter lea vásihan lossa mánnávuoda ja son lea amasmuvvan iežas duogáži ja earáide. Son ii nagot eallit buori bearašeallima ii ge nákke šat barggu maid álggus barggai nu bures. Loahpas son oktovuodain gáidá suoivvanii (Fredriksen 2015:19-20). *Kapteainna ruvsu* románas Solbakk guorahallá váldopersovvna Kapo válljemušaid eallimis. Man láhkai olmmoš lea friddja ja mo vállje. Kapo oažžu fáldalaga kapteainna Paulsenis váldit badjelasas fatnasa, muhto son ii daga dan. Son baicce guođđá mearraeallima ja báhcá amas riikii. Dát mearrádus gehččojuvvo válljejupmin vuolitárvosas eallimii. Solbakk fas čilge mo Kapo jurdagat mearrádusaid ektui jorret leat allaárvosažžan (Aslaksen 2007:9).

Lisa Monica Aslaksen lea čállán mastergrádadutkosa *Máilbmi nuppástuvvá ja olbmot dađe mielde. Čáppagirjjálašvuolta historjjá muitalussan ja Heaikka duppal doaibma Árbbolaččat-trilogiijas*” (Aslaksen 2007). Aslaksen dutkamuša vuodđu lea persovdnadulkon gos son dutká váldopersovvna Heaikka. Trilogiija váldofáddá lea ođđa áiggi bohtin Sápmaí. Aslaksen geavaha teakstaimmanantta dulkonvuogi maid gohčodit Textpraxis maid Romssa universitehta dutkanjoavku Rolf Gaasland ja Anniken Greve leaba ráhkadan. Aslaksen dutká mo románá váldopersovdna Heaikka doaibmá sihke váldopersovdnan ja muitaleaddjin. Heaikka čállá beavegirjji man bokte lohkket oahpásmuvvet muitalusa eará persovvnaide ja báikegoddá. Dás čuovvot Heaikka iežas ovdáneami, sihke girječállin ja muđuid muitalusa servvodagas. Heaikka ii

leat nu mo vurdo ahte almmáiolbmot leat smávva sámi gilázis. Son ii hálit bargat dálubargguid ja mearrida guođđit ruovttubáikki ja fárret máttás. Vaikke son áibbašii ge eret Máhte báikkis, de gávpoteallin ii duhtat su vuordámušaid. Heaika máhccá fas ruoktot iežas mánnávuodaruktui. Máddin son lea váldán oahpu ja su ruovttoluottabohtin ovdasta odđa áiggi smávvgilázis Máhte báikkis. Heaika lea čálligohtán girjji. Son ii álgge dienasbargui ja girječállin ii gehččojuvvo dalá servodagas albma bargun. Heaikka vilbealle ja buorre almmái Issát, geas ii ge leat dienasbargu, lea sullasaš dilis go Heaika. Son lea ges govvadáiddár. Gili olbmot eai ádde Heaikka ja Issáha jurddašanvuogi (Aslaksen 2007:36). Heaikka doaibma mitalusas lea čájehit ahte odđa eallinvuohki bohtá árbevirolaš doaimmaid sadjái. Dattege, son fas beroštišgohtá árbevirolaš bargguide ja háliida oahpat daid (Aslaksen 2007: 30-31). Trilogiija fáttaid dáfus Aslaksen guođđá teakstaimmaneanta dulkonvuogi ja deattuha álgoálbmot jurddašanvuogi ja kultursiskkáldas áddejumi (Aslaksen 2007:18). Fáttát maid birra Aslaksen čállá iežas dutkosis leat odđa áiggi bohtin, odđa hástalusat ealáhusain, sápmelašvuoda boahhteáigi, sáme giela dilli ja vuoinŋalaš eallin.

Lill Tove Fredriksen (2015) lea čállán PhD dutkosa ... *mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui... Birgengoasttat Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas Árbbolaččat*. Romána dáhpáhusat leat smávva sámi gilázis Máhte báikkis 1960-1980 logus. *Árbbolaččat*-románas leat ollu persovnnat ja lea čállojuvvo realisttalaš árbevierus. *Árbbolaččat*- ráiddu váldopersovdna lea Heaika gean áigumuš lea šaddat čállin. Heaikka čállima bokte lohkki oahpásmuvvá romána olbmuide, sin gaskavuodaide ja servodaga ovdáneapmái. Heaikkas lea earálágan eallinvuohki go Máhte báikki eará ássiin geat leat dálonat. Son lea máŋggageardásaš árbbolaš ja beassá bargat iežas miela miel barggu mii leat dutkat ja čállit guovllu ja olbmuid historijá. Heaika lea bajásšaddan áhčis hága ja son ii leat beassan oahppat árbevirolašbargguid. Su mihttu lea oahppat joga bivdit. Fredriksen dutká romána persovnnaid birgengoansttaid áiggis mas servvodatrievdadusat nuppástuhtti gohtet sámi árbevirolaš eallima. Guorahallamis Fredriksen geavaha luoheteoriija mas deattuha luoheteárbvieru sosiála doaimma ja mo dat ovdasta sámi servvodaga máilmmioainnu ja eallinvuogi. Fredriksen deattuha luoheteárbvieru kontekstuála beali, mo sámi eallinfilosofiija ja máilmmioaidnu mitalit olbmuid leahkima birra smávva sámi servvodagas. Fredriksen lea ovdánahtán ja lokten luoheteoriija álgoálbmot akademalaš dutkanteoriijan. Son lea vuosttaš dutki guhte PhD dutkamušas lea geavahan luoheteoriija.

Máret Káre-Elle Partapuoli (2014) lea masterčálloš *Váikkuheapmi – hástaleapmi – ovdáneapmi* dutkan sámi mánáidgirjjálašvuoda. Partapuoli lea dutkan Rauni Padar Leivo mánáidgirjji *Vuoi dan Kárenina* ja Risten Sokki girjji *Mu ártegis eallin*. Dutkamušas Partapuoli dutká

váldopersovnnaid ovdáneami sosiála oktavuodain. Teakstaanalyhtalaš guorahallamis geavaha teoriijaid mat sámi perspektiivvas giedahallet bajásgeassima, birgejumi, ja humor- ja skelbmošanárbevieru. Lassin sámi teoriijaide geavaha teoriijaid mat giedahallet teakstalakhkoneami, sosiála oktavuodaid doaimma ja humorgeavahusa. Dása gullet etnokritihka jurddašeapmi, normalitehta, karneválateoriija ja oarjemáilmmálaš humoráddejupmi. Partapuoli lea vuosttaš gii lea dutkan sámi mánáidgirjjálašvuoda.

May Kristine Vars (2018) lea lektoroahpus čállán masterdutkosa sámi girjjálašvuodas *Dáiddát leahkit sápmelaš, muhto it seamma ládje dego sápmelaččat leat dáppe*. Narratologalaš analyisa románain *Kátjá* (1986) ja *SMS:at Sohpparis* (2011). Lektorstudeantan son lea oaidnán dehálažžan iskat mo románat doibmet ja mo daid sáhhtá geavahit oahpahasas. Vars dutkamuša váldočuolbma lea čadnon didáktalaš beallái.

1.3.2 Noveallat

Sámi girjjálašvuodadutkamis leat guovttis dutkan noveallaid; Synnøve Solbakken-Härkönen ja Ester Kristine Johnsen.

Synnøve Solbakken-Härkönen (2014) lea čállán mastergrádadutkosa *Máinnasmáilmmis otná čáppagirjjálašvuhtii* – magiijalaš realisma ja narratologiija Kirste Paltto noveallas. Solbakken-Härkönen lea guorahallan Kirste Paltto novealla «Guppoš». Novealla lea oassi *Suoláduvnon* noveallačoakkáldagas. Solbakken-Härkönen guorahallá mo njálmmálaš árbevierru geavahuvvo materiálan sámi dálá girjjálašvuodas ja mo dát materiála duddjo tematihka, mii čatnasa dán áiggi sámiid hástalusaide earret eará koloniserejuvnon guovllu eamiálbmogin. Son suokkarda maiddái makkár máilmmigovaid ala novealla lea huksejuvnon. Lassin dása guorahallá Solbakken-Härkönen man láchkai novealla muitaluvvo, ja mo muitaleapmi ja teaksta hásttuhit lohkki lohkat gitta lohppii. Solbakken-Härkönen dutkan lea guovtti perspektiivvas: muitaleami perspektiivvas ja njálmmálaš árbevieru geavaheami perspektiivvas. Su teorehtalaš rámmii gullet magiijalaš realisma ja narratologia.

Ester Kristine Johnsen lea čállán masterbarggu (2017) *Ravget iežas bođuid ovddežis. Guovddášpersovnnaid iešvuodát, rollat ja ovdáneapmi sámi perspektiivvas ja narratologiija guorahallamiin Earrodearvuođat* ja *Jievjaheargi* noveallain. Kirsti Paltto lea čállán *Jievjaheargi* novealla ja Jovnna Ánde Vest fas *Earrodearvuođat*. Dutkamušas Johnsen guorahallá noveallaid váldo, - ja oalgepersovnnaid, mo sii gulahallet ja mat leat sin iešvuodát ja mo sii ovdánit dihto

elemanttain ja dáhpáhusain. Johnsena dutkkus lea kontekstuella analysa mas geavaha eamiálbmotmetodologiija, iežas kulturmáhtu ja luoheteoriija. Son lea vuosttaš studeanta guhte masterdásis lea geavahan luoheteoriija vuodđun noveallaid guorahallamis.

1.4 Disposišuvdna

Nuppi kapihttalís, Historijjáláš duogáš, čálán dáruiduhttima birra mii lea hui áigeovodil *Náhkehasat* romána áigodahkii. Dát lea guhkes oassi mii lea dehálaš muitalusa áigái ja áigái goas čáli elii. Dát leat dieđut maid lavttáin danne go leamaš digaštallan Aikio guottuid hárrái: doarjjui go son dáruiduhttima vai ii?

Dán oasis maid čálán dalá sámi girječáliid birra, ja mo sii dustejedje eiseválddiid assimilerenpolitihka. Dasto válddán ovdan sámi románaid mat ilbme 1900-logu álggus.

Teorijjaoasis čálán álgoálbmotmetodologiija birra, mas sámi girjjálášvuodadutkan lea oassi.

Dán oasis čilgen mii álgoálbmotmetodologiija lea, ja mo álgoálbmogat leat bargagohtán ráhkadit teorehtaláš ja metodologaláš lahkananvugiid ja dutkanparadigmaid gos álgoálbmogiid máilmmioaidnu ja árvvut leat guovddázis. Guovddáš álgoálbmotdutkan geaidda čujuhan leat Graham Smith, Linda T. Smith ja Rauna Kuokkanen. Teorijjaoasis čilgen maid kulturáddejumi ja kontekstamáhttu girjjálášvuoda guorahallamis. Dás čujuhan sámi dutkiide nugo Aikio ja Gaski. Dasto čilgen luoheteoriija, mii lea vuodđun mu dutkamušas. Sámi girjjálášvuodadutkamis lea luoheteárbievru lyrikkaláš bealli dutkojuvvon 1970-logu rájes. Vuokku Hirvonen ja Harald Gaski leaba sámiid dutkiid gaskkas soai geat guhkimusat leaba dutkan luoheteárbievru čáppagirjjáláš teakstan. Sámi girjjálášvuodadutki Lill Tove Fredriksen lea ovdánahtán luoheteoriija prosateavstta dutkamii. Mañimuš oasis čilgen boazosámiid eallinoainnu ja gulahallama, birrasis gosa ieš gulan.

Metodaoasis čilgen narratologiija, mii lea metoda man vuodul guorahallan romána diskurssa. Dás čilgen maid ekletaláš metodaláš teakstalahkaneami. Čilgen maid teakstaanalyhtaláš guorahallama, mo guorahallat teavstta iešguđetge osiid ja dáid osiid doaimma muitalusas. Lean geavahan H. Porter Abbota guokte narratiivva dulkonvuogi: *intenšunála ja symptomáhtaláš* lohkanvugiid. Intenšunála lohkanvuogis lea deaddu teavstta osiide ja mo dat leat bardojuvvon oktii teakstan. Symptomáhtaláš lohkanvuohki deattuha osiid mat leat teavstta olggobeale. Symptomáhtaláš lohkan ii deattut dahje váldde vuhtii mo implisihtta čáli govvida narratiivva

elemanttaid ja ollisvuoda. Implisihtta čálli doaibmá abstrakta dásis ja dan sáhhtá čilget leat lohkki áddejupmi teavsttas.

Analysaoasis guorahalan *Náhkehasat* romána dutkančuolmma ektui. Dás buvttán álggos ovdan romána guovddášpersovnnaid vai lohkki oahpásmuvvá romána persovnnaiguin. Dasto buvttán oanehis referáhta, ovdal go čiekŋudan mitalusa analysii. Analysaoasis juogán váldopersovnnaid vuollái váikkuheaddji osiid ja persovnnaid mat leat relevánta váldopersovnnaid ovdáneamis. Earret váldopersovnnaid, válddahalan maid románas ovtta bálddalas mitalusa.

2. Historjjálaš duogáš

2.1. Dáruiduhttin

Dutkit oaivvildit sivvan dáruiduhttimii ledje guokte: našuvdnahuksen ja sosiáladarwinisma. Suopma lei 1890 rájes šaddan Ruošša vuollái ja Norgga eiseválddit oidne Ruošša stuorámuš áittan. Dán balu čihke eiseválddit ja gávdne eará ákkaid dáruiduhttimii. Dáruiduhttin garragođii 1870 rájes ja nannejuvvui sullii 1880 rájes. Sosiáladarwinisma lei servvodatoaidnu Eurohpás 1870-1800 jagiin. Sosiáladarwinismma oainnu mielde alladássásaš ja siviliserejuvvon čearddain lei geatnegasvuolta ja morálalaš vuoigatvuolta bajásgeassit primitiiva čearddalaš álbmogiid maid “ovdáneami lágat” ledje dubmen hevvui. Dán oainnu mielde sin alladássásaš eanadoallokultuvra loahpaloahpas livččii šaddat duššadit boazodoalu. Sosialdarwinismmalaš oainnu mielde alla menestuvvan kultuvrrat jukset ain alit dásiid ja primitiivvalaš, goarránan čearddat duššet. Dát oainnut ja jurdagat ledje vižžon Darwina girjjis « *On the Origin of Species* » mii almmuhuvvui 1859s. Sosiáladarwinismmalaš servvodatoaidnu báidnigođii davviriikkaid láhkamearrádusaid ja politihka 1880-logu rájes. Eiseválddit ožžo coavcci oaivvildit ahte sápmelaččat gullet goarránan čerdii mii lei dubmejuvvon duššat. Áidna vuohki beastit sin lei dahkat sin dáččan (Solbakk 1997:146).

2.1.2 Dáruiduhttin – skuvllat ja giella

Maŋnel go Norgga stáhta luvvejuvvoi Dánmárkkus 1814s ja oaččui áigái iežas vuodđolága, lei sáme gielas seamma árvi go dárogielas. Boađus dás lei oktavuolta maid vuosttaš buolvva ámmátolbmot ledje ožžon sápmelaččaiguin. Historjjádukti Henry Minde čállá dát gulai dalá humanisttalaš-romantihkalaš oidnui, ahte juohke olbmos lea vuoigatvuolta beassat hupmat eatnigielas. Dáid oaiviliid duohken lei báhppa N.V. Stockfleth, guhte lei almmuhan girjjiid sáme giellii maid geavahedje oahpahas ja girkus (Minde 2005:10-11). Historihkkár Aage Solbakk čállá ahte Stockfleth ii bealuštan dušše sápmelaččaid vuoigatvuoda oažžut oahpahusa iežaset giellii. Son doarjjui maid kvenagiela ja oaivvildii ahte eiseválddit galggašedje meannudit kvenaid seamma láhkai go sápmelaččaid. Eiseválddit geat dorjo Stockfletha miššon- ja čuvgehusbarggu sápmelaččaid guovdu, eai dohkkehan dán oainnu. Kvenat ledje sisafárrejeaddjit geat eaktodáhtolaččat ledje fárren Norgii. Dan sivas eai galgan sii oažžut seamma vuoigatvuodaid go sápmelaččat geat agibeavvi ledje ássan dáppe. Stockfletha giellapolitihka oaččui doarjaga

gitta 1800-logu gaskkamuddui. Dás rájes su giellaoaidnu vuoittáhallađodii. Norgga Stuorradiggi vuostálastigodii sámeđiela ja erenoamáđit suomagiela geavaheami oahpahusas ja sártniin (Solbakk 1997:113-114).

Minde juohká dáruiduhttima njealji áigodahkii ja gohčoda dáid: nuppástusáigodat mii lei sullii 1850-1870, nannenáigodat sullii 1870-1905, alimus áigodat sullii 1905-1950 ja heaittihanáigodat sullii 1950-1980. Minde čatná dáruiduhttima álggu ja loahpa guovtti dáhpáussii; Finnefoandda (Finnefond) ásaheapmái 1851s ja Álttá-áššái 1979-81. Finnefoanda lei bušeahtta-poasta maid Stuorradiggi ásahii dáruiduhttima várás. Álttá-áššis sápmelaččat vuostálaste kultuvrralaš vealaheami ja gáibidedje vuoigatvuođaid ja politihkalaš iešstivrejumi (Minde 2005:6).

Nuppástusáigodagas ásaheavvui Finnefondet, jagis 1851 (ibid. 11). Ulbmil dáinna foanddain lei doarjut dárogieloahpaha guovlluin main lei vejolaš nannet dárogiela. Dáid guovlluđ gohčodedje dáruiduhttinguovlun ja ledje Norgga davimus rittus gos mearrasápmelaččat ásse (Solbakk 1997:114).

Nannenáigodagas (1870-1905) eiseválddit čavgejedje dáruiduhttindoaimmaid. Válđosivva lei suomelaččaid sisafárren Nuorta-Finnmárkui ja dieđut ahte doaimbajut eai lean meinnestuvvan. Sápmelaččaid ja kvenaid dárogielmáhttu lei baicca hedjonan. Stuorradiggi mearridii 1868s ahte Finnefoandda ruđat dás rájes maid galge geavahuvvot dáruiduhttindoaimmaide kvena álbmoga várás. Finnefoanda lassánii duppalit moatti jagis. Ággan ovddit dáruiduhttindoaimmaide lei nášunálalisttalaš ja sivilisatoralaš. Dál lei ággan riika sihkkarvuođapolitihkka ja našuvnna doahhtaleapmi. Historjjáđutkit Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi čuočuheigga dutkosis 1981s *Den finske fare*, sámeđillii “Suoma várra” ahte sivvan dása lei go Norgga balai Suoma ja Ruošša váikkuhusas ráđjaguovlluđ Davvi-Norggas (Minde 2005:12). Suomelaččat ledje leavvan viidát davvi ráđjaguovlluide. Suomas lei 1860 jagiin váttis dilli eanadoalus ja ollugat šadde nealggis báhtarit Davvi Norgga riddo- ja vuotnaguovlluide gos lei guolleriggodat ja valjis borramuš. Suopma lei 1809 rájes šaddan Ruošša cára stivrejumi vuollái ja dás balai Norgga. Norgga eiseválddit navde sisafárrejeaddji suomelaččaid doarjut Ruošša, ja balle ođđa ássiđ spioneret Ruošša ovddas (Solbakk 1997:145).

Dán seamma áigodagas, 1860 jagiin, miššuvdna ja njunušeiseválddit gárte vuostálagaid sámi áššiin. Eiseválddit sihkkko njuolggadusaid mat adde mánáide vuoigatvuođaid oahpat eatnigielaset. Dat mielddisbuvttii ahte stáhta ii šat addán doarjaga miššuvdnii iige sámeđielat čállošiid buvttadeapmái. Miššuvdna šattai dorvvastit eaktodáhtolaš doarjagiidda ja ásaheđje *Norsk Finde-Mission* dahje sámeđillii Sámi Miššuvnna jagis 1888s (Solbakk1997:144, Minde 2005:12).

Norgga skuvlaeisseválddit adde dađistaga garrasat ja garrasat lánkanjuolggadusaid guđe oahpahusgiella galggai geavahuvvot sámi ja kvena mánáid oahpahusas. Vuosttaš njuolggadus, giella geavaheami birra oahpahusas, bođii 1862s, nubbi 1870s, goalmmát 1880s ja maŋimuš 1898s. Juohke ođđa njuolggadusas gildojuvvui sámegeiella oahpahusgiellan. Golbma álgonjuolggadusa mat čavgejedje sámegeiella oahpahusgiellan, bohte Stiftsdirekšuvnnas Romssas. Maŋimuš gielddus bođii Girko- ja oahpahusdepartemeanttas ja dan lei vuolláičállán girkominsttar Vilhelm A. Wexelsen. Njuolggadus oaččui nama “Wexelsens-plakáhta”. Dát plakáhta lei fámus gitta 1960 ja gilddii skuvllaid geavaheames sáme- ja kvenagiella oahpahusas. Dušše kristtalašvuoda oahpahusas oaččui sámástit dahje kvenagiella geavahit veahkkegiellan, jos lei áibbas dárbblaš (Minde 2005)¹.

Dáruiduhttima ulbmil lei ahte sápmelaččat galge guođđit iežaset giella ja kultuvrra, sii galge siviliserejuvvot. Sámegeiella gildosa skuvllain čuovui bálkkašupmi, oahpaheaddjit geat ángirušše dáruiduhttit sámemánáid, ožžo bálkálásahusaid. Dát ortnet guoskkai dušše dáža oahpaheddjiide. Sápmelaš oahpaheaddjit eai ožžon dáid “buriid”. Sivvan dása lei ekspedišuvdnaoavda Hertzberg evttohus virgegildosii čearddalašvuoda vuodul 1877s: “Lea čájehuvvon ahte oahpaheaddjit guđiin lea čielga dahje seaguhuvvon kvena dahje sámi duogáš, eai leat gelbbolaččat ovdánahttit dáruiduhttima iežaset lágáži gaskkas nu bures go livččii sávahahti” (Minde 2005:13). Dán evttohussii lei álggus vuosteháhu, muhto Wexelsens-plakáhta ásaheami oktavuodas guoktelogi jagi maŋná, dát gielddus bođii fápmui. Vuosteháhu sápmelaš ja kvena oahpaheddjiid vuostá ii lean ođas. Romssa Bismagotte jođiheaddjit ledje juo loahpageahčen 1860-logu dovddahan vuostehágu doalahit sápmelaš ja kvena studeanttaid friddjasajiid Romssa semináras. Sii celke: “Singuin lea hirbmat rahčamuš, ja aŋkke eat nagodan addit sidjiide dohkálaš oahpu”. 187 friddjasajiin, ledje dušše 12 studeantta Finnmárkkus eret geat válde eksámena jagiin 1872-1906. Friddjaohppiid sajiid ortnega heaittihedje 1906s ja sullii seamma áiggi maid sámegeiel- ja suomagielloahpahusa (Minde 2005:13-14). Dovddus Isak Saba, Anders Larsen ja Matti Aikio ledje vázzán Romssa seminára. Aikio váccii 1890-92, Saba 1895-98 ja Larsen 1897-99.

Ollašuhttin dihte dáruiduhttima, Finnmárkui álge 1900 álggus hukset skuvlainternáhtaid. Oahppit galge váldot eret sin iežaset birrasiin. Álggus huksejedje internáhtaid guovlluide gos kvenat ásse, dađistaga maid Sis-Finmárkui ja Divttasvutnii. 1914 rájes Stuorradiggi lasihii Finnefondii doarjaga. Lasáhusat galge geavahuvvot internáhta huksemiidda ja jođihangoluide. Ovdalaš nuppi máilmmisoađi, 1936s, bođii *Lov om folkeskolen* (álbmotskuvlalahka). Dát lánka gilddii

¹ Minde, Henry. (2005). Sámi skuvlahistorjá 1. (S. Lund, Editor) From skuvla.info: <http://skuvla.info/skolehist/minde-n.htm>

geavaheames suomagiela veahkkegiellan oahpahusas. Dáruiduhttin kvenaid vuostta čavgejuvvui. Dán áigodagas álge dahkat erohusaid gaskal kvenaid ja sápmelaččaid. Sápmelaččaid atne álgoálbmogin guovllus ja kvenaid fas sisafárrejeaddjin. Dutkit leat mañit áiggis árvvoštallan ahte dáruiduhttin ii livčče lean nu garas sápmelaččaide vuostá, jus kvenat eai livčče leavvan davvi rittuide. Nu mo ovdalis namuhuvvon, kvenaid leavvama gehčče leat áittan riika sihkarvuhtii (Minde: 2005:14-17).

Girko- ja oahpahusdepartemeanta nammadii 1956s *Samekomiteen* - Sámelávdegotti man mandáhta lei evttohit ekonomalaš ja kultuvrraš bijuid buorin sámiide. Sámelávdegoddi buvttii cealkámuša gos e.e. ovddidii heaittihit assimilerenpolitihka. Loahpageahčen 1962s dovddahii ráđđehus dáhtu rievdadussii Stuorradiggedieđáhusas nr. 21 (1962-63). Ovdalis namuhuvvon Wexelsens-plakáhta válđui eret fámus ja Stuorradiggedieđáhusas vuhtto áigumuš heaittihit assimilerenpolitihka ja rievdadit Norgga unnitálbmogiid politihka. Dát lei vuosttaš háve go guorahallan sámiid dili birra Norggas gieđahallojuvvui sierra Stuorradiggedieđáhusas. Ovdalis, 1946s lei addon doarjja stáhtabušehtas buvttadit skuvlagirjjiid sáme- ja dárogillii. Jagiin 1949-53 barggai oahppogirjelávdegoddi mas ledje sámi skuvlaolbmot, sámedárogielat lohkanirjjiin vuodđoskuvlii. Girji almmuhuvvui 1965s ja 1971. Girjjiid lei illustreren sámi dáiddár Ivvár-Ivvár – Iver Jåks.²

Jagis 1953s fállagođii Tromsø lærerskole – Romssa oahpaheaddjiskuvla oahpahusa sámegillii. *Lov om realskole og gymnas* mii bođii 1964s attii vejolašvuoda lonuhit ođđadárogieala sámegielain. Vuosttaš háve go dát riekti geavahuvvui lei 1969s go *Karasjok Gymnas* álggahuvvui gos fállui sámegieloahpahus. Skuvla rievdadii mañná nama: Sámi joatkkaskuvla, Kárásjogas³. Jagi ovdal, 1968s, ásahuvvui Stáhta boazodoalloskuvla, mii mañná šattai oassin Sámi joatkkaskuvllas Guovdageainnus mii ásahuvvui 1976s. Logi jagi mañná Áltá-ášši, 1989s ráhppui Sámediggi Norggas, seamma jagi go Sámi Allaskuvlla Guovdageainnus rahppui (Solbakk 2004: 82-85, 89).

² Samene – en håndbok s. 132-133 Kommuneldepartementet ja Sámi instituhtta 1990

2.2 Dáruiduhttin – ealáhusat ja rievttit

Earret skuvlalágaid- ja giellanjuolggadusaid áсахemiid, de guoskkai dáruiduhttin maid eará surggiide servvodagas. 1902s bodii sierra eananvuovdinláhka Finnmárkku várás mii gilddii vuovdimis eatnamiid olbmuide geat eai máhttán dárogiela. Eatnamiidda maid stáhta vuvddii, galge addot dárogielat namat. Isak Saba guhte dalle lei Stuorradiggeáirras, vuosttildii dán lága ja čálii áviisa čállosa *Ságai Muittalægje* áviisii 01.03.1906 gos jearai “Vil ikke gresset vokse like bra på enga, om man taler norsk eller samisk? Holder det ikke med at samene må kjøpe den jord som fra gammelt av har vært deres egen?”. Dát vuostálastin ii ábuhan, láhka lei fámus gitta 1965 rádjai ⁴.

Njuolggadusat ja lágat eananoamasteami hárrái čuhce maid mearrasápmelaččaide. Dutki Ivar Bjørklund čállá ahte sámít Návuonas masse kollektiivvaláš vuoigatvuođaid maid gohčodedje *Finnerydning* 1760s. Dát lei ordnet mii guoskkai mearrasámi guovlluide Romssas ja Nordlánddas. Eanaoastin lei amas sápmelaččaide geat ledje birgehan ja oaidnán iežaset guovlluid kollektiivvaláš guovlun gos sii besse ávkkástallat luonddu. Mearrasápmelaččat ledje 1300-logus dohkkehuvvon sierra álbmogiin geain ledje iežaset vuoigatvuođat. Sápmelaččain lei geavahanvuoigatvuohta eatnamiidda. Dán rievtti gohčodedje *Finneodel* ja eatnamiid maid sápmelaččat geavahedje, gohčodedje *Finnerydninger*. Dát riekti vulggii Gonagasreivves 1608s, gos Christian 4. gilddii sápmelaččaid gáibideames eanaláiggu dážain ja attii sadjái vuoigatvuođa geavahit eatnamiid nuvtá. Dán dagai vai besse bidjat guovllu dánska-norgga stáhta vuollái, amas ribahit guovllu Ruttii. Sápmelaččat šadde das rájes oastigoahttit iežaset eatnamiid (Bjørklund 1985:87-89, 212). Mearrasápmelaččaid váldoealáhus lei mearrabivdu. Sis ledje maid moadde sávzza ja gusa maid nissonolbmot fuolahedje (ibid. 195). Erohus gaskal mearrasápmelaččaid ja kvenaid lei ahte sápmelaš vieččai eanaš dietnasa mearrabivddus ja kvena fas vuovdebergguin ja eanandoalus. Dážat ledje gávpejaččat ja alit dási olbmot geain lei ruđalaš ja politihkalaš fápmu. Olmmošlohkan Návuonas 1870s čájeha ahte stuorimus oassi ássiin ledje sápmelaččat. Kvenat ja dážat ledje unnitlogus. Sámegiella ja kvenagiella lei guovllus beaivválaš giellan. 1930-lohkamis ledje 863s geat atne iežaset sápmelažžan. 1950 lohkamis eai lean báhcán go 5 sápmelačča (Bjørklund1985:12,174).

⁴ Pedersen, S. (05 21. b. 2019). Samiske veivisere. From samiskeveivisere.no: <https://samiskeveivisere.no/article/jordloven-for-finnmark-samer-matte-forlate-spraket-for-a-fa-kjope-jord/>

Luossabivdu Deanujogas maid gáržžiduvvui njuolggadusaid ja lágaid bokte. 1888 ja 1911 luossalágit čatne bivdovuogitvuodaid eanadollui. Fierbmut ožžo dušše sii geat ledje láddjen unnimusat 2000 kg suoinni. Ulbmil lei dáruiduhttit sápmelaččaid šaddat eanandoallin (Solbakk 1997:153-154). Dát mearkkašii ahte badjeolbmot eai beassan fierbmut Deanočázadagas. Dát láhka lea vel odnege fámus.

1883s soabaiga Ruotta ja Norga oktasašláhkii mii galggai gáržžidit boazodoalu eanadoalu ektui. Dán lága vuodul ásahedje boazorohagaid ja bidje virgái sámeválddiid gozihit boazodoalu. Dáinna lágain sáhte eiseválddit dubmet orohagaid máksit buhtadusa eananeaiggádiidda jus bohccot ledjet dulbmon gittiid. Norgga bealde 1883 láhka guoskkai eanaš Romssa fylkii. Ruotabeale boazosápmelaččaide lei dát láhka ávkin go dát sudjii sin guohtunvuogitvuodaid Norggabeale. Eiseválddit eai lean duhtavaččat dáinna lágain ja ásahedje liigelága 1897s. 1894s ledje ásahan boazorohagaid rájiid maid boadus lei ahte boazosápmelaččat ribahedje dehálaš guohtoneatnamiid. Ođđa lágain addui vejolašvuohta gielddit boazodoalu sihke olggobeale ja siskkobeale orohagaid rájái (Solbakk 1997:156-157).

1800-logu loahpageažis gitta nuppi máilmmisoađi rádjai, lei Ruota sámepolitihkka sakka lidnát go Norgga politihkka. Ruotabeale huksejedje goahteskuvllaid boazodoallománáide amas gáidat eret boazodoalloaláhusas. Ruota riikkabeaivi celkkii 1908s ahte eiseválddit galget gáhttet ja suodjalit boazosápmelaččaid ja ovddidit boazodoalu. Eará sápmelaččat galge fidnet veahki beassat eret váttis dilis. Dát mearkkašii ahte eará sámit galge ruotaiduvvot. Lullisámit ja sin njunuš Elsa Laula, geahččaledje vuosttildit dán politihka. Sii eai háliidan sirret sápmelaččaid (Solbakk 1997:161). Boazodoallokonvenšuvdna maid riikkat sohpe jagis 1919, dagahii ahte Ruota davimus siiddat manahedje geasseorohagaid Norgga beale sulluin ja muhtun guovlluin Romssa fylkka oarjeoasis. Dát fas dagahii ahte Ruota eiseválddit bidje johtui bággojohtima. Mánngat Gárasávvonguovllu sámit bággehalle johtit oarjjás ja lulás gitta lullisámi guovlluide (ibid. 163).

Rádjageassin gaskal Norgga ja Ruošša 1826s gáržžidii ja maŋázassii hávkadii nuortalaččaid boazodoalu. Sii besse vel váile logi jagi maŋná rasttildit ja geavahit guohtuneatnamiid. Várjjat-guovllu boazosápmelaččat geavahedje dáid eatnamiid dálveguohtumiidda gitta 1840 rádjai. Ránngut ruoššabealis dagahedje ahte sii šadde vuollánit ja heaitit johtimis ruoššabeallái rájái. Muhtimat dáid sámiin válljejedje šaddat Ruošša stáhtborgárin vai besse geavahit iežaset guohtuneatnamiid nu go ovdal. Norgga-Ruošša rádjageassin ii addán seamma vuogitvuodaid boazodollui go Lappekodisillen dagai 1751s. Dát soahpamuš sihkarasttii sápmelaččaid vuogitvuodaid rasttildit ja geavahit iežaset guohtuneatnamiid, beroškeahtta riikarájái. Erohus

dás lei go Suopma ja Ruošša eaba lean oassin Lappekodisillas. Ráját gaskal Ruošša ja Suoma mat gessojuvvojedje 1920s, manne Suonnjel-siida guohtoneatnamiid čađa. 1940s ribahii Suopma oalát Suonnjela, Petsamo ja Pasviika nuorttabeali (Berg 1994:9).

Vuosttaš boazodoalloláhka mii guoskkai oba Norgii bodii 1933s. Láhka ođastuvai 1978s ja ásahii doalloovttodaga (driftsenhet) ortnega. Dát láivudii nissonolbmuid ja mánáid vuoigatvuođaid boazodoalus. Ođđa láhka attii buot rivttiid doalloovttodahkii, maddái mearridit geas ožžot leat bohccot su ovttodaga vuolde ja eai. Inspirašuvnna dán vuogádahkii orro eiseválddit viežžan eanandoalus. Boazodoallolága ođasteamis 2007s jotkojuvvui dát ordnet. Molso dušše nama; siidaoassin.

2.3 Sámi girječállit ja assimilerenpolitihka 1900-logu álggus

Girječállit ja dáiddárat leat servvodaga speadjalat. Nu lei maid 1900-álggus. Eanaš sámi girječállit 1900-logu álggus gitta sullii 1920-rádjai, čálle dáruiduhttin- ja assimilašuvdnapolitihka birra ja árvoštalle man ládje sápmelaččat ieža galggašedje dan vuostálastigoahit.

Sámiid girjjálašvuođa historjá, čálalaš hámis, lea oalle nuorra. 1910s ilmmai Johan Turi (1854-1936) girji *Muitalus sámiid birra*. Dát lea vuosttaš girji mii lea čállon sámegillii ja man sápmelaš lea čállán. Turi muitala boazosápmelaččaid beaivválaš eallimis ja girjjis leat ollu dieđut sámiid árbevieu birra, nugo oskku, vieruid ja álbmotdálkkasteami birra. Girjjistis Turi čielgasit vuosttilda koloniserema (Gaski 1998: 24). Johan Turi elii ge dan áiggis go boazosápmelaččaid guohtoneatnamat gáržo koloniserenpolitihka ja rádjagiddemiid geažil. Turi lei riegádan Guovdageainnus 1854s, muhto su bearaš šattai johtit ealuinis ruotabeallái, Čohkkirassii, go Turi lei 14 jahkásaš. Rádjagiddemiid sivas sin siida ii beassan šat johtit iežaset dálveorohakkii mii lei suomabeale. Girjjis Turi čállá mo sápmelaččat doložis leat bures birgen, ovdal go dáččat ja láttánat levve ja gáržžidedje sin birgenvejolašvuođaid. Turi moaitá ge girjji álgosánis riidduid gaskal Norgga ja Ruota dálolaččaid, gos sámit álohii gártet sivalažžan riidduide. Son čállá ahte lea dárbu dákkár girjái mas sámiid eallin ja dilli lea čilgejuvvon, eastadan dihte vierrásiid botnjat duohtavuođa ja gilvit giellásiid sámiid birra (Solbakk 1997:190).

Guokte jagi maŋŋá Turi girjji, jagis 1912, ilmmai Anders Larsen (1870-1949) romána *Beaivi-álgu*. Larsen lei riegádan ja bajásšaddan Silvetnjárggas Návuonas. Girjjis Larsen dovddaha jáhku sámiid iešárvui. Olggudasat romána muittuha áigegolloromána, muhto sápmelaš lohkkiide romána almmuha dehálaš áššiid. Sámi girjjálašvuođadutki Harald Gaski čállá girjji birra ná:

Dat lea psykologalaš dan láhkái ahte hástala olbmuid diktet mielde mitalusas, ii ge dušše dan, muhto maiddái diktet iežas joatkaga mitalussii. Go sápmelaš lohka *Beaivi-álgu*, de su lohkamuš ii noga das gos girječálli loahpaha mitalusa, mitalus hástala lasihit iežas vásáhusaid (Gaski 1998:29).

Gaski deattuha dás mo sápmelaš lohkki lohka romána ja mo čálli bokta lohkki dovdduid ipmirdit sápmelaččaid unnitlogudili. *Beaivi-álgu* girjjis Anders Larsen mitala maid dáruiduhttin lea mielddisbuktán, ja son čilge manne sámegeiella ja kultuvra dađistaga šattai vuolitárvosas, maiddái sápmelaččaid iežaset gaskkas. Larsen háliidii eanet go dušše mitalit mo dilli lei, son buvttii maid evttohusaid mo galggašii buoridit ja loktet sámevuoda. Larsen lei sámegeielat áviisa *Sagai Muittalægje* doaimmaheaddji 1904 rájes gitta 1911 rádjai. *Sagai Muittalægje* geavahuvvui dehálaš gaskaoapmin oččodit Isak Saba (1875-1921) Stuorradiggái. Saba lei vuosttaš sápmelaš guhte válljejuvvui Stuorradiggái 1906s. Saba lea čállán teavstta sámi álbmotlávlagii “Sámisoga lávlla” mii almmuhuvvui aiddo fal *Sagai Muittalægjes* 1906s (ibid. 29).

Njealját čáppagirjjálašvuoda čálli dán áigodagas lei Peder Jalvi. Son riegádii 1888s Badje-Deanus Jalvvi nammasas báikkis. Jalvi almmuhii 1915s girjji *Muohtačalmmit*, mas leat vihtta divtta ja čieža novealla. Čállosiin Jalvi viežžá govaid luondus. Gaski čállá Jalvi geavaha muohtačalmmiid govvádussan mo olmmoš ferte iežas heivehit lundui ja mo muohtačalmmiiguin leat gievrras fámut go johkan golggiidit. Gaski čállá ahte dát sáhtta áddejuvvot nu ahte smávva sámeálbmogaš maid sáhtta leat gievra go dušše čoahkkisin bissu (ibid. 30-31).

Matti Aikio (1872-1929) lei sápmelaš girječálli Kárášjogas eret ja čálli girjjiidis dárogillii. Aikio čálli guhtta romána ja dasa lassin moanat áviisaartihkkaliid ja artihkkaliid áigečállagiidda. Aikio vuosttaš girji *Kong Akab* (1904) almmuhuvvui aiddo dan áiggis go Norgga dáruiduhttinpolitihka lei garraseamos, muhto dan ektui go eará sámi girječállit, nugo Anders Larsen, vuostálaste assimilerenpolitihka, de Aikio doarjjui dan. Su oaivila mielde sápmelaččat ledje nu seahkanan eará álbmogiin ahte buhtes sámi kultuvra lei jo jávkamin. Dattege son anii vejolažžan ja seailuhan vearan boazodoalu, muhto mearrasápmelaččaid kultuvrras son ii oaidnán makkárga buriid beliid. Vaikke vel Aikio áviisačállosiin ollásit doarjjui ge eiseválddiid assimilerenpolitihka, de su čáppagirjjálašvuoda teavsttain vuohttit eará. Su mañimuš girjjis *Bygda på elveneset* (1929) Aikio bajida sámi estehtalaš árvvuid (ibid. 32).

2.4 Sámi románat 1900-logu álggus

Matti Aikio romána *Kong Akab* lea vuosttaš romána maid sámi čálli lea čállán. Romána ilmmat Københámmánis jagi 1904s. Romána lea čállon dárogillii, nu mo buot Aikio románat leat. Mitalusa fáddá lea etnisitehta ja nálleseaguheapmi. Gjengseth, guhte lea dutkan Aikio, definere girjii iešbiografalažžan; váldopersovdna Fløiberg lea sámi oahpaheaddji guhte lea riggá nieidda oahpaheaddji Lyngøras Máttá-Norggas. Etnisitehta geažil soai eaba sáhte ollašuhttit sudno ráhkesvuoda (Gjengseth 2011:32).

Sámi nubbi romána lea Matti Aikio romána *I Dyreskind* mii ilmmat 1906s. Romána lea čállon dárogillii ja deaddiluvvui ođđasit 1975s namas *I dyreskinn*. Harald Kåven jorgalii romána sámegeillii 2003s. Románas leat guokte bálddalasmitalusa; boazosápmelaš Biehtár-Ovllá guhte dáistala eiseválddiiguin ja eará badjeolbmiguin Kárášjogas. Nubbi mitalus lea dálubártni Jussá birra guhte šaddá báhppan ja livčče dohkket irgin gávpejačča niidii Elnai. Muhto etnisitehta caggá sudno ráhkesvuoda (Gjengseth 2011:56).

Goalmát sámi romána lea maid Matti Aikio čállán, namalassii *Ginunga-Gap*. Girji almmuhuvvui jagis 1907 ja váldopersovdna girjjis lea Elias Røsanger gii lea dáža. Elias lea Helgelánddas eret ja fárra davás muhtin mearragáttá báikái. Váldopersovdna lea rávdi ja guolásteaddji, ja ovttagaska maid pástor ja politihkkár. Maiddái dát girji Aikios lea etnisitehta ja nálleseaguheami birra. Mearrasápmelaš Seid-Erke govviduvvo nohkon boazosápmelažžan guhte boazosuolavuoda geažil šattai heaitit bohccuiguin. Son orru lavdnjebuvrris ja váldopersovdna fas viesus (ibid. 83).

Sámi njealját romána lea Matti Aikio *Hebræerens søn* mii ilmmat jagis 1911. Románas váldopersovdna lea nuorra juvdálaš gánda, David Hesmon, guhte šaddá bajás mánáhis olbmuid luhte Davvi-Suomas. Gánda váhnemat leat Pulska-ruošša juvdálaččat geat leaba báhtaran Ruoššas gos juvdálaččat oaguhuvvojit maŋŋá go tsara Alexander II goddui 1881s (ibid. 111).

1918s bođii Aiko viđát romána *Hyrdernes kapel*. Váldopersovdna lea sápmelaš Janssa Olle guhte romána álggos doaimmaha ja jođiha duottarstobu. Son fárra máttás ja šaddá bátneavttirin. Váldopersovdna rahčá psykalaččat baluin, ja máhccá fas Sápmái. Dáhpáhusat dahket ahte son loahpas fárra fas máttás (Gjengseth 2011:155-156).

Matti Aikio guđát ja maŋimuš romána *Bygden på elveneset* ilmmat vihta mánu maŋŋá su jápmima, juovlamánus 1929s. Romána lea jorgaluvvon sámegeillii *Márkannjárga*. Girjjis leat ollu persovnnat ja mitalusat. Váldomitalusat leat nieidda guoktá Elle ja Ándijn birra ja sudno

dáistaleamit irggiid hárrái. Ándijn lea gávpealbmá nieida ja Elle fas boazosámi nieida. Maiddái dát girji lea etnisitehta birra (ibid. 182).

Vuosttaš romána mii čállojuvvui sámegillii lea *Beaiveálgu* maid Anders Larsen (1870–1949) čálii 1912s. Anders Larsen lei mearrasápmelaš Návuonas eret. Romána lea ovdánanromána mas mearrasámebártni Ábo Eira lea váldopersovdna, áiggis goas dáruiduhttin lei alimusas. Muitalusas čuovvut váldopersovdna Ábo ovdáneami bajásšaddamis gitta ollesolbmo ahká. Ábo bealušta sámegiela ja kultuvrra ja beasságe dovdat rasisma ja vuostehágu sámiid vuostá. Nuorran, manjá skuvllavázzima Troanddimis, oažžu son barggu báhkkus ja ráhkásmuvvá rivgoniidii. Nieidda váhnemat eai dohkket Ábo, sivas go lea sápmelaš. Romána lea etnisitehta birra ja mo dáruidahttin váikkuha sámegiela ja kultuvrra ⁶.

⁶ https://snl.no/Anders_Larsen

3. Teorehtalaš lahkonanvuogit

3.1 Álgoálbmotmetodologiija ja dekoloniseren

Oassi álgoálbmotmetodologiija ulbmiliin lea dekoloniseret oarjemáilmmi girjjálašvuođa lahkonanvugiid. Dovddus feminista ja indiána álgoálbmotdutki Paula Gunn Allen (1939-2008) dadjá ahte girjjálašvuolta lea oassi kultuvrras ja buoremusat áddet dan lea son guhte dovdá dan ja dohkkeha jáhku man vuodul girjjálašvuolta lea čállon. Lohkki guhte lea bajásšaddan dihto kultuvrras, dovdá relevánsaid, kompleksitehta dásiid ja symbolalaš mearkkašumiid mat gullet su kultuvrii:

The study of non-Western literature poses a problem for Western readers who naturally tend to see alien literature in terms that are familiar to them, however irrelevant those terms may be to the literature under consideration. Because of this, students of traditional American Indian literatures have applied term «primitive», «savage», «childlike» and «pagan» to these literatures (Allen 1986:111).

Sullasaččat árvvoštalai ruota gielladutki K. B. Wiklund (1868-1934) luođi ja juoigama girjjistis *Lapparnes Sång og Poesi* (1906). Wiklund dutkkai sámi lávluma, juoigama ja poesija 1900-logu álggogeahčen. Wiklund čálii “Lapparnes primitiva försök till episk framställning kunna därimot, knappast väcka vårt intresse. I estetiskt afseende är deres inre värde obetydligt och deres yttre värde ännu obetydligare” (Wiklund 1906:45).

Dát guokte ovdamearkka speadjalastet mo muhtin oarjemáilmmi dutkit oidne, ja ain oidnet álgoálbmotgirjjálašvuođa.

Vaikke vel sámiid čálalaš girjjálašvuolta leage ođas, de dat ii mearkkaš ahte mis ii leat girjjálašvuolta. Girječálii Kerttu Vuolab dadjá hui vuohkkasit ahte vaikko mis sámiin váilotge čállojuvvon girjjit, de mii dattege eat leat eallán girjjálašvuođa haga. Min girjjálašvuolta lea njálmmálaš, hoahkamat, máidnasat ja cukcasat ledje min girjjit. Girjerájut ledje ruoktu, sohka ja luondu. Vuolab joatká ja dadjá ahte eatnamat, albmi, luondu ja ieš eallin govvidedje min máinnasgirjji. Mii oahpaimet dovdad luonddu máidnasiid ja mitalusaid bokte. Máinnasteapmi dáhpáhuvai lunddolaččat bargodilálašvuođas, nugo ovdamearkka dihte meahcis (Vuolab 1995:27).

Sámi dutki Rauni Kuokkanen dadjá girjjistis *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan* 2009 ahte:

Akademalaš máilmmis dekoloniseren mearkkaša akademalaš diskurssaid ja diehtovuoduid kritihkalaš guorahallama. Dat mearkkaša eamiálbmogiid epistemologijaid (diehtoortnegiid ja –vugiid), metologijaid (dutkanvugiid) ja filosofijaid ealáskahttima, atnuiváldima ja daid árvvusatnima dásseárvosažžan eará diehtomálliiguin ja árbevieruiguin (Kuokkanen 2009:37).

Dán oktavuhtii gulláge sámi girjjálašvuodadutkamii ásahtit teoriijaid mat heivejit min iežamet kultuvrii ja áddejupmái geat mii leat. Kuokkanen dadjá ahte dutkama dekoloniseren lea mearkkašan ahte eamiálbmogiid dutkangažaldagat, sin oaidninsadji, beroštumit ja dárbbut leat šaddan dutkama vuolggasadjin (Kuokkanen 2009:37). Kuokkanen joatká ja dadjá: “Nu guhká go eamiálbmogiid epistemologijat eai leat dohkkehuvvon dásseárvosažžan oarjemáilmmi dahje váldorávnnji epistemologijain, eamiálbmogiid dieđus ja dutkamis lea dušše marginála sajáidat akademalaš ásahtusain” (ibid. 38). Kuokkanen deattuha ahte eamiálbmogiid epistemologijain lea dehálaš rolla akademalaš ja dutkanmáilmmi hegemoniija ja eurosentrálaš geavadiid burgimis danne go dat buktet ovdan gažaldagaid das, gean diehtu adno árvvus, gii meroštallá, mii lea ávkkálaš dahje dohkálaš diehtu ja mii oppalohkáih rehkenastojuvvo diehtun. Dát buktá ovdan gažaldagaid das makkár dutkamuššii lea eamiálbmotservodagain dárbu, makkár dutkan lea eamiálbmogiid árvvuid mielde áigeovuodil ja dohkálaš (ibid. 38).

3.2. Álgoálbmogiid máhttu lokten – ođđa teoriijaid ásaheapmi

Álgoálbmotmetodologijii lea dekoloniseren oasáš, muhto vuoddu lea čielgasit álgoálbmogiid iežaset máhttu loktet, dát ii leat dušše kolonialismma vuostereakšuvdna. Professor ja Maori dutki Graham Hingangaroa Smith čilge artihkkalis “Indigenous Struggle for the Transformation of Education and Schooling” (2003) mo maorit Ođđa Zealánda nagodedje nuppástuhttit ja rievdadit iežaset dili. Dát rievdadus, dahje revolušuvdna, manin Smith gohčoda dán, álggahuvvui 1980-logus ja lei sákka stuorát go dušše giellagáhtten ja giellaealáskahttin. Smith ii gohčot dán nuppástusa *dekoloniseren*, das go dekoloniseren bidjá su oaivila mielde, kolonisáhtora guovddáži ja fuomášupmi rievdadussii duvdovjuvvo soggái:

The term 'decolonization' is a reactive notion; it immediately puts the colonizer and the history of colonization back at the 'centre'. In moving to

transformative politics we need to understand the history of colonization but the bulk of our work and focus must be on what it is that we want, what is that we are about and to 'imagine' our future (Smith 2003:1)

Smith geavaha baicce doahpágiid *conscientization or consciousness-raising* maid sáhtttá sámegillii jorgalit oamedovddolaš dahje didolašvuođa bajideapmin. Smith čilge dan mii sis Ođđa Zealánda dáhpáhuvai historjjálaš dáhpáhusan. Maorit álge ieža bargat dan ala ahte rievdadit sin iežaset miela ja vuogi mo sii jurddašit. Sii heite vuordimis ahte earát galget rievdadit ja buoridit sin dili, sii guđde sealggahis politihkalaš oainnu ja álge ieža aktiivvalaččat bargat ovdáneami ovdii. Sii rievdatedje sin iežaset negatiivvalaš sajáiduvvon jurddašuvuogi posiitiiva áŋgiruššamii buoridan dihte diliset. Ođđa Zealánda dutkit ja aktivisttat vuodđudedje Kaupapa Maori dutkanprográmmaid mas giella, kultuvra ja máilmmioaidnu leat guovddážis. Kaupapa dutkanprográmmas ii deattuhuvvo koloniserenhistorjá muhto baicce maoriid iežaset árvvut. Maorit álggahedje iežaset skuvlavuogádaga mánáidgárddi dásis gitta joatkkaskuvlla dásái. Sivvan dán revolušuvdnii lei go dutkan čájehii, ja maiddái sii ieža oidne, ahte maori giella ja kultuvra lei jávkame. Maorit miehtá Ođđa Zealánda bargagohte ovttaráđalaččat ovttas, gádjut gielaset ja kultuvrraset (Smith 2003:5-13)

Teorijaid ektui dadjá Graham Smith ahte okta deháleamos bargguin leamaš hutkat ođđa teorijaid mat dahke dán nuppástusa, transformerema vejolažžan. Ođđa teorijaid ásaheapmi gáibida áddejumi politihkas mii ráđde teorijaid ektui, ja maiddái áddejumi dološ sajáiduvvan teorijaid ja akademalaš boasttuvuođaid. Smith dadjá ahte koloniseren ii leat meaddil ja fuomášuhtta váruhit hegemoniijas, mii maid ráđde akademiijas. Hegemoniija mearkaša go vuoluštuvvon joavku lea nu báidnon váldoservvodaga jurddašeapmái ahte sii eai oainne boasttuvuođaid das:

Hegemony is a way of thinking – it occurs when oppressed groups take on dominant group thinking and ideas uncritically and as ‘common-sense’, even though those ideas may in fact be contributing to forming their own oppression. It is the ultimate way to colonize a people; you have the colonized colonizing themselves! The counter strategy to hegemony is that indigenous people need to critically ‘conscientize’ themselves about their needs, aspirations and preferences. This calls for a ‘freeing-up’ of the indigenous imagination and thinking given that one of the important elements of colonization is the diminishment of the indigenous ability to actually imagine freedom or a utopian vision free of the oppressor. Thus a

critical element in the ‘revolution’ has to be the struggle for our minds – the freeing of the indigenous mind from the grip of the dominant hegemony. (Smith 2003:2)

Ovdamearka mo sámiid gaskkas doaibmá hegemoniija, lea go sápmelaččat biddjojuvvojit vuostálaga. Ovdamearkan sáhttá geavahit sisabakkemiid Sámis gos boazosápmelaččat ja mearrasápmelaččat biddjojtit vuostálaga. Boazosápmelaččat cakkadit eananbillisteami gáhtten dihte iežaset guohtuneatnamiid ja mearrasámit fas háliidit ođđa ealáhusaid ja bargosajiid iežaset guovlluide. Boazosápmelaččat gehččojuvvojit guossin iežaset geasseorohagain ja sin oaivilat duššindahkkojuvvojit sivas go eai oro mearragáttis birra jagi. Mañimus ovdamearka dása lea Vest-Finnmark regionråd, gos mearragátté sátnedođiheadjit sivahallet boazodoalu stuorra goarádussan sin gielddaid ovdáneapmái ⁸. Nubbi áigeovuodilis ovdamearka lea sáme giela geavaheapmi. *Nordkalottfolket* nammasaš politihkalaš bellodat, oaivvilda ahte dárogiella lea sin sáme giella ja dan fertejit sáme gielat hállit dohkkehít. Dáruiduhtton sápmelaččat geat eai leat oahppan sáme giela, oaivvildit ahte sáme gielagat badjelgehččet sin ja sii dovdet ahte sii eai leat doarvái buorit sápmelaččat go sis váilo giella ⁹. Asta Balto dadjá gis *Ságatis* 18.10.21 ja *Ávviris* 15.10.21 ahte su mielas lea bávvčas gullat ahte sáme gielagat olgguštit sin guđet eai máhte giela. Seammas son deattuha ahte sii guđet leat sáme gielagat, eai leat váldán sis giela.

Ruovttoluotta Smithii, son dadjá viidásabbot ahte stuorámus álgga ja initiatiiva sis leamaš dattege pro-aktiivvalaš ovdáneapmi ovddidit sin álgoálbmotteoriija, nugo Kaupapa Maori Theory (Smith 2003:2, sitere Smith 1997). Smith rávvagat álgoálbmotteoriija ásaheamis, lea ahte teoriija galgá váldit vuhtii álgoálbmoga kultuvrra ja árvvuid ja álbmot galgá oaidnit teoriijas ávkki. Teoriija galgá gehččet reaidun rievdadit ja buoridit álbmoga dili. Teoriija ferte leat dávgái, dan ferte sáhttit ovdánahttit ja ferte leat dakkár mii duste hástalusaid. Teoriijas lea servodatlaš ovddasvástáduš ja álbmot galgá dovdat oamasteami teoriijai. Smith dadjá ahte juohke tránsaformatiiva teoriija mii galgá leat ávkin álgoálbmot servvodahkii, das fertejit dát implisihtta oasit leat sajis:

- nana ovttadat mii nagoda dustet kritihka mii bohcciida go álgoálbmotteoriija hástala váldoálbmoga akademiija
- návccat doalahit teoriija sihke oarjemáilmmi ja siskkáldas hegemonalaš vuosteháguid vuostá

⁸ iFinnmark debáhtas: <https://www.ifinnmark.no/grensen-er-nadd/o/5-81-1543915>

⁹ Altaposten áviissas: <https://www.altaposten.no/meninger/i/Kp1lk5/vart-samiske-sprak-er-norsk>

- dudjot álgoálbmogii oaivlsearvevuoda ja oamastandovddu teoriijii
- ulbmil ja návccat buoridit álgoálbmoga dili
- álgoálbmot gean várás teoriija lea huksejuvvon, galgá ieš beassat dađistaga árvvoštallat ja dahkat rievdadusaid dárbbuid mielde (Smith 2003:13).

Nubbi Maori dutki, Linda Thuhiwai Smith, dadjá ahte guovddáš oassi dekoloniseremis lea mitalit historjjá álgoálbmogiid iežaset jienain. Son sihtá ráhkadit ja áddet teoriija álgoálbmogiid iežaset perspektiivvas. Smith sihtá bidjat dutkama viiddit historjjálaš, politihkalaš ja kultuvrralaš kontekstii (Smith (2004) siterejuvvon Fredriksen 2015:37). Smith maid deattuha man dehálaš lea dovdat min iežamet historjjáid. Juohke sierranas historjjás leat iežas máhttu ja diehtu.

Álgoálbmogiin lea dárbu beassat mitalit iežaset vásáhusaid, mo sii leat vásihan eahpevuoiggalaš diliid kolonialismma válldi vuolde. Dát mitalusat, historjját, leat min vuosttildeapmi koloniseremii. Mitalit dáid mitalusaid lea dehálaš oassi dekoloniseremis. Dattege Smith rávve ahte ii buot sáhte čállit, dasgo dát sáhttet geavahuvvot fas min vuostá (Smith 2012: 36-37). Smith geavaha doahpaga *insider*, go dutki dutká iežas álbmoga ja kultuvrra. Insider dutkis lea máhttu oaidnit ja áddet beliid maid olggobeale dutki ii soaitte oaidnit (Smith 2012:140).

Sápmelaš kulturdutki Jelena Porsanger, ovdal Sergejeva, dadjá ahte dutkan mii váldá vuhtii sámiid iežaset oainnu, ovddida kultuvrra, - giela ja servodaga. Sámit fertejit ieža hutkat dutkanvugiid - metodaidda mat heivejit midjiide, eatge duhtat oarjemáilmmi gárvves teoriijaide ja daid mielde dutkat sámemateriála (2002:140). Son buohtastahtá dákkár dutkamuša greikalaš cuksasa Procrustes birra, guhte fálaí mátkkošteddjiide oadđinsaji. Jus mátkkošteaddjit eai šiehttan su sevgii son oanedii julggiid sis geat ledje menddo guhkit, dahje vanahii olbmuid geat ledje fas menddo oanehaččat. Ná váruha Porsanger sáhtá geavvat sámi dutkamušainge, jus dat veagal biddjojuvvo gárvves teorehtalaš rámmaid sisa. Porsanger váruha ahte sámedutkan sáhtá massit ollu iige soaitte buktit ođđa dieđuid, jus doaibmá dušše oarjemáilmmi dieđafilosofalaš jurddašemi vuodul. Porsanger guorrasage Linda T. Smith teoriijaide mas Smith dadjá ahte álgoálbmotmetodologiija lea dábálaččat seaguhus gaskal oarjemáilmmi sajáiduvvon dutkanvuogádaga ja álgoálbmot práksisa (Porsanger 2002:141 sitere Smith 1999:143). Graham Smith dadjá ges, iežaset vásáhusaid vuodul Ođđa Zealánddas go ásahedje Kaupapa Maori Theory, ahte álgoálbmogat fertejit iežaset árvvuid mielde hukset teoriijaid. Teoriijaid maid álbmot dovdá ieš oamastit (Smith 2003:13).

Porsanger oaivvilda dát vuohki dutkat, sáhtá heivehuvvot feara makkár dieđasuorgái nugo kultuvrra, historjjá, riektediehtaga, gielladiehtaga ja nu ain. Porsanger maid dán oktavuodas digaštallá dutkiid giellamáhtu. Sámi dutkiid gaskkas leat sihke sámegielagat ja sii geaid

eatnigiella lea eará go sámeigiella. Makkár perspektiivvas šaddá sin dutkan geat eai máhte sámeigiella vaikke vel sin dutkan leage sámiid birra? Su oainnu mielde dihto diedasurggiin, nugo kultuvrras ja gielas, giellamáhttu lea nu dehálaš ahte dát sirre leago dutkkus sámiid “birra” vai dutkan kultursiskkáldas perspektiivva olis. Porsanger fuomášuhtá ahte *in-* ja *out* relašuvnnat kultursiskkáldas perspektiivvas, sáhttet leat hui mángga dásis. Son dadjá viidásabbot ahte kultursiskkáldas perspektiiva lea guovddáš ášši sámedutkamis ja sámi kultuvrra ja historjjá dutkan sámeigiella máhtu haga, gullá boares áiggi dutkanparadigmii, man vuodđun lea eanetlogu álbmogiid eavttut ja jurddašanmáillet. Dekoloniseren lea lonuhit dutkanparadigma ja dutkama lahknanvuogi. Dekoloniseren lea maid dutkojuvvon álbmogiid dieđuid ja dávviriid ruovttoluotta máhcaheapmi (Porsanger 2002:139-141).

Porsanger leamaš ge ieš njunnošis oččodeame oamasteami dološ goavdásii maid Dánska eiseválddit jagis 1691 rivvejedje sámi noaidis Poala- Ánddes Unjárggas - Anders Poulssonis. Eiseválddit sivahalle su geavahan goavdá noaidastallamii. Ovdal go son oaččui duomu áššis, son gottahalai giddagasas. Poala-Ándde goavddis sáddejuvvui Dánmárukui ja lei formálalaččat Dánmárukku Nationála musea oamastusas gitta 24.01.22 rádjai. 40 jagi dás ovdal luoikkahii Sámiid Vuorká-Dávvirat Kárášjogas goavdá Dánmárukku Nationála museas. Sámiid Vuorká-Dávvirat jodiheaddji Jelena Porsanger dajai NRK Sápmi jearahallamis ahte divraseamos kulturárbi mii gullá min sámi vuoiñjalašvuhtii, ii galgga leat amas gieđaid gaskkas, dat galgá bissut Sámis.¹⁰ Porsanger biehttalii sáddemis goavdá Dánmárukui go luoikkahanáigi dievai, 01.12.21. Maiddái Norgga Sámediggi bivddii máhcaheami. Dánmárukku Nationalmusea ja Dánmárukku Kulturdepartemeanta miedaiga máhcahit oamasteami Sápmái 24.01.22.¹¹

Nubbi varas máhcahanášši lea Lappekodisilla dokumeanta mii gieskat buktojuvvui Sápmái, Guovdageidnu sámi arkiivii. Norgga gonagas - Majestehta Gonagas Harald lei mielde go kultur- ja dásseárvoministar Abid Raja geigii Lappekodisilla sámiid háldui golgotmánu 19. beaivvi 2021. Lappekodisilla lea lasáhus Norgga ja Dánmárukku ja Ruota gaskasaš rádjasoahpamušii mii dahkkui jagis 1751. Lappekodisillas lea mearriduvvon mo dát riikkat juhket ja hálddašit guovlluid gos sápmelaččat orrot ja johtet. Dokumeanta gohčoduvvoge dávjá "sámiid Magna Cartan".¹² Dokumeanta lea dássáži vurrkoduvvon Oslos Arkivverket magasiinnaid vuorkkain. Historihkkár Steinar Pedersen lea várra sámi dutki guhte buoremusat dovdá Lappekodisilla.

¹⁰ Loga Porsangera jearahallama: <https://www.nrk.no/sapmi/suoladuvvon-meavrresgarri-bissu-ain-samis-1.15716857>

¹¹ Loga Dánmárukku kulturministeriija preassadieđáhusa dás: <https://kum.dk/aktuelt/nyheder/kulturministeren-giver-tilladelse-til-udskillelse-af-samisk-tromme>

¹² Eanet dieđut Magna Carta birra: https://snl.no/Magna_Carta

Pedersen dajai NrK Sápmi jearrahallamis, ahte dát lasáhus, Lappekodisilla, galggai sihkkarastit sámiid boahhteáiggi ja das lei stuorra mearkkašupmi (NrK Sápmi 19.10.21). Lappekodisilla lea earret eará sihkkarastán ahte ruotabeale boazosámit ain besset johtit Norgii, iežaset geasseorohagaide. Sii čuoččuhit ahte Lappekodisilla ii leat goassige celkon eret ja ahte dat lea ain fámus.

Stuorámus máhcahanášši mii varra silolaččat guoskkahii olles Sápmái, dáhpáhuvai jagis 1996s go Mons Somby ja Aslak Hætta oaiveskálžžut máhcahuvvojedje Sápmái. Somby ja Hætta leigga Guovdageainnustuimmiid njunožat 1852s. Soai dubmehalaiga jápmimii ja stevlejuvvuiga Álttás 1854s. Maŋná stevlema sudno gorodat hávdáduvvojedje Njoammilgohppái ja oaiveskálžžut sáddejuvvojedje Oslo Universitehtii, Anatomisk instituhtii, gos gárte materiálan nállebiologalaš dutkamii (Store Norske Leksikon 2019). Boađus máhcaheapmái lei Sombán -Áillo Niillas – Niillas A. Somby ja eará oapmahaččaid guhkes áiggi rahčamušat oaččuhan dihte dáid ruovttoluotta Sápmái. Oaiveskálžžut hávdáduvvojedje Njoammilgohppái 1997s.

3.3 Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas

Mu dutkama vuolggasadji lea kulturáddejupmi ja konteakstamáhttu romána, prosateavstta lahkoneamis. Sámi girjjálašvuodadutki Harald Gaski čállá artihkkalis *Den hemmelige teksten – Joikelyrikken som litteratur og tradisjon* (1998) man dehálaš lea čiekŋalis kulturáddejupmi teavsttaid guorahallamis ja erenoamážit luohtedajahusaid guorahallamis. Artihkkalis Gaski dutká guokte persovnnaluođi gos son jorgala luohtedajahusaid dárogillii. Jorgaleapmi dahká ahte lohki guhte ii máhte sámegeiela, muhtin muddui ádde luođi, muhto dohko báhcet oasis dutkkakeahtta. Gaski dadjá ahte jus galgá fidnet ollislaš dahje dievaslaš áddejumi, ii doala dušše luohtedajahusaid ipmirdit, don fertet maid dovdat luođi šuoŋa ja leamaš guldaleaddjin go luohiti juigojuvvui. Dása lassin fertet vel dovdat olbmo geasa luohiti gullá. Gaski problematisere dán ja dadjá ahte vuohkin ná dutkat luohtedajahusaid, lea gosii veadjemeahtun geavahit girjjálašvuodadutkamis sierra metodan. Dattege sámi girjjálašvuodadutkandoaba rahpá eanet vejolašvuodaid dutkat luođi. Gaski váldá dás maid ovdan mo luohtelyrihka jorgalit sámegeielas dárogillii, dahje eará gielaide. Luohtedajahusaid sáhtta girjjálašvuodateoriijan dulkot, nugo etnokritihkalaš vuolggasajis, nu guhká go diehtá man vuolggasajis dát leat luvvejuvvon (Gaski 1998).

Gaski deattuha man dehálaš dutkanprosessii lea siskkáldas kultur- ja konteakstaáddejupmi. Son čujuha mo sámi giellamáhtu, kulturduogáš ja máhtu girjjálašvuoda metodaidd birra leat dehálaččat teakstaáddejupmái. Dát addá eanet dulkonvejolašvuodaidd mat ovddastit kultuvrralaš riggodaga. Siskkáldas kultur- ja konteakstaáddejupmi lea olbmos guhte dovdá kultuvrra. Seammás Gaski maid problematisere siskkáldas lohkki ja váruha ahte son sáhtá vajáldahttit lohkat teavstta girjjálašvuoda buvttan ja dáikko bokte vajáldahttit oarjemáilmmi čáppagirjjálašvuoda dulkonmetodaidd (Gaski1997:210-212).

Gaski earuha doahpágiid *máhtu* ja *diehtu*. Máhtu lea juoga maid olmmoš fidne vásáhusaid bokte, ovdamearkka dihte “Mun máhtán sámegeiela ja máhtan láibut”. Diehtu fas doaibmá analyhtalaš dásis «Mun diedán sámegeiela birra» (Gaski, Harald (2010), siterejuvvon: Fredriksen (2015:70). Nuppiin sániin, dutki sáhtá diehtit olu boazodoalu birra, muhto dat ii mearkkaš ahte son máhtá boazodoalu. Son soaitá diehtit juoidá guođoheami birra, muhto son ii máhte guođohit.

Dutki Aimo Aikio dadjá girjjistis *Olmmoš han gal birge – Áššit mat ovddidit birgema* (2010) ahte kulturádejupmi lea dehálaš luođi ollislaš ádejupmái. Aikio fuomášuhtá sápmelaš muitalusaid diđolašvuodaidd maid juohká golmma oassái. Álgoosi gohčoda *diskursiivvalaš* diđolašvuohtan, mas dáhpáhus muitaluvvo hállama bokte. Nubbin lea fas *praktihkalaš* diđolašvuohta, mas dáhpáhus muitaluvvo nugo dat lea dáhpáhuvan. Goalmmát olámuttu gohčoda *diđoskeahtes* oassin mas leat áššit ja mearkkašumit maid muitaleaddji ii diđolaččat oainne, iige diđolaččat sáhte daid ovdanbuktit, muhto maid guldaleaddji sáhtá fihttet. Aikio čilge ahte

...muitalusa diđoskeahtes oasis leat universála ja historjjálaš elemeanttat, nugo morálanjuolggadusat, norpmat, ideálat, myhtat, njuolggadusortnegat jnv (Aikio 2010:76).

Aikio gohčoda dán dieđu *mielddiehtun*. Mielddieđuin guldaleaddji sáhtá fáhtet muitalusa diđoskeahtes oasis go moanat gearddi lea gullan dan seamma muitalusa, muitaluvvon iešgudetge dilálašvuodain ja muitalanvugiin. Mielddieđu vuodul guldaleaddji ipmirda muitalusa eanet go maid muitalusa diskursiivvalaš ja praktihkalaš oasis muitalit (ibid. 76). Aikio maid čállá *čiegus* dieđu birra, mii lea oassin mielddieđus. Čiegus diehtu lea diehtu maid dušše muhtumat dahje muhtun joavkkut dihtet. Olmmoš gean duohken dát diehtu lea, ii sáhte čilget dan, ii soaitte iešge leat diđolaš ahte su hálddus lea dát diehtu. Aikio dadjá ahte muitalusa mielddieđus sáhtá leat, ja dábálaččat lea, čiegus diehtu. Mielddieđu lagas doaba lea *duogášdiehtu*. Diehtu maid olmmoš lea ožžon iežas vásáhusaid vuodul. Duogášdiehtu lea diđolaš diehtu, mas sáhttet leat oasis maid olmmoš ii dáidde leat diđolaš ahte sus leat. Dát diehtu lea olbmo hálddus ja váikkuha olbmo

doaimmaide. Erohus gaskal diđolaš duogášdieđu ja diđoškeahtes oasi, lea ahte diđolaš duogášdieđu sáhtta olmmoš čilget ja guorahallat dan vuolggasaji, muhto diđoškeahtes oasi olmmoš ii sáhte čilget. Nubbi eará diehtu masa Aikio čujuha lea *jávohis* diehtu. Olmmoš ii dáidde leat diđolaš jávohis dihtui mii lea su hálddus dasgo dát diehtu ii leat álohii oidnosis. Jávohis diehtu bohtá ovdan olbmo dáidduin ja máhtuin, dan ii sáhte sániiguin čilget. Jávohis diehtu lea olbmo lihkestagain ja jurdagiin. Aikio referere Michael Polanyii guhte 1950 logus buvttii dán doahpaga dieđagillii. Jávohis diehtu lea sánetkeahtes diehtu, maid vuodul olmmoš ádde áššiid, muhto ii sáhte čilget mas dat bohtá. Aikio sajáidahtta jávohis dieđu oassin mielddieđus (ibid. 77).

Maiddái Maja Dunfjeld lea čállán jávohis máhtu birra, son gohčoda dán *taus kunnskap*. Dát lea máhttu maid it sáhte dahje hálit čilget sániiguin. Dát lea máhttu mii sirdašuvvá buolvvas bulvii praktihkalaš bargguid bokte. Dunfjeld maid geavaha doahpaga *praktisk kunnskap – kunnskap i handling*. Sámegillii sáhtašii jorgalit dán *bargomáhttun*. Dát lea máhtu maid praktihkalaš bargguid čađa oahpat. Máhtu mii lea čatnon rumašlaš lihkestagaide (Dunfjeld 2006:17, 29). Ovdamearkan sáhtta geavahit dilálašvuoda go leat oahpahallamin vadjat. Leaš dál gápmagiid maid leat oahppamin vadjat dahje gieška. Oahppat vadjat lea juoidá maid sáhtta gohčodit bargomáhttun. Jávohis máhtu lea fas juoga maid boazosápmelaš geavaha go lea ealu geahčadeamen. Buot maid don áiccat it sáhte sániiguin čilget. Geahčadettiin badjeolmmoš fidne dieđuid maid dušše son geas lea dát máhtu, máhtta dulkot ja áddet.

Lill Tove Fredriksen lea gieđahallan jávohis máhtu ja eará doahpagiid maid Dunfjeld geavaha, iežas PhD dutkosii (2015): *....mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui.. Birgengoansttat Jovvna-Ánde West románatrilogijias Árbbolaččat* (Fredriksen 2015:73-74).

3.4. Luohteteoriija

Mii luohteteoriija dasto lea? Vuigen ahte álggos orui hui imaš jurdda máhttit transformeret luohteteoriija *Náhkehasat* romána dutkosii. Vaikke lean bajásšaddan luđiin, ja luohti lea lunddolaš oassi mu eallimis, lei oalle proseassa abstraheret dan teoriijan iežan girjjálašvuodadutkosii. Luohteteoriija vuolga luohtearbevierus gos earret eará ovttaskas olbmo sajáidat servvodagas bohtá ovdan. Go luohteteoriijain dutkat min iežamet girjjálašvuoda, de dohkkehat ja loktet mii min iežamet máhtu ja árvvuid akademiijii. Linda Tuhiwai Smith gohčoda dán *reframing* – go álgoálbmogat ieža rahkadit teoriijaid. Ođđa teoriijaid huksemis lea sáhka

odđasit fuomášit min iežamet máhtu. Máhtu mas leat árvvut ja prinsihpat mat gusket olmmošlaš gaskavuodaide, láhttemii, etihkkii ja das ahte eallit buori eallima buorredilis. Máhtus lea čábbodat ja dat sáhtta dahkat máilmmi čáppadin ja buorebun jus dat geavahuvvo rivttes láchkai (Smith 2012: 154, 161). Váldit atnui ja geavahit luoheteoriija lea oassi dekoloniserenrávnjnjis.

Dovddus juoigi ja kulturgaskkusteaddji, Ánte Mihkkal Gaup, čilge iežas mastergrádabarggus “Luohtebidjan. Mot sáhtta dáhpáhuvvat?” (2015) ahte

.... luohiti galgá leat sáhkadoalvu, dakkár mii nammada ja “sárgu” gova objeavttas, danin ii leat dárbu dadjat ahte mii juoigat soapmása birra (Gaup 2015:13).

Luohtái gullet dajahusat ja aistton Ánte Mihkkala, luohhtái leat čadnon olbmo luonddu, iešvuoda ja leahkima muitu. Luohti lea govvidan sámiid jurddašuvuogi, govvidan mo sámit leat oaidnán máilmmi, eallima ja birgema (Gaup 2015:12 sitere Skaltje 2005:139). Olbmos geas lea luohiti, luohiti doaibmá oassin su identitehtas. Boazosámi birrasis gos mun šadden bajás, ledje eatnasiin luodit. Identitehta hábmemis ledje njeallje dehálaš oasi; olbmonamma, orohat, mearka ja luohiti. Dát oasis gulle oktii ja dagahedje ollislašvuoda maid luohiti nannii. Dávjá leage badjeolbmuid luđiin, earret olbmo namma, orohat ja mearka oassin luohtedajahusain. Easka go dus lei luohiti, dovdet iežat ollisin ja ollislaš lahtuin birrasis gosa gullet. Dán duodaštage Nils Jernsletten čállošis “Om joik og kommunikasjon” gos son muitala ovttá gávccijahkásaš gándda birra guhte bođii ruoktot ja muitalii eadnásis ahte dál gullá son maid olbmuid searvá, dasgo su áhkku lea ráhkadan luodii sutnje (Jernsletten 1978:110).

Sámi girjjálašvuodađutki Lill Tove Fredriksen lea ovdánahtán ja geavahan luoheteoriija prosateavstta dutkamii. Fredriksen lea čállán Phd dutkosa ...*mun bođan sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui... Birgenoaŋsttat Jovvna-Ánde West románatrilogijjas Árbbolaččat* (2015).

Ester Kristine Johnsen lea čuoovolan su ja čállán mastergráda dutkosa *Ravget iežas bođuid ovddežis. Guovddášpersovnnaid iešvuodát, rollat ja ovdáneapmi sámi perspektiivvas ja narratologiija guorahallamiin Earrodearvvuodát ja Jievjaheargi noveallain* (2017). Johnsen lea geavahan luoheteoriija noveallaid dutkamis. Son lea vuosttaš guhte masterdutkan lea geavahan luoheteoriija analyseret noveallaid.

Soai geat guhkimus leaba dutkan luoheteavsttaid lyrihkan, čáppagirjjálaš teakstan, leaba Vuokku Hirvonen ja Harald Gaski. Hirvonen lea čállán pro-grádu barggu *Gumppe luodis Áilohaččii. Luodii šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvvna*

joatkin (1991) gos son guorahallá luoheteavsttaid. Hirvonen lea das maŋŋá čállán fáttás moanat artihkkaliid.

Harald Gaski lea čállán magisttargrádadutkosa *Den samiske litteraturens røtter. Om samenes episk poetisk diktning* (1986), das maŋŋá lea son čállán máŋggaid girjjiid ja artihkkaliid luođi ja luohtepoesija birra. Gaski lea dáid vuodul deattuhan ja čájehan mo sáhtá sámi perspektiivva ja kulturmáhtu geavahit girjjálašvuoda guorahallamis.

Fredriksen lea iežas PhD dutkosis geavahan luohteárbevieru sosiála doaimma, mii deattuha ovttaskas olbmo ja joavkku, kollektiiva oktavuodaid. Son lea guorahallan prosateavstta persovnnaid sosiála gaskavuodaid ja čájehan dan oktavuoda birgemii. Fredriksen čujuha Johan Turii guhte muitalusaiguin govvida luođi sosiála ja kollektiivva vuoimmi ja doaimma, čilgen dihte luođi sajádaga sámi servvodagas (Fredriksen 2015:40-41). Fredriksen dadjá ahte

Luohteárbevierus lea buot mii gullá luođi kontekstii: guovlu, biras, olbmot ja nu ain viidáseappot, mat leat guovddáš oasis jos ollásit áigu áddet luđiid sisdoalu ja mearkkašumi (ibid. 43)

Fredriksen joatká ja dadjá ahte luohteárbevierru doaibmá vuorkán mii sisttisoallá eallinvásáhusaid olbmo Leahkimis ja sámi báikegoddeeallima birra. Luohteteorija vuolggasadjji lea luohteárbevierru. Árbevierru mii leamaš oassi sámi servvodagas ovdal kolonijaaiggi. Luohteárbevieru kontekstuála bealli govvida dološ sámi báikegoddefilosofija, mas olbmuid gaskavuodat leat guovddázis. Luohteárbevierus boahdá ovdan mo nubbi olmmoš oaidná nuppi olbmo mihtilmas iešvuodaid, ja mo son árvoštallojuvvo servvodaga norpmaid ja dábiid mielde. Fredriksen dadjá ahte luođi iešvuodat sisttisdollet luođi denotatiivva mearkkašumiid (ibid. 44).

Vuokku Hirvonen dadjá luođi ja lyriikka dulkomii lea dehálaš ipmirdit luohtegiela. Luođis leat dihto njuolggadusat maid ferte máhttit dulkot kultuvrra vuodul. Go luđiid dulko, ferte váldit vuhtii luođi semánttalaš dási. Son váldá ovdamearkan Láve-Jon-Piera luođi mas leat boazonamahusat. Dán luođi luohtedajahusaid ollislaččat áddet, eaktuda guldaleaddjis máhtolašvuoda bohccoguolga- ja čoarvenamahusain:

gumpe borai soagnogappa, sáhpán ciebai gabbabeaska, leaihan báhcán muzetsággi, mii ii lean vel fitnan geange gieđas (Launis 1908:85, lohkan Hirvonen 1991:14, vrd Gaski 1998: 35-36).

Hirvonen dadjá ahte lea vejolaš dulkot ahte sáhpán duodaige bilidii gabbabeaskka ja gumpe borai gabbahearggi mainna galggai soagnus vuodjit. Loahpas lei vel muzetsággi báhcán, mainna ii lean

oktage vuodján. Nubbi dulkonvejolašvuoda maid Hirvonen rahpá lea ahte gabbabeaska, soagnjogabba ja muzetsággi ovddastit nissoniid:

...dalle gabbabeaska govvešii vilgesvarat nieidda, man nubbi almmái doalvvui uhccánaččaid. Soagnjogabba bealistis lea maiddái vilgesvarat nisu ja suinna almmái lea joavdan juo nu guhkás, ahte áigu soagnus vuoddját. Muhto de fas son maŋŋonii, go bođii almmái, gii lei snielat dego gumpe...Nuba sus ii lean eará duhtat čáhppesvarat niidii, gii lei menddo seaggi, muhto buorri bealli sus gal lei, ahte ii oktage lean vel guoskan sutnje (Hirvonen 1991: 15).

Metaforalaččat govvidit olbmo luonddu, hámi dahje olggosoidnima, lea vuohki mo giela bokte hervet mitalusa dahje nugo dás, luođi. Jus leat gávvil, de leat dego rieban. Jus leat gievra, de leat dego guovža. Dát doalvu mu jurdagiidda ovtta boares Kárášjoga luohtái, namalassii Ánne-Oskár luohtái, gos metaforat bohtet čielgasit ovdan. Su luohtedajahusat leat ná:” ...eŋgela mojit, rieban luondu, guovžža čárvvat ja sohkarummá, Čohkajogaš čearrá kongen, Sáđejoht`njálmmis Beahcánguikii, luossakongen”. Luohtedajahusat govvidit Ánne-Oskára luonddu ja iešvuodaid dalle go Oscar lei alimus agis, nuorra almmájin. Dása lassin, mitaluvvo luođis gos son biikka bolddii; Čohkajogas, ja gos su luossasajit ledje; Sádejoganjálmmis Beahcánguikii.

Harald Gaski dadjá ahte luohiti leamaš hui dehálaš sámiid gaskkas. Luohiti sisttisoallá earret eará sámiid oainnuid iežaset hárrái, geat sii ledje, gos sii ledje boahtán ja manin Sápmi lei sámiid eanan. Luođi bokte mitaluvvui poehtalaččat sámiid historjá, ja luohiti lei guovddáš dološ sámiid oskkus. Gaski dadjá juoiganpoesijja dagahii vejolažžan luođi bokte doalahit guovttegeardásaš gulahallama guldaleddjiiguin. Sii geat dovde luohiteárbevieru, fáhtejedje luođi dajahusain eanet go olggobeale olbmot dahke. Sápmelaččat juogadedje veardádusaid bokte dieđuid gaskaneaset. Ná sáhte sápmelaččat vuosttildit sisabahkkejedjiid ja kolonialismma garra mišunerenáiggis. Vaikke vel dan áigásaš eiseválddit ja báhpát ledjege oahppan muhtun muddui sámegeiela, de sii eai ádden geažideamiid ja veardádusaid. Luođi dajahusat gárte opposišunella gaskaoapmin vuostálastimis olggobeale stivrema ja váikkuhusaid. Gávdnojit muhtin dološ luođit mat čielgasit ovddidit sámiid oainnuid kolonialismma hárrái (Gaski 1991:31-32).

Veardádusat ja geažideamit leat seilon ja gávdnojit vel otná luohiteárbevierus ge. Ovdamearkan válddán dovddus Kárášjoga luođi, Normo-Jovvna luođi, mas leat dát dajahusat:

Garra Leammu-Jovvna dat lei jo [...]galget geavahit jo dan guhkes ráige ruovddi, mun áiddu áigun gáibái dan stuorra guovžža geassit (Balto 1978)

17

Olgobeale guldaleaddji ii soaitte fáhtet ollislaččat luohtedajahusaid sisdoalu, vaikke vel máhttášiige sámegeiela. Dása gáibiduvvo kontekstuála máhttu Normo-Jovvna ja Kárášjoga servvodaga birra, ja áigái goas fearán dáhpáhuvai. Gaski, guhte guhká lea dutkan luohtepoesijja ja ovttasbarggaid beakkán Áillohaš rohkiin, čujuha iežas verddii guhte dajai ahte luohtedajahusaid diehtu, lea muhtimin oaivvilduvvon dušše sidjiide geat dihtet. Earáide dajahusat eai mital dađi eanet (Gaski 1993:19).

Nils Jernsletten, guhte maid lea dutkan luođi ja luohtedajahusaid, dadjá sullasaččat luohtedajahusaid birra:

Luođi dajahusaid ii leat buot áiggiid buorre nubbi guovllu olbmuid áddet. Dajahusas sáhtta leat erenoamáš sisdoallu, man dušše guovllu olbmot ipmirdit, sii geat dan olbmo dovdet ja dihtet dan dáhpáhusa dahje olbmo luonddu, man dajahus lea muittuheamen (Jernsletten 1976:6).

Jernsletten joatká ja dadjá ahte amas olbmot ipmirdit gal sániid, muhto dan čiegus sisdoalu, maid dajahusat govvidit, dan eai ádde go sii geat gullet dan olbmo birrasii geasa luohiti gullá. Ná čatná luohiti olbmo searvevuhtii ja doalaha vierrásiid olggobealde. Jernsletten lea ovttá mañit artihkkalis luođi ja gulahallama birra čállán: “Men for dem som hører til i joikemiljøet og kjenner historien til personen, er det nettopp de korte antydningene eller hintene som skaper spenning i ‘dialogen’, i forståelsen mellom menneskene, især når joikerer er flink til å finne på slående uttrykk eller finuerlige tvetydigheter” (Jernsletten 1978: 117).

Geažideapmi ja mohkohallan gullet maid sápmelaččaid ságastallan- ja gulahallanvugiide. Jus leat ságat maid earát eai galggaše ipmirdit, dahje ságat maid ii heive njuolgut mitalit, de lea heivvolaš geažidemiid bokte gulahallat. Dolin gáržžes gođiin ja viesuin, lei dárbu ollesolbmuin gulahallat gaskaneaset nu ahte mánát dahje guossit eai ádden buot mii daddjui. Mu dutkosii gullá maid guorahallat makkár gulahallanvuogit ilbmet *Náhkehasat* románas. Luohteárbevierru ja luoheteoriija leat oassin mu dutkamuša guorahallamis masa gullet persovnnaid sosiála bealit, ja mas ovttaskasolbmo ja joavkku oktavuodát deattuhuvvojit.

¹⁷ Čuovvovaš linjkkas juoigá Piera Balto Normo-Jovvna:
<https://music.youtube.com/watch?v=C30N77mWJ2s>

3.5 Eallinoaidnu ja gulahallan boazodoalus

Boazodoalloservodat, gos ieš lean šaddan bajás, lea sierra servvodat sámi servvodagas.

Boazodoalu čiekŋalis árbemáhtu ja kulturárvomáhtu oahppagoađat jo mánnán. Dása gullá dárkilis ja kompleaksa máhtu mii fátmasta eallinoainnu, filosofii ja luonddudiehtagga. Deháleamos attáldagat, jus nu sáhtá lohkat, leat olbmo mentála oasis. Birget badjeolmmožin, fertet leat mánnán juo oahpahuvvon leat gierdil ja máhttit smiehttat “jahki ii leat jagi gáibmi”. Don fertet leat oahpahuvvon birget, nugo ovdamearkka dihte goavvedálvviid, ja smiehttat jus vel dát dálvi lei ge heitot, gal boahte dálvi soaitá šaddat sakka buoret.

Jus galggat nagodit dustet buot hástalusaid, sihke siskkáldasat boazodoalloservvodagas ja erenoamážit olggobeale hástalusaid, nugo sisabahkkemiid, cielahemiid, olgguštemiid ja nu ain, de ferte dus leat gierdilis ja stáđis miella. Antropologa Keith H. Basso, guhte máŋggaid jagiid lea dutkan apache álbmoga, dadjá ahte apache teoriija mielde leat golbma mentála dási mat govvidit olbmo dáidduid: soddjilis miella (eŋgelasgiella: smoothness of mind), gierdilis miella (eŋgelasgiella: resilience of mind) ja stáđis miella (eŋgelasgiella: steadiness of mind). Sin mielde soddjilis miella eaktuda ahte miella lea sihke gierdil ja stáđis. Gierdilis mielain fas sáhtá čoavdit olggobeale boahán hástalusaid ja stáđis miella ges veahkeha dustet ja čoavdit siskkáldas hástalusaid (Basso 1996:73-74, lohkan Fredriksen 2015:56). Stáđis miella fidnet dahje oahpat oktanaga praktihkalaš bargguiguin. Mánát ohppet bargguid bokte gierddahallat ja vásihit ahte ii buot áiggiid meinnestuva bargu ja ohppet hálldašit eahpelihkostuvvama dovdu. Mánát ohppet dađistaga go čuvodit váhnemiid, dovdat bohccoguolga- ja čoarvenamahusaid, eananamahusaid, eatnamiid dovdat buot jagi áigodagain, dádjadit luonddus vaikke makkár dálkin, siiddastallat, johtit, guohtumiid iskat ja nu ain. Buot dáid ferte mánnán juo oahppagoahtit jus galgá birget badjeolmmožin. Listu lea gurretmeahtun ja dás in áiggo eisege geahččalitge namuhit buot.

Kompleaksa árbemáhttui gullá máhttit gulahallat. Mo gulahallat siidaguimmiiguin, kránnjásiiddaiguin, dálve- ja geasseverddiiguin. Olmmoš ferte máhttit gulahallat earáiguin. It don galgga leat menddo njuolgočoalat, itge menddo njáigu ge. Gulahallamii maid gullá gierdat čavggahallama. Čavggahallan ii leat seamma go nárrideapmi. Čavggahallan sáhtá leat okta vuohki nuppis oaggut ságaid. Seaktin sáhtá leat čuočchohit juoidá jus de nubbi ribaha nággestit ja mitalit juoidá maid ii livčče galgan mitalit. Okta oassi oahppat gulahallat, lea guldalit boazoságaid. Go boazovázzit bohtet ruoktot ja mitališgohtet siidaságaid, de bearaš fidne boazovázzii bokte dieđuid ealu dilálašvuoda birra; lei go eallu orrumin, lei go lávdan ja guđe

guvlui, makkár rávdabohccot ledje gokko ja váillahii go ovttage, man mađe lei oaidnán ja gullan bielluid ja nu ain. Boazovázzi ii dárbbas álohii oaidnit biellobohccuid. Go bisána ja guldala, gullá bielluid ja dovdá daid jienaid, de diehtá guđe biellut leat ealus ja mat leat váile. Bielloboazu eahccá orohaga ja das leat dábálaččat čuvodeaddjit. Jus biellu lea váile, de dieđát maid makkár eará bohccot soitet leat váile. Danin lea eallovuoddjái dehálaš bissehit vuojána ja astat guldalit. Guldaleapmi addá dieđuid maid čalbmi ii fáhte. Eallovuoddji siidaságaid vuodul, guldaleaddji govahallá ealu, dihto bohccuid ja dáhpáhusaid. Jus eallovuoddji báifáhka dadjá gean nu guldaleaddji nama, ovdamearka dihte “Ánne suhkkesoiv`muzet spálljit lei váile”. De Ánne dáikkiha, jus ii lean nu bures čuovvumin ságaid. Son lea fáhkka oassin boazoságain. Muittán mánnán go láven guldalit boazoságaid mat eai goassige nohkan. Olggobeale olbmuide, dát ságastallamat soitet leat dolkadahtti ja apmasat. Dutki Robert Paine, guhte dolin čuvodii boazosápmelaččaid Guovdageainnus, dajaige boazoságaid birra ná:

[...] Daid birra leat geahčemeahttun ságastallamat. Vaikko ollásit dihtet dollagátti mearrádusaid sáhttit duššin dahkkot dáhpáhusaid geažil maid ovdagihtii ii sáhte diehtit, liikká ságastit guođoheami dahkamušaid birra dolkadeami rádjái. Go guođoheadjit bohtet fas goahtái, de sis lunddolaččat jearahit ságaid jur bienasta bitnii. Goahteságastallamat ráhkkanahhtet guođoheddjiid dahkat mearrádusaid váttis dilis, ja maiddái veahkehit árvvoštallat ja mitaladdat ságaid (Paine 1970:54 lohkan Sara 2001:12)

Gulahallamii maid gullá diehtit gos ja goas don sáhtát hállat dihto áššiid birra ja fertet maid máhttit árvvoštallat sáhtát go buot áššiid birra oba hállat ge. Mearkkodettiin go leat geahčadeamen, de doppe leat čalakeahtes njuolggadusat láhttadeami ektui ja maiddái dása man birra heive hállat ja mo don hálat. Geahčadeapmi ja mearkun lea allaárvosaš boddu gos geahčadeaddjit dárbbasit ráfi. Mánát leat mielde muhto sii eai oáččo viegadij ja riedjat, muđui ruohttagoahtá eallu ja álddut láhppet misiideaset. Mánát ohppet juo mánnán mat leat heivvolaš sáгат iešguđetge dilálašvuodain. Maid heive hállat goas. Ovdamearkka dihte ii leat vuogas jearahallat nuppi boazosápmelaččas galle bohcco sus leat dahje dahje galle miesi jo leat áican dahje vadjan. Mánát oahpahuvojit unnivuoda rájes juo makkár ságaid heive goas hállat ja geainna. Dás ii leat sáhka čiegadij ságaid, muhto etihka birra. Ságaid heivvolašvuohta dili ektui. Doloža rájes juo leamaš nu ahte boazologu birra mii eat hála. Jus dan dagat, sáhtát bilidit iežat boazolihku ja sáhtát vel guržet ge iežat (Oskal 1994:92). Dattege eai leat buot boazologut jávohis dieđut. Juoga maid heive jearrat siidaguoimmi, nugo gárddástallanáiggi mii guoská bohcco

loguide, lea man muddui sus leat biellut boahtán, dahje mannan gárdde čađa. Ealus leat bielloguoddiin sierra doaibma ja juohke biellus leat dábálaččat dihto čuvodeaddjit ja eallovuoddjit dihtet sullii mat bohccuid dat leat. Biellobohccuid logu sáhtta muhtin ládje lohkat leat almmolaš siidda eallovuddjiid gaska, go dáid lohku geavahuvvo reaidun meroštallat man muddui eallu lea boahtán gárdái. Dattege, soaitá leat vástádus gažaldahkii bielluid logu birra, goit boarrásat buolvva boazosámiid gaskkas, leat dušše sullii vástádus. Terminologijjas gohčodit dán *fuzzy logic* –mii mearkkaša sulaid meroštallan ipmárdus. Das ii leat dihto dahje njuolgga mearri dahje lohku. Dutki Inger Marie Gaup Eira čujuha iežas PhD dutkosis *Muohttaga jávohis giella Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrivdanáiggis*:

Máhtus eai deattuhuvvo kvantifiserejuvvo aspeavttat, muhto dattege dat ii mearkkaš ahte máhtu ii leat dárkil (Gaup Magga, 2010). Giella speadjalastá máhtu, servodatorganiserema, norpmaid, árvvuid, oainnuid, ásahusaid ja njuolggadusaid. Máhtu lea dan hámis mii árbevirolaš máhttoguddiin lea. Danne lea dehálaš muitit ahte máhttu šaddá doppe gos dat lea ráhkaduvvon ja geavahuvvon (Turi (2009) lohkan Gaup Eira (2012:35).

Sámiin leat maid njuolggadusat dahje gulahallandábit mat gusket elliide. Dutki Nils Oskal dadjá iežas PhD dutkosis *Det rette, det gode og reinlykken* (1994) ahte boazosámiin leamaš doloža rájes juo nu ahte it don galgga bohccuid fasttášit, it ge cuoigut daid *borran čalbmái* dahje duodjeávnasin. Boazu ii galgan gehčcot dávvirin man áidna doaibma lei duhtadit olbmo. Jus oktage dan dagai, olbmot gehčce dan fasttes dahkun (Oskal 1994:95). Mائدái olbmo gulahallan boazobeatnagiin galggai dahje galgá leat rehálaš. Dološ soahpamuš gaskal olbmo ja beatnaga, eaktudiige ahte olmmoš giedahallá beatnaga čábbát. Earret liema ja biepmu, gilddii beana olbmo su cápmimis go son ii šat veaje bargat. Ovdal go mohtorfievrrut bohte boazodollui, lei badjeolmmoš gitta das ahte sus ledje buorit boazobeatnagat. Siiddastallan meinnestuvai álkidit buori beatnagiiguin. Danin ii lean doarvái ahte olbmos lei boazolihkku, sus fertii maid leat beanalihkku. Nils Oskal čállá ahte jus olmmoš lei ribahan beatnaga sivatmeahttumiid bealkkehit ja ránggáštit, de galggai adnut, – rohkadallat ándagassii vai olbmo ja beatnaga gaskii šaddá buorre dovdu ja oktiigullelašvuohta (Oskal 1994:90).

Jus galggat ráfálaččat eallit ja birget siidaguimmiiguin siidda siste ja muđui servvodagas, de fertet leat oahppan gulahallama ja mo láhttet olmmožin. Ollislaš áddejupmi meanuide ja árvvuide maid mánnán leat oahppan, dárbašit láddanáiggi, muhtin oasis olles eallinagi. It soaitte áddet ovdal ollesolbmo agis árvvu das maid mánnán leat oahppan.

4. Metoddat ja dutkanproseassa

Náhkehasat románaanalysii lean välljen temáhtalaš čuolbman guorahallat persovnnaid oktavuodaid ja sin ovdáneami áiggis goas eanaš sámiin lei vuodđoealáhus birgenláhkin. Dása geavahan ekletalaš metodalaš teakstalahkaneami. Doaba ekletalaš mearkkaša välljet, geahččaladdat ja ohcat.¹⁹ Girjjálašvuodadutkamis mearkkaša dat sajáiduvvan teoriijaid gaskkas välljet ja geahččaladdat ođđa dutkanvugiid. Ekletalaš metodalaš teakstalahkaneapmi ráhpá vejolašvuoda viiddidit metodalaš vugiid ja váldit vuhtii min iežamet gaskaomiid analyseren-reaidun. Maori dutki Graham Hingangaroa Smith dadjá ahte eklektalaš dutkanvuohki hástala oarjemáilmmi akademiija gáržžes, ovtta kultuvrralaš dutkanvugiid. Oarjemáilmmi akademiijain leat teoriijat ja metodologiijat hábmejuvvon sin iežaset disipliinna, oarjemáilmmi servvodagaid ja máilmmioainnuid vuodul. Smith fuomášahtá mo akademiijas sáhtá ovddidit ja geavahit maori gaskaomiid go dutká fáttáid mat gullet maori álbmogii ja dán láchkai viiddidit akademalaš välljenmuni teorehtalaš ja metodologalaš veahkkeneavvuid ja reaiduid hárrái (Kovach 2009:88, vrd. Krupat 1992:232-248, lohkan Fredriksen 2015:58).

Nubbi maori dutki, Linda Tuhiwai Smith dadjá ahte dekoloniseren ii mearkkaš hilgut buot oarjemáilmmi metodaidda ja teoriijaid. Son deattuha ahte lea baicce sáhka ahte mii ovddidit ja loktet min iežamet beroštumiid ja máilmmioainnu ja ipmirdat teoriija min iežamet oaidninsajis ja alcceseamet ávkin (Smith 2004:39 lohkan Fredriksen 2015:58).

Guorahaladettiin *Náhkehasat* persovnnaid ovdáneami, oktavuodaid ja birgema, geavahan kontekstuála teakstadulkonvuogi. Kontekstuála dulkonvuohki ráhpá vejolašvuodaid geavahit iežan kulturáddejumi ja máhtu teavstta dulkomis. Konteakstamáhttu sisttisoallá sosiálalaš, gielalaš ja kultuvrralaš máhtu. Kulturáddejupmái ja konteakstamáhttui gullá maid mieldiehtu. Mieldiehtu lea diehtu mii ii mitaluvvo mitalusas, iige gula ieš mitalussii, muhto mitalusas lea dábálaččat dasa guoskevaš sisdoallu, maid mieldiehtu dárkilabbot govve, čilge dahje addá lassedieđu (Aikio 2010:75-76). Guorahallamis čanan teavstta sisdoalu ja teakstaolggobeale osiid kontekstii. Go guorahalan persovnnaid gaskavuodaid, geavahan Luohteteorija man vuolggasadjji lea luhteárbevierru. Luohteárbevierus persovdnaluodit govvidit mo mii oaidnit nubbi nuppi. Luođis bajiduvvojit luhteoamasteaddji iešvuodát ja dávjá maid makkár doaimma sus lea servvodagas. Analyhtalaš reaidun geavahan narratologiija teoriija mii gullá oarjemáilmmi dutkanparadigmai. Eanet dan birra čilgen kapihttalas 4.2.

¹⁹ Store Norske leksikon čilgehus doahpagii <https://snl.no/eklektisk>

4.1 Romána dutkanvuodđu

Doaba *roman* boahdá boares fránskkagielas *romanz*: teaksta mii lea čállojuvvon álbmotgillii (*lingua romana*). Vuostebárru álbmotgillii lei latinagiella, mii lei allaoahppan olbmuid čálagiella. Europeálaš girjjálašvuodadutkit eai leat ovttaoavvilis guđe čállosa dahje romána sii galget navdit vuosttaš románan. Dán rádjai leat dutkit geahččan spánskka girječálli Miquel de Cervantes romána *Don Quijote* (1605, 1615) románaid álgun, earát fas oavvildit romána vuolgá antihkkaáigodaga greikkalaš ja romerlaš prosamuitalusain. Dán digaštallamis eai árvvoštallojuvvo čállosat olggobeale Eurohpa, nugo japánalaš Murasaki Shikibus *Genjis fortelling* (1200-logus), kinálaš mitalus *Reise til vesten* (1500-logus) dahje arábalaš mitalusat *Tusen og en natt* (Lothe et.al 2007:194-195).

Álggogeahčen 1700-logu, brihttalaš girjjálašvuohta ovdánahtii eurohpálaš romána sierra šáŋŋerin. Dovddus románat dán áigodagas leat Daniel Defoes *Robinson Crusoe* (1719), Samuel Richardson *Pamela* (1740-41), Henry Fieldinga *Joseph Andrews* (1742) ja *Tom Jones* (1749). Romána ovdánii 1700-logu loahpageahčen, go e.e. duiska girječálliit nugo Johan Wolfgang von Goethes romána *Wilhelm Meisters læreår* (1795-96) hástalii odđa beliid romána šáŋŋeris, ovdánahttinromána (dárogillii: dannelsesroman). 1800-logus romána sajáiduvai girjjálašvuođas ráđdejeaddji šáŋŋerin. Dán áigodagas ilmmat realisttalaš romána mii lei vuostebárru romantihkkii. Realisttalaš romána govvida olbmuid gaskavuodaid, servvodaga ja historjjá. Vuolggasadji, mo mii oaidnit ja áddet romána, vuolgá realisttalaš románas (ibid. 196).

Čáppagirjjálašvuođas leat dábbalaččat golbma válđojuogu; epihkka, lyrihkka ja drámá. Dáid vuolde leat fas vuolitjuogut. Epihkas leat epos, romána, novealla, jnv. Jus vikkahivččii, heivešii luohteárbevieru mitalushápmi epihka vuollái. Románašáŋŋer lea guhkes fiktiivva prosamuitalus gos olbmot ja dáhpáhusat ovddastit mitalusa rikki, dahje juona (dárogillii: plott). Romána dovdomearkkat leat *fikšuvdna*, *prosa* ja *guhkodat*. Fikšuvdna máksá ahte teaksta lea ja gullá čáppagirjjálašvuhtii iige áššeprosai. Dovddus greikka filosofa Aristoteles (322 -384 o.kr.) dajai ahte das gos historjáčállosat mitalit dan mii duodai lea dáhpáhuvvan, diktejuvvon dahje hutkojuvvon mitalusat ges mitalit dan mii sáhtašii leat dáhpáhuvvan ²².

Prosa geavahuvvo čáppagirjjálašvuođas noveallain ja románain, ja earrána lyrihkka sihke hámi ja sisdoalu dáfus. Dattege gávdnojit seaguhushámit dego ovdamearkka dihte poehtalaš prosa ja

²² Store Norske Leksikon: <https://snl.no/roman>

prosadikta. Romána lea guhkes mitalus dahje čáluš, mii dábbalaččat ilbmá girjin ja lea guhkit go máinnas ja novealla. Romána guhkodat dagaha romána hui dávgás šáŋŋerin. Mitalusas sáhttet ilbmat ođđa persovnnat mat ovdánit áiggi mielde iešguđetge birrasiin. Románas mitaluvvojit eanet detáljat, das lea vejolašvuohta spiehkastit váldomitalusas ja das maid ihtet bálddalasmitalusas ja nu ain. Romána soaitá leat šáŋŋer mii buoremusat nagoda govvet ja estehtalaččat hervet dán áigásaš olbmo eallinvásáhusaid (Lothe et.al 2007:195). Románas leat mánggalagan vuolitšáŋŋerat, nugo reiveromanat, ovdánanrománat, dokumentáramánat, máinnasrománat, historjjálaš románat, idérománat, ráhkesvuodárománat, kollektiivarománat, pikareskrománat, fantasyrománat ja nu ain viidásabbot.²³

Náhkehasat lea *realisttalaš* romána, fikšuvdna mas govviduvvojit dáhpáhusat mat sáhtašedje leat dáhpáhušvvan. Fikšuvdna mearkkaša ahte mitalus lea hutkojuvvon, dat ii leat duohta mitalus. Fikšuvdna it sáhte *verifiseret* dahje *falsifiseret*, árvvoštallat lea go dat duohta vai ii. Dattege ii mearkkaš ahte fikšuvnnateavsttat dahje mitalusat eai gaskkus máhtu ja ipmárdusa. Fikšuvnnateavsttat, nugo realisttalaš románat, ilbmet historjjálaš ja kultuvrralaš konteavsttas. György Lukács, ungaralaš filosofa ja girjjálašvuodárvvoštalli (1885-1971) oaivvildii ahte realisttalaš románat sáhttet speadjalastet historjjálaččat eaktuduvvon servodatrievdademiid (Lothe, Refsum, Solberg 2007:65-66 lohkan Kittang m.fl.2003). *Náhkehasat* romána gokčá György Lukács gáibádusaid realisttalaš románii.

4.2 Narratologiija

Dutkat teavstta narratologalaš perspektiivvas mearkkaša ahte dutki guorahallá teavstta struktuvrra. Narratologiija deattuha mo teaksta mitaluvvo, deaddu ii leat dušše teavstta sisdoalus. Ulbmil lea guorahallat makkár mitalusvugiid muitaleaddji geavaha (Willumsen 2006:40).

Náhkehasat romána guorahallan lea persovdnaguorahallan, gos mun geahčan váldopersovnnaid iešvuodaid, mo sii ovdánit ja rivdet románas. Diskurssa analysareaiddut leat narratologiija ja eamiálbmotperspektiiva, masa mu iežan kulturmáhttu gullá.

Doaba narratologiija mearkkaša “oahppu mitalusaid birra”. Girjjálašvuoda dutki Rolf Gaasland, sirre gaskal *mitalusa* ja *diskursa*. Gaasland lea čállán girjjálašvuodaoahppogirji *Fortellerens*

²³ <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/romansjanger.pdf>.

hemmeligheter. Innføring i litterær analyse (2017). Mitalussii gullet dáhpáhusat mat gevvat viissis áiggi badjel ja mas leat okta dahje eanet olbmot geat hábmejit mitalusa. Diskursa lea vuohki mo dáhpáhusráidu mitaluvvo. Diskursa leat dat maid mii lohkat go lohkat mitalusa, ja das ii leat dáhpáhusráidu álohii kronologalaš. Mitalusa dáhpáhusat sáhttet ilbmat áiggi dáfus, iešguđetge ládje ja gokko nu (Gaasland 2017:21-24).

Girjjálašvuodadutkamis leat ollu teoriiat ja metodat mat deattuhit teavsta oktavuoda čállái, lohkkái, servodahkii ja kultuvrii. Dáid gaskkas leat teoriiat ja metodat mat deattuhit aivvefal teavsttasikkabeale konteavsta ja teavsta osiid oktavuodaid (Fredriksen 2015:59).

Girjjálašvuoda dutki H. Porter Abbot, guhte bargá narratiivva girjjálašvuoda teoriiain, buktá ovdan guokte narratiivva dulkonvuogi: *intenšunála* ja *symptomáhtalaš* lohkanvugiid. Intenšunála lohkanvuogis lea deaddu teavsta osiide ja mo dat leat bardojuvvon oktii teakstan. Abbot oaivvilda hutkkálaš sensibiliatehta lea ollisvuoda duohken:

To keys one`s reading to an implied author [...] is to assume wholeness in the sense that one assumes that a single creative sensibility lies behind the narrative. That sensibility has selected and shaped its events, the order in which they are narrated, the entities involved, the language, the sequence of shots. When we read this way, we are reading intentionally (Abbot 2008:102).

Implisihtta čállí ii leat teavsta čállí, iige teavsta muitaleaddji. Implisihtta čállí doaibmá abstrakta dásis ja dan sáhtta čilget lohkki iežas áddejumi teavsttas. Lohkki vihkke teavsta luohthahttivuoda implisihtta čállí bokte (ibid. 102-103, 235).

Symptomáhtalaš lohkanvuohki deattuha osiid mat leat teavsta olggobeale. Symptomáhtalaš lohkan ii deattut dahje váldde vuhtii mo implisihtta čállí govvida narratiivva elemeanttaid ja ollisvuoda. Dat berošta baicce konteavsttas dahje rápmas, gosa mii bidjat teavsta. Abbot čilge ná:

It is this frame – be it psychological, feminist, cultural materialist, conservatively moralistic, or whatever – that provides a different grounding from that of implied author. We can refer to his kind of reading as symptomatic, in that the narrative is seen to express symptomatically the conditions out of which it comes (ibid. 105).

Dát addáge vejolašvuoda váldit vuhtii muitalus konteavstta, gos muitalus lea vuolgán. Symptomáhtalaš lohkamiin lea vejolaš váldit vuhtii sámi perspektiivva teavstta guorahallamis. Sihke intensunála ja symptomáhtalaš lohkanvuogit leat analyhtalaš reaiddut maid ulbmil lea gávdnat mearkkašumi muitalus duohken. *Náhkehasat* romána dutkosis geavahan goappašat lohkanvugiid.

4.3. Teakstaanalyhtalaš guorahallan

Teakstaanalyhtalaš guorahallamis guorahallan teavstta iešguđetge osiid ja mo dát doibmet muitalusas ja makkár mearkkašumiid dat addet tekstii. Dát eaktuda bidjat deattu teavstta siskkáldas ja olggobeale osiide. Teavsttas guorahallan muitalanvugiid, gulahallanvugiid, persovnnaid ja birrasa. Váldodeaddu mu guorahallamis lea persovdnadulkon ja muitalanvuohki. Persovnnaguorahallamis geavahan doahpagiid váldo- ja oalgepersovdna. Dutkosis geahčan sin ovdáneami, doaimmaid, guđe hámis sii ihtet muitalusas ja mo sii váikkuhit muitalus diskurssa. Dutkosa caggit leat sihke sajáiduvvan teoriijat ja metodat, ja álgoálbmotmetodologiija. Konteakstamáhttu ja luohteárbevierru doibmet dutkosa riggin.

4.3.1. Muitaleaddji

Narratologalaš analysa sirre gaskal vuosttaš- ja goalmátpersovnna muitaleaddji. Erohus gaskal dán guovtti muitaleaddjivugiin, lea oinnolašvuolta teavstta ovdanbuktimis.

Vuosttašpersovnna muitaleaddji dovddaldat lea “mun” jietnan muitalusas, ja goalmátpersovnna muitaleaddji doaibmá fas čihkosis teavsttas (Gaasland 2017:24). *Náhkehasat* románas lea eanaš buotdiehhti goalmátpersovnna muitaleaddji. Goalmátpersovnna muitaleaddji prinsihpalaččat diehtá buot persovnnaid ja dáhpáhusaid birra, muhto dat sáhtá maid doalahit dieđuid čiegusin. Vuosttašpersovnna muitaleaddjis leat gáržžádusat, dat ii dieđe maid eará persovnnat muitalusas jurddašit, earret go jus sii ieža muitalit dan. Muitaleaddji luohtehahttivuoda ferte álohii árvoštallot, erenoamážit jus lea vuosttašpersovnna muitaleaddji (ibid. 96). Gaasland muittuha earuhit čáli ja muitaleaddji. Goalmátpersovnna muitaleaddji sáhtá lohkkái neaktit muitalusas čállin. Muitalusas čáli doaibmá olggobeale teavstta ja muitaleaddji jietna doaibmá fas siskkobeale teavstta (ibid. 27).

Wood definišuvnna vuodul, buotdiehtti muitaleaddji ii leat nu buotdiehtti go mii navdit. Leat buotdiehttin lea measta jur veadjemeahtun. Son váldá ovdamearkan ahte seammás go muitalusas muitaluvvo fiktiivva persovnna birra, de muitalus luovvana románačállis ja muitaleaddji váldá badjelasas persovnna jurdagiid, hállán- ja oaidninvugiid (Wood 2019:26-28). Nuppiin sániin, románačállis buotdiehtti suodđá čiegusvuodaid ja dát dáhpáhus gohčoduvvo *fri indirekte stil*, sámegillii sáhtta jorgalit dan *friddja eahpenjulges stiilan-* dahje *friddja gaskkalaš muitaleapmin*. Wood definere dán maid “lágas goalmátpersovdnan” (ibid. 28). Friddja eahpenjulges stiillain mii oaidnit áššiid sihke muitalusa persovnna ja čáli bokte. (ibid. 31). Dábálaš muitaleami stiillat leat njuolggomuitaleapmi, gaskkalaš dahje eahpenjuolggomuitaleapmi dahje friddja gaskkalaš muitaleapmi (ibid. 29). Dáid gaskkas lea friddja gaskkalaš muitaleapmi mii ‘čákŋá’ persovnna sisa. Njuolggomuitaleapmi lea ovdamearka dihte: “Diet olmmoš gal riedjá” ja gaskkalaš muitaleapmi fas, “Diet olmmoš gal riedjá, son jurddašii ja bárdii oavvi”. Friddja gaskkalaš muitaleapmi livččii fas: “Surgat mo diet olmmoš riedjá, mo gáfat oazžut su jaskkodit?”²⁹. Manimus ovdamearkkas leat sánit `surgat´ ja `gáfat´ mat muitalit ahte cealkka lea friddja gaskkalaš muitaleapmin. Wood čilgehusa mielde dát guokte sáni sáhttet ovddastit muitaleaddji guottuid mat ihtet muitalusas dahje juo čáli. Jearaldat šaddá; goappá guottut ihtet muitalusas (Wood 2019:31).

Dutki H. Porter Abbot maid čilge sullasaččat ja dadjá: “This fluid adaption of the narrators voice in a kind of ventriloquism of different voices, all done completely without the usual signposts of punctuation and attribution, while maintaining the grammatical third person, is called free indirect style (or free indirect discourse)” (Abbot 2008:77). Abbot čilgehusa vuodul čáli diktá muitalusa persovnna váldit badjelasas muitaleaddji jiena. Abbot váruha, sivas go friddja gaskkalaš stiila lea nu friddja go dat lea, de dát sáhtta dagahit dutkáii váttisin fuomášit dutkosa ollislaš sensibilitahta (ibid. 78).

4.3.2. Persovnnat

Náhkehasat romána persovnnaid guorahallamis guorahalan persovnnaid iešvuodaid ja sin rollaid muitalusas. Mo sii ovdánit ja doibmet gaskaneaset muitalusas.

Girjjálašvuodadutkan earuha váldopersovnna ja oalgepersovnna. Váldopersovdna, mii maid gohčoduvvo guovddášpersovdnan, lea son mii jođiha ja eanemusat ovdána muitalusas. Oalgepersovdna maid ovdána muitalusas, muhto sus ii leat seamma guovddáš doaibma

²⁹ Lean ráhkadan iežan ovdamearkkaid ja heivehan daid Wooda čilgehussii

muitalusas go váldopersovnnas. Váldopersovnnas leat eanet olmmošlaš iešvuodát go muitalusa eará persovnnain. Muitalusas váldopersovnna birra muitaluvvo eanet go oalgepersovnnaid birra. E.M. Forster evttohii 1927s mo sáhtta geavahit doahpagiid duolba ja jorba persovdnagovvadásaid oktavuodas. Duolba persovdna ovddasta ovttageardánis persovdnagova man sáhtta govvidit dušše ovttain cealkagiin. Jorba persovdna lea čieŋal ja iige sáhte čilgejuvvot dušše ovttain cealkagiin (Abbot 2008:134). Girjjálašvuoda dutki Lothe, fuomášuhtta ahte duolba persovdna sáhtta rievdat jorba persovdnan, dađistaga go muitalus ovdána. Son buktá ovdamearkan Don Quijote, Cervánta románas, mii dađistaga šaddá eanet kompleaksa (Lothe 1994:93). Girjjálašvuoda árvvoštalli Wood ii riehta doarjjo jorbalágán persovdnagovvadásusa. Son dadjá «Because it tyrannizes us – readers, novelist, critics – with an impossible ideal». Wood oaivvilda ahte ‘jorba’ persovdna ii gávdno fikšuvdnateavsttas, dasgo fikšuvdnapersovnnat eai leat olbmot albma eallimis, vaikko man ealasin de govviduvvojit muitalusas. Wood mielas lea deháleabbo guorahallat persovnnaid mihtilmasvuodaid ja iešvuodaid (Wood 2008:128 lohkan Fredriksen 2015:63).

Persovdnaguorahallamii gullá iskat muitalusa persovnnaid doaimmaid, iešvuodaid ja mo sii doibmet gaskaneaset. Dieđuid muitalusa persovnnaid birra, fidnet mii dábálaččat guovtte ládje; muitaleaddjis ja persovnnas alces, ja muitalusa eará persovnnain, mo sii oidnet ja govvidit nubbi nuppi. Persovnnaid dagut ja jurdagat addet dieđu sin iešvuodain ja hábmejit mo lohkki oaidná sin. Bálddalasmuitalusat maid sáhttet addit dieđuid persovnnaid birra (Gaasland 2017: 96-101). Maiddái Abbota *shadow stories* dahje *gaps*, addet dieđuid muitalusa persovnnaid birra (Abbot 2008:182-183). Áicat dáid mihtilmasvuodaid ja dieđuid, gáibida lohkkis čiekŋalis lohkama. Mo mii lohkat ja guorahallat teavsttaid, bohtá das makkár duogáš mis lea ja mo mii oaidnit máilmmi. Mađi eanet lohkki orru dovdame fiktiivva persovnnaid vásáhusaid, dađi eanet miellagiddevaš lea lohkkái lohkat muitalusa. Dattege, guorahaladettiin, Lothe muittuha ahte muitalus lea fikšuvdna fikšuvnna persovnnaiguin (Lothe 1994:90 vrd. Wood 2008:128).

5. *Náhkehasat* analysa

5.1. *Náhkehasat* romána guovddáš persovnnat

Náhkehasat romána hervejit dát guovddáš persovnnat:

Biehtár Ovlá	Váldopersovdna – boazosápmelaš
Biehtár áhkku	Biehtár Ovlá eadni
Elle	Biehtár Ovlá eamit
Lásse	Biehtár Ovlá reaŋga
Ásllat	Biehtár áhku reaŋga
Nikko Nillá	oalgepersovdna
Boares Sára	Nikko Nillá eamit
Eirrá Máret	Nikko Nillá moarsi
Jussá	váldopersovdna, jábálaš Joŋgu bárdni
Elna	oalgepersovdna, Ránesnávdidi nieida
Ránesnávdidi	gávpealmmái Norum

5.2. Referáhta

Náhkehasat románas čuovvut váldopersovnnaid Biehtár Ovlá ja Jussá. Biehtár Ovlá lea rikkes boazosápmelaš ja siiddaisit, Jussá fas dálubárdni, jábálaš Joŋgu bárdni. Muitalus álgá diggedálus gos Biehtár Ovlá lea vihtan boazosuolaášsis mas su reaŋga Lásse lea áššáskuhtton bohccuid suoládan. Lásse dubmehallá sivalažžan ja čohkkát čieža mánu giddagasas Troanddima ladnis. Duopmu lea boađus Biehtár Ovlá ja Lásse šiehtadusas. Biehtár Ovlá lea Lássii lohpidan guhtta álddu bálkán jus váldá siva badjelasas. Guldaleaddjit geat leat boahtán čuovvut dikki, dihtet ahte Lásse lea vigiheapme ja Biehtár Ovlá gis sivalaš. Maiddái fálddi gažaldagat Biehtár Ovlá, geažuhit dikki eahpidit Lásse sivalažžan. Dikki boađus lea buorre sáhka Biehtár Ovlá eadnái, Biehtár áhkkui, geas mitalusas lohkki ii beasa diehtit eará nama. Vaikke vel Biehtár áhkku lea ge movttet go bárdni lea boahtán, de son moaráska go gullá bárdnis lohpidan olles guhtta álddu Lássii. Biehtár Ovlá lea šaddan fállat eanet go dan mii šiehtadus lei. Biehtár áhkku

vuordnu ahte dát šiehtadus ii goassige galgga dahkkot duohtan. Biehtár Ovlá lea eatniválddi vuolde, iige beasa ollašuttit šiehtadusa go Lásse máhccá giddagasas. Biehtár áhkku ii juollut sutnje go golbma vierrogeažotbealji ja ovttá boares njiŋnelasa. Lásse ferte dohkkehit dan, muhto dát šiehtadusrihkkun gilvá Lássii vaši. Dát vašši vuorjá Biehtár Ovlá go dovdá ahte Lásse lea ožžon fámu su badjelii. Ovttá beaivvi son sihtá Lásse mannat duvdit bohccuid mat leat goađi nuppe beale jávrri. Vaikke vel diehtáge jiekŋa lea rašši, son sihtá Lásse rasttildit jávrri. Sus leat maŋimus beivviid bohciidan jurdagat mat ollašuvvet go Lásse doddjo rašis jieŋas ja duššá. Lásse jápmin čuohcá Biehtár Ovlá, ja son vuodjá Jussá lusa oažžut silolaš dorvvu.

Romána nubbi váldopersovdna Jussá, lea váile vihttanuppelogi jagi boaris go muitalus álgá. Jussá dovdá sihke Biehtár Ovlá ja Lásse geat leaba dikkis dutkkalmasaid vuolde boazosuolaáššis.

Jussá lea njálggistan leansmánibálvvái ja lohpidan vuodjinmohki ja eará vel, jus beassá diggedállui. Lea maid gielistan seamma leansmánnebálvái, ahte son lea deavdán vihttanuppelot jagi. Jussá atná árvvus Biehtár Ovlá, muhto dál son árkkáša Lásse. Jussá oaidná ahte Lásse lea vuollánan ja vaikke vel son lea ge gánddaš, son rohkadallá Ipmilii ahte son veahkehivččii Lásse.

Muitalusas, dikki maŋŋá, Jussá beassá leat mielde vuosttaš gearddi mearragáddái gávpeamátkái.

Dáppe son oahpásmuvvá Elnain, mearragátti gávpeolbmá Ránesnávddi nieiddain. Dáppe son oažžu duodaštuvvot Biehtár Ovlá beakkánvuoda. Biehtár Ovlá lea áktejuvvon bozosápmelaš ja buohkat dovdet su, vel dáppe ge. Vel báikki gávpeolmmái ge, Ránesnávdi dovdá su. Dán mátkkis Jussá dovddiida mearragátti ássiiguin ja Elnain, gávpeolbmá Ránesnávddi nieiddain, guhte dás rájes čuovvu su gitta romána lohppii ja váikkuha Jussá eallimii. Jussá liikosta Elnai, juo vuosttaš oaidnaleames, muhto son ii dađi eanet dovddat dan. Jussá vuolgá Helssegii lohkat báhppan.

Logadettiin báhppan, son fitná ruovttus ja oaidnala fas Elnain, muhto deaivvadeapmi ii šatta nugo vurdon. Goalmmádassii go oaidnala Elnain, lea son báhppan rádjaguovllus. Elna lea náitalan fálddiin, muhto dattege leat sus dovddut Jussái. Elna boahťá guldalit Jussá sártni, ja das Jussá sárdnestuolustis veardádusaid bokte sárdnu manne sudno Elnain ráhkesvuohta ii sáhte ollašuvvat. Elna guođđá báikki ja Jussá báhcá okto.

Earret váldopersovnnaid Jussá ja Biehtár Ovlá, čuovvu lohkki oalgepersovnna Nikko Nillá.

Nikko Nillá lea náitalan boares leaskkain Sáráin. Dalá maŋŋá go lea náitalan, Nikko Nillá gávdná nuorra moarsi, Eirrá Máreha. Nikko Nillá vuordá boares Sárá jápmit, muhto dat niehku ii ollašuvvá buoril. Vuordit boares gálgu jápmit, šaddá Nikko Nillá vuorbi ja gáđahus.

5.3. Analysaoassi

Náhkehasat modeallabáiki lea Kárásjohka. Áigodat lea 1800-logu loahpas dahje 1900-logu álggus. Eiseválddit leat dážat, nu mo romána álggus juo boahtá ovdan. Romána váldopersovnnat gullet vuodđoealáhusaide, boazodollui ja eanandollui. Jussá lea dálubárdni ja Biehtár Ovlá fas badjeolmmoš. Váldopersovnnat leaba oahppásat guđešguoimmiska, vaikke vel Jussá lea ge sákka nuorat go Biehtár Ovlá, guhte lea rávis olmmoš mitalusa álggus ja Jussá beallešatgánda.

Implisihhta čáli bokte, dialogain ja ságastallamiin, lohkki vásiha mo Biehtár Ovlá dađistaga rievdá ja fidne áktejumi servvodagas. Sihke eará badjeolbmuid ja eiseválddiid gaskkas. Son lea buoridan dábiidis ja belohakkii heaitán njuovvamis earáid bohccuid. Vaikke vel Biehtár áhkku dása ii leatge nu mielas, de son ge oaidná buori beaggima buorin. Ráiskovieruid lea Biehtár Ovlá eatnistan oahppan, gean stuorámus illun mitaluvvo iđihit ja njuovvat vierrobohccuid (s. 43).

Biehtár Ovlá iđiha Nikko Nillás, ovttá mitalusa oalgepersovnnain, bohcco iežas ellui. Go Nikko Nillá boahtá Biehtár Ovlá siidii jearahit lea go iđihan sus bohccuid, de Biehtár Ovlá mieđiha iđihan ovttá heakka. Dát addá imašlaš dovddu guktuide. Biehtár Ovlá dovdá mo lea leat rehálaš, juoga mii lea amas sutnje. Nikko Nillá fas hirpmahuvvá go Biehtár Ovlá siiddas gávdná bohcco (s.69). Dát vuorddekeahtes dáhpáhus lea mitalusa heammástus mii maid rievdata mitalusa juona.

Váldopersovnnaid Jussá ja Biehtár Ovlá bálgát ain deaivvadit vaikke Jussá fárrege máttá-Supmii vázzit báhpaskuvlla. Helssegis son gohčoda iežas Juhánin. Lohkki beassá čuovvut Jussá ovdáneami šaddat báhppan ja mo son dáinna oahpuin háliida šaddat dohkálaš Elnai. Son vállje álgit báhppan guovllus lahka Elna, muhto su iežas vuolušteapmi olmmožin caggá ollašuttit oktavuoda maid niegada Elnain.

Mitalusa analysas lea eamiálbmotperspektiiva guovddážis. Narratologiija teoriijain analyseren ja čuovun váldopersovnnaid ja sudno rollaid mitalusas. Luohteteoriijain analyseren ja čuovun mitalusa persovnnaid sajádaga ja rolla báikegottis. Mo sii doibmet servvodagas ja sin iešvuodaidd. Analysaoasis lavttáin oktii dán guovtti teoriija ja sávan lohkki vuohtta Luohteteoriija ja eamiálbmotperspektiivva analysas.

5.3.1. Muitalusa huksehus

Románas lea in medias res-álgu, mii doalvu lohkki njuolgga dáhpáhussii mii lea diggedálus. Dán vuogi mielde álggahit romána, movttiidahtta lohkki joatkit lohkama. Lohkki šaddá sáhkki diehtit mo dikkis manná, dubmehallá go Biehtár Ovlá ja šaddá go čohkkát. Muitalusas leat earret váldopersovnnaid, oalgepersovnnat ja biras mat hervejit muitalusa. Lohkki juo muitalusa álggus oahpásmuvvá váldopersovnnaide Biehtár Ovlái ja Jussái, ja oalgepersovnnaide mat váikkuhit sudno daguid. Muitalusas lea goalmátpersovnna muitaleaddji, mii jođiha muitalusa.

Muitalus álgá konflikttain, diggedálus gos Biehtár Ovlá reanga Lásse lea ássáškuhtton bohccuid suoládan. Diggelatnja lea spagga dievva olbmui geat háliidit čuovvut dikki. Biehtár Ovlá eamidiinnis leaba čikŋagasas dego heajaide livččiiga jođus. Biehtár Ovlás lea smurtebeaska badjelis, rukses čeabetliidni ja boahkánis šelgot njeallječiegeat lávvgastagat mat albmá lihkastagaid mielde čuovggáhallet. Go fáldi gažada Biehtár Ovlá ja jearrá: “Muital mat munnje mo lea vejolaš ahte don leat muhtun jagis šaddan guovllu rigggáseamos badjeolmmožin” (s. 20). Biehtár Ovlá vástádusain buođđu fálddi:

“Mun láven geahččat iežan ealu ja [...] oapmanliekkas dáppe vuollin márkánis ii leat vel, Ipmilii giitu, šaddan munnje nu ráhkisin ahte guođášin iežan ealu bálvváid háldui, nugo orro šaddan dáhpin dáid guhtaliid” (s.20).

Vástádusain Biehtár Ovlá bajida iežas birgenlági ja searasvuođa. Oba su hápmi ja gorutgiella muitala ahte son ii daga áddejeaddjinge fálddi viggamušaide ássáškuhttit su. “Son jurdilii ahte smávva vigihis rápmi attášii su sániide luohtehahttivuođa dovddu” (s.20). Cealkagis lea siskkáldas perspektiiva mii gullá Biehtár Ovlái. Muitaleaddji jietna gullá olggobeale goalmátpersovnna muitaleaddjái. Pronomen “son” muitala ahte muitaleaddji lea olggobeale goalmátpersovnna muitaleaddji. Goalmát persovnna muitaleaddji attáldat lea sáhttit diehtit persovnnaid jurdagiid (Gaasland 2017:28-29).

Muitalusa álggus lea *supplementary events* (liigedáhpáhusat) mo eiseválddit govviduvvojit:

“Gaskaboddosaš ja duolvalágan nuorra fáldi gaivái Biehtár Ovlái” (s. 20) ja [...] “de šávihi galbma áibmu suovvan sisa láhtti mielde, jorai gitta duopmárbeavddi duohkáii, susttašii buoiddes, báljesoaivvat, uddos advokáhta leasmejulggiid, ja darvánii čáhcín seinniide ja rohpái. Čáhcečalmmat goaikugohte robis, goiko prokuráhttorriebu báljes oavái” (s.21).

Dát govvideapmi, báidná lohkki oainnu eiseválddiide ja dikki bohtosii. Abbot dadjá liige dáhpáhusaid birra:

“They are also the moments in which the future is determined. In these regards, the importance of constituent events should not be underrated. [...] supplementary events invariably have their own impact and can carry a considerable amount of the narratives burden of meaning” (Abbot 2008:24).

Liige dáhpáhusat eai jođit mitalusa ovddasguvlui ja dáid haga mitalus birge ja lea ain čavddis, muhto dat addet liigediđuid, mat dán oktavuodas hábmejit lohkki oainnu eiseválddiide, ja ovttá ládje váikkuhit mitalusa diskursii (Abbot 2008:24).

Mitalusa struktuvra ovdána kronologalaččat. Mitalusa álggus váldopersovdna Jussá lea beallešattolaš gánda ja mitalusa loahpas rávisolmmožin geargan báhppan. Čuvodettiin Jussá, mitalus njuike ain moadde jagi, nugo áigi gaskal Jussá vuosttaš mátkki mearragáddái gos Elnain deaivvadeaba vuosttaš gearddi, ja su bohtin fas ruoktot gaskan skuvllavázzima. Dán fitnamis son deaivvada Elnain ja nuppi váldopersovnnain Biehtár Ovláin. Jagit leat gollan, ja Jussá deaivvada easka dál Lássiin dikki maŋŋá. Jussá atná unohassan dássehisvuoda maid vuohtá Lásse ja Biehtár Ovlá gaskkas. Mitalusa loahppa Jussá ektui lea ahkit ja guođđá lohkkái gažaldagaid. Abbot gohčoda dan *closure at the level of questions*. Lohkki háliida diehtit manne Jussá mearrida dahkat dan maid dahká (Abbot 2008:60-61).

Mitalusa diskursa Biehtár Ovlá ektui, lea maid nu go Jussá, kronologalaččat, gos muhtin oasit mitaluvvojit preterihttahámis. Preterihtta geavahuvvo go Biehtár Ovlá smiehtá mo son maŋimuš jagiid lea doalahan iežas ollásit rehálažžan suoládeames earáid bohccuid (s. 92). Lohkki beassá čuovvut su dikkis gitta buorádusaid áigái, gáhtamušaide, Lásse bohtima ja eatni válddi mat garrasit váikkuhit Biehtár Ovlá. Mitalusa diskurssas lea Biehtár Ovlá eanet guovddáži go Jussá. Jussá suvdá mitalusa diskursa vaikke lea eanet oaidnemeahttun Biehtár Ovlá ektui ja su dáhpáhusain. Mitalusa loahppa, Biehtár Ovlá ektui, lea čadnon sudno Jussáin deaivvadeapmái, gos Jussá girkus rohkadallá Biehtár Ovlá suttuid ovddas ja addá sutnje rihpaid (s. 120).

Mitalusa huksehussii gullet dialogat mat addet liigediđuid dáhpáhusaide ja mitalusa persovnnaide. Gaasland dadjá dialogat jávohuhttet muitaleaddji ja addet lohkkái dovddu beassat njuolgga mitalussii muitaleaddji sensurerema haga (Gaasland 2017:44). Geažideapmi mii gullá sámi gulahallanvuohká, lea okta ovdamearka mii geavahuvvo mitalusa dialogain ja luđiin.

Máhttit ipmirdit ja analyseret geažidemiid, gáibida lohkkis konteakstamáhtu. Geažideapmi lea oassin luohteárbevierus mas luoheteoriija lea vuolgán.

5.3.2. Bálddalasmuitalus – oalgepersovdna Nikko Nillá

Náhkehasat románas leat moadde bálddalasmuitalusa, mat loktejit romána. Mun välljen bidjat fuomášumi oalgepersovdna Nikko Nillá mitalussii. Nikko Nillá rolla mitalusas lea leat boares Sára behtolaš isit. Mitalusa oalgepersovdnan, Nikko Nillá lea duolba persovdna mii dađistaga rievdá jorba persovdnan. Vaikke Nikko Nillá leage oalgepersovdna, de son herve mitalusa ja buktá dasa suohtasii, kontrástan váldopersovdnaide, geaid mitalusat leat duodalaččat. Gaasland (2017: 107-108) čálláge ahte beroškeahhtá leaš dal fiktiivva persovdna mitalusa oalge- dahje váldopersovdna, das leat individuálalaš ja oppalaš iešvuodát. Individuálalaččat lea *Náhkehasat* mitalusas Nikko Nillá stigmatisejjuvnon leat behtolaš isidin ja ovttageardánin. Mitalusas son doaibmá váldopersovdnaid Jussá ja Biehtár Ovlá oktasaš verdden.

Lohkki beassá čuovvut Nikko Nillá mitalusas álggus juo, go son dikki maŋŋá fuotnu Biehtár Ovlá krámbuvddas. Biehtár Ovlá suhtuin ludde Nikko Nillá beaskka ja bálkesta su jáffoseahkaid sisa, jáffoborgan (s.27). Nikko Nillá fidne veahki mitalusa nuppi váldopersovdnas Jussás, beassat eamidis, boares leaskka Sára lusa, luddejuvnon beaskkain. Nikko Nillá lea son guhte jođiha mitalusa somás oasi, jus nu sáhtašii gohčodit dan. Nikko Nillá lea šaddan boares skierbma leaskkain Sáraín náitalit, vai fidne opmodaga mii lea eallu. Dasto maŋŋá go lea láiden boares leaskka áltárii, son irgališgoahhtá Eirrá Márehii. Nikko Nillá stuorámus heahti lea go gálgu ii gáro jápmit. Lohkki beassá diehtit ahte Nikko Nillá stuorámus ráhkisvuohhta lea Elle, Biehtár Ovlá eamit, muhto Elle ii stađdan vuordit Nikko Nillá boares eamida jápmit. Elle baicca náitala suohkana stuorámus badjealbmáin, Biehtár Ovláin, vaikko vel su beaggin leage heittot. Biehtár Ovlá beaggá duoddara vearrámus spiren (s. 25). Nikko Nillá irggástallan Eirrá Márehiin, ovdal go eamit jápmá, dahká su bohkostahkan. Nikko Nillá Eirrá Máret ii leat go buhtadus go Elle ii fuollan sus. Nikko Nillá lea behtohallan ja jurddaša Elle birra:

Dat sáhtá boahtit. Vuoi Elle-riehpu! ... Gal oktii vel čuoččut das okto, nuorran ja árjeheapmen. Ná lea! Nikko Nillá ii áiggo leat menddo garas dutnje. Gal son veahkehasá. Muhto don muhtun eahket boadát ja muittuhat mu vássán ráhkisvuodas, de áiggun dušše dadjalit: “Elle, mun árkkášan du. Muhto donhan dieđát ahte mun ráhkistan Eirrá Máreha, ja son ráhkista mu. Munnos leat heajat boahhte mánus”. Ja dalle šloancciha Elle

čoahkkái ja čieru bahččagit. Muhto mun árvalastán dušše: “Mana dearvan, Elle! Lehkos Ipmil duinna” ja vázzilan eret” (s. 32).

Teakstaoasi álggus doaibmá goalmátpersovvna muitaleaddji, dasto rievdá vuosttašpersovvna muitaleaddjin. Vuosttašpersovvna muitaleaddji buktá lohkkái lagas ja čiegus gova das mo Nikko Nillá oaidná iežas ja mo son dovdá Ellii leat behtohallan. Dás vuohtá lohkki erohusa mo buotdiehtti muitaleaddji muđui muitalusas addá eará gova Nikko Nillás go muitalusas vuosttaspersovvna muitaleaddji. Lea Nikko Nillá gii hálddaša perspektiivva go čuožžu: “Elle mun árkkášan du”. Jurdagiin son ávašta Ellii lihkohisvuoda ja negada iežas ges ovttá beaivvi beassat mávssahit ja hilgut Elle. Nikko Nillá jurdagat govviduvvojit dego luohteárbevieru dajahusat sáhttet ilbmat, gos dajahusat ilbmet vurrolagaid gaskal vuosttaš ja goalmát persovvna. Dát vuohki addá gelddolašvuoda luodi sisdollui (Hirvonen 1991:22).

Nikko Nillá ii leat duhtavaš iežas eallimiin ja sávvá gálgu jápmit. Dát šaddáge Nikko Nillá muitalusas konflikta. Narratiivva teavstta dovdomearka lea ahte muitalusas lea konflikta ja konfliktta čoavdin. Muitalusas sáhttet leat mánggat konflikttat (Abbot 2008: 55). Lohkki vuohtá Nikko Nillá doaivaga fidnet Elle, vaikke dilálašvuodát muitalit niehku ii boađe goassige ollašuvvat. Nikko Nillá birgejupmi lea boares leaskka duohken, guhte ii oro buoril jápmimin. Gaasland jearrá makkár oktavuodát leat gaskal iešguđetge muitalusaid ja persovvnaid (Gaasland 2017:101-102). Nikko Nillá konflikta, gádašvuodta Biehtár Ovlá ektui, rievdá oalát go gullá boares Sára jápmasága. Dál son beassá náitalit Eirrá Márehin. Biehtár Ovlá lea vuosttas guhte lei dieđihan sutnje ahte boares Sára lea buohcamin. Maŋŋá leat ollen sáгат ahte boares Sára lea jápmán. Nikko Nillá dahká mátkki Biehtár Ovlá lusa giitalit ja soabadit suinna. Go Nikko Nillá olle Biehtár Ovlá siidii ja vuorddekeahttá gávdná vel alces bohcco Biehtár Ovlá ealus, son njuorrasa. Biehtár Ovlá ja Elle leaba árvas suinna. Elle molsu suinniid Nikko Nillá gápmagiidda ja rápmu Eirrá Máreha gullat buori sohki. Biehtár Ovlá vel lasiha:

-Ja iige duinnage sáhte oktage bárdnealmmái gilvalit mii boahdá opmodahkii ja jierbmáivuhtii. -Don leat láhkadáiddolaš ja leat mielde dikšumin gieldda áššiid. Naa, siskkimuš jurdagiinnis Nikko Nillá udnui sudnuide buot buori! (s.70).

Lohkkái govviduvvo Nikko Nillá movttáskit dáinna ságastallamiin. Nikko Nillá sávvá buot buriid sudnuide ja muitala čiegusvuoda ahte soai Eirrá Márehin fargga leaba fárrul mannamin márkani. Dát mearkkaša soai beassaba almmuhit sudno áigumušaid náitalit. Nikko Nillá govviduvvo ovttageardánin, muhto dattege doaibmá muitalusas eanet jorba persovvnan. Olbmot atnet somán

dájuhit ja gielistit Nikko Nillái gálgu leat buohcamin ja jápmán, go dihtet dat lea Nikko Nillá stuorámus sávaldat.

Moadde beaivvi maŋŋá go Nikko Nillá fitná Biehtár Ovllá ságain, soai leaba Eirrá Márehin jođus márkani. Muitaleaddji govvida lohkkái dáhpáhusa allaárvosažžan, viimmat galgá šaddat duohtan Nikko Nillá ja Eirrá Máreha niehku, šaddat isidin ja eamidin. Dađi eanet hirpmahuvvaba go seavdnjadasas lahkaneaba stobu ja oaidniba boares Sára vázzámin stobu ja náveha gaska. Viesu olggobeale leat muhtin albmát hervvoštallamin áhkuin gistolágain kássain ja áitet su ohpit coggat dohko. Muitalit sii leat mángii viggan hávdádit su, muhto boares gálgu ii biso gisttus. Boares Sára gii iežas jápmimis ii lean gullan ságaid, illosa go čalbmá Nikko Nillá ja njuike su sallii. Eirrá Máret suorganemiin čierugoahdá ja ii dieđe maid galgá bargat. Muhtin luohtehahtti nuorra almmái salasta Eirrá Máreha ja vuige ahte boares gálgu ii goassige oppa leange jápmán (s.80-82). Lohkki dás oažžu geahčastaga ovddos guvlui, ja ipmirda ahte Eirrá Máreha ja Nikko Nillá oktavuoha nohká diesa.

Dolin, *Náhkehasat* romána áiggi, lei vuodđoaláhusaid birgejummi dávjá čadnon náittosdillái. Jus it fidnen guoimmi, de fertejit bissut váhnemiid luhtte boares nieidan dahje bárdnin dahje mannat reŋgot dahje biigot. Boazodoalus lei dehálaš fidnet buriid reŋggaid ja biiggáid. Lei gudni beassat biigot ja reŋgot riggáid. Reŋggaide ja biiggáide lei dávjá boazu bálkán. Dáinna lágiin lei vejolašvuohta nuorain beassat bohccuid ala ja fidnet alces eallináibbi. Jábálaš siiddaeamidat lávejit maid addit gápmasiid ja eará duodjeávdnasiid bálkán biiggáide. Mannat reŋgot ja biigot lei buorre oahppu nuoraide, ja dárbbášlaš bearrašiidda geain ledje ollu mánát. Muhtin sis šattai mannat biigot dahje reŋgot birgejumi dihte. Nuppe bealis fas, ledje riggát maid sorjavaččat reŋggain ja biiggáin. Sii dárbbášedje oskkáldas reŋggaid ja biiggáid veahkin doallat siidda. Jus bearrašis ledje ollu mánát, sii dárbbášedje vel lassin mánnabiiggáid ja duodjebiiggáid. Seammás go nuorat ledje gitta beassat reŋgot dahje biigot, de ledje bozolaččat maid gitta buori reŋggain ja biiggáin. Dát lei ávkin guktot beliide.

Jus leaskan báhcet, de fertejit fas guoimmi gávdnat vai birget. *Náhkehasat* románas Nikko Nillá lea okta sis guhte ferte dohkkehit boares leaska eamidin, fidnen dihte alces birgejumi. Niehku lea náitalit Eirrá-Márehiin go boares gálgu jápmá. Muhto jápmin ii jovssa boares gálgu buoril. Niehku ii ollašuva, ja Nikko Nillá geavvá hevvui. Nikko Nillá rollat muitalusa diskurssas molsašuvvet. Nikko Nillá gii muitalusa álggus lea jábálaš badjeolmmoš, čohkká gielddastivrras ja lea muhtin ládje áktejuvvon muitalusa servvodagas, álgá juhkat, suoládit bohccuid, manaha opmodagas ja šaddá maŋážassii heaitit bohccuiguin. Lohkki beassá diehtit váldopersovna

Biehtár Ovlá bokte, ahte Nikko Nillá fárre mearragáddái ja šaddá guolásteaddjin. Eirrá Máret gávdná eará isitávdnasa ja fidne buori eallima (s.93).

5.4 Váldopersovdna Biehtár Ovlá

Biehtár Ovlá lea *Náhkehasat* romána nubbi váldopersovdna. Typologiserema dáfus leaba soai Jussáin, gii lea muitalusa nubbi váldopersovdna, jorba persovnnat. Soai jodiheaba muitalusa diskurssa. Lohkki vuohtta jođánit ahte Biehtár Ovlás leat eanet fearánat muitalusa eará persovnaiguin go Jussás. Biehtár Ovlá lea eanet oinnolaš muitalusa servvodagas. Biehtár Ovlá lea rikkes boazosápmelaš, náitalan Elliin ja sudnos lea muitalusa álggus bealgoalmmát jahkásaš gánda Ánde.

Muitalus álgá diggedálus gos Biehtár Ovlá duođašta iežas searravuoda ja sajádaga servvodagas. Fálldi gažadeamis, manne son ná oanehis áiggis lea šaddan guovllu riggáseamos badjeolmmožin, son vástádusain buođđu eiseválddiid ja guldaleddjiid. Vástádusas fálldái, guhte lea dáža, lea ahte searasvuodain son lea bargan alcces ealu ja son ii guođe ealus reanngaid háldui. Stohpoliekkas ii geasut su (s.20). Dáinna vástádusain son dovddaha dalá servvodaga klássajuogu. Son vuolušta sin geat viesuin orrot, nubbin sániin dáloniid ja eahpenjulgesvugiin maid dážaid. Biehtár Ovlá vástádus fálldái muitala mo sámít leat šaddan gávvilvuodain faggádallat eiseválddiiguin. Dán sáhhtá buohtastahttit dološ sámí stáломáidnasiiguin, gos sápmelaš gávvilvuodain šattai stálu dájuhit, jus heakkas galggai beassat eret. Lohkki beassá buotdiehti muitaleaddji bokte diehtit Biehtár Ovlá jurdagiid. Vaikke son lea ge balus, son ii čájjet dan:

Ii Biehtár Ovlá iige Elle dárbbášan vuordnut, go sudno vihtanuššamat ledje iešalddes raššon. Impilii giitu! Veareváli goalus jiella, mii orui leamen hui lahka odne, lei juo moddii bažistan galbma bivastagaid Biehtár Ovlá gállui. Muhto su deahkit ledje hui nannosat, eaige su nearvvat lean dađe fuonibut. Daiguin son lei ceavzán dán váttis áššis. Ja seamma nanusvuodain son maddái doalahii sisttis issoras šláttardanmiela (s.23).

Teakstaoasis lea olgguldas perspektiiva, gos buotdiehti goalmmátpersovna muitaleaddji teakstaoasi mañimuš cealkagis čiehká lohkkái dieđuid. Lohkki ii beasa diehtit maid Biehtár Ovlá livččii šláttardan. Dás vuohtta lohkki su diehtit áššis eanet. Biehtár Ovlá konflikta muitalusas lea boazosuolavuoha, dattege muitaleaddji govvida Biehtár Ovlá iežas bajidit earáid ektui.

Riektediehtaga professor Erik Solem čállá girjjistis *Lappiske rettstudier*, mii ilmmat 1933s, ahte dalá sámí servvodagas badjeolbmot gehččejuvvojede ja maddái ieža atne iežaset buorebun go eará sámít (Solem 1933:104). Maddái eiseválddit orrot atnimin dán juogu. Juoga maid Biehtár

Ovllá diehtá ávkkástallat. Biehtár Ovllá ja Elle govvádus dikkis lea ahte soai leaba čijadan dego heajaide livččiiga jođus. Čeahborbeaska, muzet borgegálssohat ja násteboagán doibmet duođastussan guđe oassái servvodahkii Biehtár Ovllá gullá. Jábálaš ja rikkes badjeolbmuid searváí.

Seamma diggemátkkis Biehtár Ovllá ja Elle gásttašeaba unna Ándeža, vaikke gánddaš lea juo ruovttus gásttašuvvon. Lohkki beassá diehtit ahte Biehtár Ovllá ovdalaš dikki fitná báhpa ságain ja dadjá iežas eahpidit Ásllaga, guhte lei ruovttugástta dahkan, ollásit máhttán gástameanuid. Biehtár Ovllá juonalaččat daguha báhppii ahte son ii sáhte váldit iežas oamedovddu ala ahte gánda ii leat rivttes láhkai gásttašuvvon. Nu báhppa gásttaša Ánde ođđasit, váldá Biehtár Ovllá gihtii ja dárkkuhii ahte lea riehta ja kristtalaččat dahkkon Biehtár Ovllás sihkkarastit ahte gánda fidne albma gástta (s.41). Dáinna daguin Biehtár Ovllá vuoitá áktejumi vel báhpasge.

Lohkkái govviduvvo ahte vel juhkandábiinge Biehtár Ovllá čájeha iežas sajadaga servvodagas. Dikki maŋŋá son manná krámbuvdii ja lonuha buoiddes čoarbbeliin konjáhka. Biehtár Ovllá juhká aivve divraseamos buolliviinni. Vaikke buohkat dihtet Lásse vigiheapmin, de sii eai duostta njuolgut dan dadjat Biehtár Ovllái, earret go okta rávki gean Nikko Nillá lea bostán ja jugahan (s.26-27).

Boazosuolaášsis lea Biehtár Ovllá jorahan ášsis reanŋga Lásse ala. Son šaddá lohpidit Lássii guhtta álddu ja reŋgii lea dát stuorra bálká. Go Lásse vižžet arreasttas ja su čalmmit ohcalit siiddaisida, Biehtár Ovllá garra geahčastagain spihčče reanŋgas, guhte iditbeavvi lea moivegoahtán čilgehusain ja dagahan siiddaisida váralaš dillái (s.19).

Biehtár Ovllá govviduvvo lohkkái jábálaš almmájin, vaikke lea ge duoddara vearrámus spire. Son lea beakkán boazosuola mii oanehis áiggis lea riggon. Ealu sturrodas lea duođastussan badjealbmá vitmmat- ja searasvuhtii. Eallu lea badjeolbmuid opmodat ja čikŋa. Romána áiggi, nugo odnege, boazosuolavuolta gehččojuvvo sápmelaččaid gaskkas heajos olmmošlaš dáhpin (Hætta/Bær 1982:31). Muhto ruossalasvuolta dás lea ahte jus vel suolavuodain leat ge riggon, ja olbmot dihtet dan, de don goitge adnojuvvot alladin olbmuid gaskkas ja fidnet daid ovdamuniid maid riggáid stáhtus addá. Dás buotdiehtti muitaleaddji govvida lohkkái muitalusa servvodaga moalkás ja miellagiddevaš oainnu rehálašvuodas ja suolavuoda binára opposišuvnnaide. Nubbi ruossalasvuolta lea ahte Biehtár Ovllá fidne juogalágan definerekehtes sánŋárstáhtusa iežas boazosuolavuoda beassamis dikkis:

Dihto čeavláivuodain, ii dušše danin go lei nu bures mannan,
muitalii Biehtár Ovllá man lášmadit son lei bánccardan eret

fierpmis. Ja lasihasttii ahte ii dát leat leange vuosttas geardi go paragrafa roahkit ledje guoskkahastán su, iige son lean dán hávege giddanan. Ii lean gal duššiid dihte ahte eará badjeolbmot ledje buddostallagohtán su “viekkes bannen”. Dávjá bohte headástuvvan olbmot, geat ledje áššáskuhtton nuppiid bohccuid njuovvamis, su lusa ráđiid dihtii (s. 42).

Teakstaoasis lea buotdiehtti goalmátpersovnna muitaleaddji mii hálddaša perspektiivva. Lohkki lea dás ožžon buotdiehtti goalmátpersovnna muitaleaddji bokte gova Biehtár Ovlás. Son lea gávvil, juonalaš ja iige garvve njuovvamis vierrobohccuid. Biehtár Ovlá lea áktejuvvon muitalusa servvodagas, sihke iežas láganiid gaskkas ja maiddái muđui servvodagas, vaikke sus leat ge dát heajos vierut. Dát dilálašvuolta muitala servvodaga guoktilastima dahje duppalmorála. Servvodat sihke badjelgeahččá ja seammás atná árvvus boazosuollagiid. Dát duođastuvvo olbmui geat leat čoahkkanan krámbuvdii dikki maŋŋá ja juoigagohtet Biehtár Ovlá. Vaikke juiget ge bilkkuin: “Biehtár Ovlá njuo-ovada se-evdnjes dá-á-lvejaid” (s. 25), de sii fearána maŋŋá, gos Biehtár Ovlá gaikkoda Nikko Nillá beaskka ja juoigga dolle siidii, leat ovttaoavvilis ahte dušše Biehtár Ovlá sáhtá nie dahkat.

Vuohki mo soai Elliin dolleba siidii krámbuvdda luhtte, čevlliin ja goabbatge herggiin, duođašta sudno alla árvvu *Náhkehasat* servvodagas. Elles lea gabbavuoján ja Biehtár Ovlás fas garra vuoján maid hurruda vel bures, vai nannosit gáikkiha ja ruohtasta ovdal go ieš njuike gerresii. Biehtár Ovlás lea guovžžanáhkeluhka badjelis. Lohkkái duođastuvvo ahte Biehtár Ovlá lea goddán guovžža maid. Guovžabivdu gullá árbevirolaččat dušše searamus bivdiide. Biehtár Ovlá ja Elle fárdalaš vuolgga jaskkodahtá álbmoga, mii aiddo bilkun lea juoigan Biehtár Ovlá. Dát vuohki juogat, bilkun, lea maid okta oassi luohteárbevierus. Vuokku Hirvonen čilge sámis bilko-dahje ironalaš luodit leamaš hálddašeaddji oasis Davvi-Sámi guovllus (Edstrøm 1978:112) ja ahte dát leamaš eanaš čadnon semantihkkii. Ironiija addá álo vejolašvuodaid boasttuáddejupmái (Hirvonen 1991:59). Luđiin olmmoš sáhtá dovddahit iežas dovdduid, miellaláhki, das ja dalle. Luđiin beasat ovddidit áššiid maid sániiguin it sáhte dahje hálit čilget. Luohti govve earáid subjektii valaš oainnu ja duođašta olbmo identitehta ja gullelašvuoda servvodahkii (Jernsletten 1978:110-114).

Lohkkái govviduvvo Biehtár Ovlá stuorábun ja fávrroleabbon go eará sámis. Báikki gávpealmmái váldá álohii bures vuostá Biehtár Ovlá. Dát soaitá okta sivva manne Biehtár Ovlá ii dađi eanet vuosttil bilkku maid beassá vásihit krámbuvddas, earret beaskafearána Nikko Nilláin

gos ii šat máša. Dutki Aimo Aikio čilge ahte olbmuidgaskasaš gulahallamis maid lea ii-sánálaš gulahallan:

Sánehis gulahallama oassi hállangulahallamis lea oalle stuoris. Mielbargiid mielas sápmelaš kultuvra állana hálakeahtesvuhtii miellasebbot go eará oarjemáilmmi kultuvrrat. Dán oainnu mielde olmmoš lea jierbmái, nanus ja vuoiŋgalaččat stádis, jos son ii leat oppa áigge hállamin ja sáhtta leat muhtimin jienajávohaga. Dát boahtá ovdán ovdamearka dihte dajaldagas “...ii visot dárbbas dadjat, dan galgá muđuige diehtit”. Dajaldat vuodđuduvvá oidnu ahte olbmos galgá leat buorre non-verbálalaš gulahallannákca. Gulahaladettiin ii dárbbas leat olles áigge hállamin, ságastallamis sáhttet leat guhkes jávohis gaskkat, jávohisvuodain maid gulahallá. Jávohisvuodas leat iežas mearkkašumit sierralágan gulahallandiliin (Aikio 2010:58).

Náhkehasat romána mitalusas Biehtár Ovlá čájeha ge ahte hálddaša dán dáiddu go bissu jávojienahaga:

Biehtár Ovlá čuččodii guhká jávohaga, muhto jugai jámma. Su čáhppes ja bastilislágan čalmmit ledje veháziid deadjugoahtán ja vávššodedje olbmuid, geat ledje čoahkkanan ovttá njálbmás albmáža birra, gean Nikko dál geahččalii jugahit gárrenoaivái (s. 26).

Easka go Nikko Nillá reaškkiha albmá sániin, maid aiddo lea jugahan, Biehtár Ovlá ii nagot šat doalahit suhtu. Almmáileavssi sánit eaddudit Biehtár Ovlá:

Galegoson Lásse opmodat šaddá reanttu dan botta go lea eret, hihihii! Ja nu oahppan šaddá dego ieš dat neavri! Ja ammal vel oazžu luhkkárammáha Guovdageainnus, go lea ollásit oahppan (s.26).

Biehtár Ovlá rábáda jienajávohaga Nikko Nillá ja ravge beaskka guovdat sihke ovdda- ja maŋábeale, ja spežže su álás čielgái, ja rogáda: “Eret luotta ovddas, beargalaga skoarremuottát!” ja bahkkestii ovddosguvlui olbmuid gaskka” (s.27).

Doaba *skoarremuoddá* čilge Konrad Nilsen: “snauslitt og stiv gammel pesk. En som går med et slikt klæsplagg på sig; også som skjellsord: fattig fant” (Nielsen 1979:449). Dovddus dutki ja báhppa Jacob Fellmann, darvehii 1820-jagiin ovttá luoddi sámi báikkiid birra maid okta noaideáhkku juoiggai:

Ocjogast læ karru kadaš muoddak,
Anarest lea riemo-vieljak,
Karášjogas karggo-čoarvek ja čiŋak,
Avjovarest læ kiebme-poldne,
Vuovdda kuoikast karkka-čoddagat
ja alla jienak,
Kuovddokæinost læ varranibek,
Lagesvuonnast læ skoarre-muoddak (Jernsletten 1978:115).

Luohtedajahusain noaidi einnostii ja govvidii mo olbmot dain báikkiin gehččojuvvojedje. Maŋit áigges, 1950 logus, báddii Thor Frette seamma luodi gos Ohcejohka ges namuhuvvui skoarremuoddán (ibid. 116). Skoarremuottá dajahusain Biehtár Ovlá vuolušta ja geafáša olbmuid geat leat krámbuvddas.

Náhkehasat románas vuhtto badjelgeahččanvuohta dáláspmelaččaid ja erenoamážit mearrasápmelaččaid vuostá. Dát govviduvvo lohkkái go Elle isidis jearrá eaba go soai galggaše eanet mánáid oažžut, somá han livčče fidnet dálubártni vivvan gos beasašivččiiga orrut dálvet go finadeaba márkanis, ja dálunieidda manŋin, de Biehtár Ovlá moaráska ja dadjá:

– Márkannieidda manŋin! – Biehtár Ovlá ii sáhtán oppa jurddašitge diekkára: gii badjeolbmuid náitalivčče márkannieiddain? – Dat nuoskkidivččii min goađi návethájain. Ii váillošii go šibitnieida čohkkámin das reŋkko alde goađis. Dasgo reŋkko dat goittot dárbašivččii! Ja galggašii leat bahákas álo dan fákteamin, amas gahččat dollii ja buollit! It dal duođas gal leat ahte Biehtár Ovlá bárdni galggašii vuodjigoahtit muhkkiiid ja láddjigoahtit suinniid moatte duolva gusa dihtii (s. 66).

Dán teakstaoasis lea Biehtár Ovlá perspektiiva mii ovddiduvvo ja muitaleaddji lea buotdiehti. Biehtár Ovlá maid dovddaha badjelgeahččanvuođa mearrasápmelaččaid vuostá. Go deaivvadeaba Jussáin ja son jearrá mo Nikko Nilláin manná, de Biehtár Ovlá vástida: “[...] Dál buđalda binnánaš bivdduin mearragáttis. Dathan lea buot reastaluvvan badjeolbmuid maŋimuš birgenláhki” (s. 93). Dattege muitalusas Biehtár Ovlá guottut mearrasápmelaččaide eai vuhtto nu

čielgasit go mitalusas Jussá vuosttaš mátkkis mearragáddái. Buotdiehtti muitaleaddji bokte govviduvvo maid Jussá oaidná go son geahčada birrasis nuppi iđida:

Gáttis nuppe bealde vuotnabađa oidnojedje mearrasámiid darfegoađit dego čáhpes suovasteaddji čuoggát duolva luottaid gaskkas muohtaskálvviin. Moadde mearrasámi bohte suga áhtánravdda ja manne gáddái kája luhte. Nu duolva ja vártnuhis olbmuid ii lean Jussá goassige ovdal oaidnán. Gákkesgávttiid lei guolevuodja báidnán fiskesruškadin, ja čeabetliinnit ledje durdon badjeloivviid (s. 54).

Teakstaoassi lea buotdiehtti muitaleaddji perspektiivvas, mii lea lahka čáli. Dás sáhtá jerrat, leat go čáli guottut mat ihtet mitalusas? (vrd. Wood 2019:27).

Maiddá badjesápmelaččaid eallin govviduvvo negatiivvalaččat. Biehtár Ovlá guoktá bohtin siidii, dikki maŋŋá, govviduvvojit goahtemuorat: “Goahtemuorat geaigájedje dego duolva suorpmat almmi vuostá reahpenráigge” (s.39). Dasto Biehtár Ovlá eamida, Elle jurdagat seamma beaivvi go olleba siidii:

[...] Son dovddai iežas lottečivgan, mii lei gahččan beassistis alla beazis. [...] Dál lei fáldi vilges báidi badjelis seanggas oadđimin. Silkegokčasa vuolde... Ja iige dárbašan guhká jurddašit mat buriid sis ledje dáppe. Dá lei goahti. Olggobealde soames geres, main lei borramušgálvu ja biktasat (s.44).

Dás vuohtá lohkki Biehtár Ovlá eamida áibbašeamen eará dillái. Buotdiehtti muitaleaddji bokte beassat diehtit ahte Elle leat liikostan fáldái gean dikkis lea deaivan ja jurddaša gehppes jurdagiid su birra. Elles golgá vierrovarra ja dat addá válddi dákkár jurdagiidda. Go románas čuožžu “sus golgá vierrovarra”, de lea vuohki govvidit ahte persovdna ii leat sápmelaš, dahje ii leat dušše sápmelaš. Dát lea mielde bajideamen persovvna stáhtusa, juoga mii soahpá dáruiduhttima idealáiguin.

Elle hervvoša fálddi čuvges, guhkedaš ámadaju. Mitalusas mitaluvvo ahte Elles leat stuorra čohkkesalit čalmmit, mat ledje bohtán olggobealde sohki (s.20). Biehtár Ovlá varrasuonain maid golgá vierrovarra: “Oppa su stuorralágan gárvvis vuhttui ahte sus golggai mealgat láttevarra – ja ii oppa heajosge varra” (s.20). Guktot čilgejumit, Elle ja Biehtár Ovlá olggaldas hámit, ja sudno olggobeale bohtán vierrovarat, bohtet buotdiehtti muitaleaddjis mii hálddaša perspektiivva. *Náhkehasat* románas persovvnat govviduvvojit rumašlaš visuála govvádusain.

5.4.1 Lásse čiegus válđi Biehttár-Ovllá ektui

Lásse rolla muitalusas lea leat Biehtár Ovllá oskkáldas rean̄ga, gean lohkki deaivá juo romána álggus. Typologiserema dáfus lea Lásse muitalusa álggus duolba persovdna, mii rievdá jorba persovna guvlui dađistaga go muitalus ovdána. *Náhkehasat* romána álgá diggedálus gos Lásse lea áššáskuhtton suoládan bohccuid. Duohta sivalaš lea siiddaisit Biehtár Ovllá.

Muitalus álgá konflikttain mas Lásse váldá siva badjelasas, gádjun dihte siiddaisida Biehtár Ovllá. Ovdalaš dikki Biehtár Ovllá gártá lohpidit sutnje guhtta álddu bálkán dán dagu ovdas. Lohkki beassá buotdiehti muitaleaddji bokte diehtit ahte šiehtadus lei unnit ovdalaš dikki, muhto ii man olu unnit. Lohkkái lea čihkkojuvvon sudno álgošiehtadus. Muitalusas boahtá ovdan ahte Lásse diggebeaivvi idida álgá moivet, juoga mii dagaha Biehtár Ovllá várálaš dillái. Baluin Biehtár Ovllá bajida bálkká. Lásse čohkká arreasttas go oažžu ođđa fálaldaga:

“Guhtta álddu,” sovkalii muhtun almmái, gii čuoččui areastauvssa guoras ja lei mahká hálešteamen gránjainis. “Guhtta álddu,” son lasihasttii vel. Ja Lásse ii lean nu doavki ahte ii livčče dallánaga ádden dán ođđa fálaldahkan Biehtár Ovllás. Son jorahii logu njálmmistis. Na juo, doppe lehkos! Son jurdili. Dasa lassin oahpai dárogiela ja olmmošvieruid Troandima ladnis. Ja ieš gávpogage lohke leat oaidninveara. Ja ladni doppe galggai leat viehka čuovgat ja guoibmái dán sevdnjes, duolva skukka ektui (s. 19).

Sitáhtas lea gaskkalaš muitaleami stiila. Lásse oažžu ođđa fálaldaga. Dát fálaldat čuovvu ja guoddá muitalusa diskurssa álggus gitta lohppii. Teakstaoasis lea buotdiehti muitaleaddji perspektiiva, earret cealkagis: “Na juo, doppe lehkos” mii lea friddja gaskkalaš stiila mas lea Lásse jietna. Son šaddá dohkkehit fálaldaga maid diehtá váikkuhit su boahhte áiggi. Reasta sitáhta man̄ná “son jurdili”, lea gaskkalaš muitalanstiila.

Lásse dubmehallá čohkkát čieža mánu. Lohkki ii beasa diehtit mo Lássiin man̄ná Troandimis giddagasas. Lásse jávká muitalusas dassái go fas máhccá ruovttoluotta siidii. Su bohtin lea vuorddekeahhtá ja eadduda Biehtár áhku, guhte ii leat dohkkehan gánddas fálaldaga Lássi. Biehtár áhku dahká duššin Biehtár Ovllá ja Lásse šiehtadusa. Lásse ii fidne go golbma čearpmaha ja ovta njiŋgelasa. Dát čuohcá Lássi ja son guoddigoahhtá vaši Biehtár Ovllái. Lohkki ádde ahte Biehtár Ovllá ieš gal livččii doalahan šiehtadusa, muhto son lea eatnis válddi vuolde. Lohkki ádde Lásse vaši. Son lea gillán čieža mánu giddagasas ja gádjon Biehtár Ovllá gudni ja oba su

birgenlági. Bálkán leat dušše golbma čearpmaha; guokte njiŋnelas ja okta varris čearpmat ja okta smávvalágán áldoávnnas.

Lohkki guhte dovda boazodoalu, ipmirda makkár roasu dát livčče buktán Biehtár Ovlá bearrašii ja siidii, jus ieš siiddaisit livččii dubmehallan giddagassii. Dát livčče čuohcan soga gudnái. Ii livčče dušše Biehtár Ovlá gii massášii gudni. Lassin gudni massimii, livččii čuožžilit buot stuorámuš váttisvuohta; gii doalašii siidda dan botta go ieš lea čohkkámin giddagasas? Biehtár Ovlás eai leat alddis gánnat geat sáhtaše su saji deavdit. Duohtaeallimis Lásse livččii lihcohallan reanjan jus ii livčče váldit siva badjelasas. Dalle eai livčče gallis báhcán Biehtár Ovlá siidii siidadoallin, ja ealu guođđit reanngaid háldui ii livčče oba molssaeaktun ge Biehtár Ovlái. Jus nu livččii šaddat, iežasláganat jođánit livčče goaridan ja gavnán Biehtár Ovlá ealu, ja eandalit sii, geas son jagiid mielde lei suoládan bohccuid, livčče mávssahit Biehtár Ovlá vearrodaguid.

Dávjá dákkár boazosuoladikkiin ledje ollu vihtanat, muhto vaikke olbmot dihte ge sivalačča, de eai duostan dan muitalit. Sii balle mávssaheames (Solem 1933:271). Dákká bokte sii gárte bákkuin gielistit dikkis. Ii lean buorre diehtit mo áššáskuhtti mávssahii duohtavuoda muitaleami. Dát fenomena soaitá boahit das go boazosámit eai atnán smávvit boazosuoládeamiid nu stuorra áššin. Solem čállá ahte maiddái rehálaš badjeolbmot leat muitalan sutnje ahte sii eai suolát, sii dušše luoikkahit nuppis. Boazosámit gehčče máŋgga láhkai boazosuoládeami. Ovdamearkka dihte lei boazosuollaga dássi servvodagas dehálaš. Suollaga sosiálastáhtus ja sus geas son suoládii, mearridii man roavvát suolavuoha gehččui. Jus suola lei hui geafi ja suoládii biepmán dihte bearraša, ja son geas son suoládii lei fas buresbirgejeaddji dahje rikkis, de dát áššit eai váidojuvvon. Muhto jus rikkis suoládii riggoma dihtii, de dát gehččojuvvui čielga suolavuohtan. (ibid. 265). Dán duođašta maid Nils Oskal iežas Phd dutkosis *Det rette, det gode og reinlykken* (1994). Oskal dadjá jus riggoma dihte suoládat nuppis bohccuid, de lea dat čielga fastes dahku (1994:98). Muđui boazosuolavuoha gehččui máŋgga dásis “Boazosuolavuoda dihte olmmoš sáhtta lihkuhuvvat, muhto ii juohke suolavuoha leat lihka fasti, ja boazosuolavuoda birra lávejit hupmat golbma ášši ektui; suttu, riektavuoda ja lihkuhuvvama ektui” (Oskal 1994:99). Jus nuppis válddat niestebohcco guođoheami ja geahččama ovddas, de ii gehččojuvvo dát nu stuorra suddun. Muhto jus válddat riggoma dihte dahje njulgestaga speajat nuppi olbmo, de gehččojuvvo dát stuorra suddun. Maiddái lea suddu jus nuppis njuovat mihtilmasbohcco maid dieđát nubbi divrraša, nugo hearggi, biellobohcco dahje hearvabohcco (ibid. 99).

Johan Turi čállá girjjistis *Muitalus sámii birra* (1910/1987) mo muhtin sámis riggo go goavvejagiid čogge olbmuid bohccuid. Goavvedálvviid šadde sámis diktis ealuid bieđganit vai

boazu álkidit gávdná guohtuma. Boazu ceavzá buoremusat go beassá veaittalastit. Bohccuid maid ná ledje čoaggán, eai njuovvan suollagat ovdal go čakčat, go boazu lei ahtanuššan. Nubbi vuohki suoládit lei go siiddat masttadedje. Jus dát dáhpáhuvai áiggis goas boazu borahii, čavčča rájes gidđadálvá, de dát bohccot njuvvojuvvojedje measta jur dakkaviđe (Turi 1987:50).

Biehtár Ovlá ballá ieš boazosuollagiin, erenoamážit vugiin mo Turi čilge go olbmot ledje šaddan veaittalastit ja bohccot ledje bázadan gidđaeatnamiidda. Son balaha Nikko Nillá johttát su ovdabeallái čakčat ja njámastit bohccuid, maid son lea láhppán jođedettiin (s. 65). Nikko Nillá lea maid šaddan suoládahkes. Sudnos šaddá suollemas gilvu goabbá olle johttát ovdde muš lulás. “Muhto dan botta go son ja eará badjeolbmot easkka gehke ja gulaskudde, de lei Biehtár Ovlá juo ráhkanastán ja johttán ovdal go earát fuomášedje” (s.68). Biehtár Ovlá lea johttán čakčaeatnamiidda ovdal go buot earát:

Biehtár Ovlá ii lean dakkár almmái, gii balai váldojohtolagain ja ohcalii boaittoheale guovlluide, de go boazosuollagat lávejedje. Ii, diekkár ii lean su vierru!” (s. 68).

Sitáhtas buotdiehtti muitaleaddji, gaskkalaš muitalan stiillain, buktá ovdán lohkkái Biehtár Ovlá guoktilastima. Mañimuš cealkagis lea friddja gaskkalaš stiilla. Seammás go Biehtár Ovlá ieš balaha earáid njámmat sus bohccuid, de son ieš dahká dan. Iežas “vigihisvuođa” duođašta son go Nikko Nillá bohtá su siidii gulaskuddat leat go sus ihtán bohccot Biehtár Ovlá ellui. Biehtár Ovlá mieđiha ovttá heakka idihan ja veahkeha vel Nikko Nillá njoarostit dan gitta (s.71). Nikko Nillá lea nu hirpmahuvvan Biehtár Ovlá ealus gávdnat bohcco, ahte son dárpmehuvvá iige ieš nagot darvehit bohcco (s. 70).

5.4.2 Čiegus muitalus

Jagiid mielde Lásses lassána vašši Biehtár Ovlái:

Jagiid mielde šattai váddáset ja váddáset leat Lásse miela mielde. Ii danin ahte son livččii goassige áitán. Su suhttu das ahte lei ožžon dušše golbma miesi ja heajos álddu ii goassige šaddan nu stuorisin ahte son livččii njuolgga dadjan maid jurddašii áššis. Muhto nu návccaheapme go su bahčavuohta lei, de dagai dat goittot sutnje vejolažžan doalahit iežas hui galmmasin Biehtár Ovlá ektui. Biehtár áhkuin ii lean arvan álgit, nu guhká go dat lei dearvvas. [...] Su bahčavuohta lassánii, go muittašii áhku

skunihis iešráđálašvuoda. Dat oidnui su čalmmiin, su ámadajus, oppa su dáhtuhis jegolašvuodas (s. 105).

Teakstaoasis lea olggobeale perspektiiva, gos buotdiehtti muitaleaddji gaskkalaš muitalanstiillain doalvu lohkkái Lásse jurdagiid. Lásse lea ožžon fámu Biehtár Ovlá badjel ja su olmmošráhkisvuohhta jápmá, goittot Biehtár Ovlá ektui. Lásse lea ožžon válldi gievrramus olbmo badjelii, gean dovdá, ja dán fámu son ii ložže (s. 105). Lásse nohkatmeahttun vašši maŋážassii čuohcagoahtá Biehtár Ovlái:

Vuođu iežas dálá návccahisvuhtii Lásse ektui son lei ožžon juo dutkama áigge dikkis. Son lei dalle hui váttis dilis, dasgo ii lean guhkkin ahte fertii vuordnut veareváli. Dalle son lei rievtti mielde vuosttaš geardde dovdan, mii ballu lei. Ja juo vuosttas ija son lei vihkugoahtán ahte Lásse sáhtii vel šaddat váttis verdde sutnje. Maŋŋá lei duššin dahkan buot. Eai dat lean go joavdelas gáttut! Muhtumin fuobmái goittot ain iežas čiekŋalit smiehttamin Lásse birra (s. 106).

Teakstaoasis buotdiehtti muitaleaddji, gaskkalaš muitalanvugiin, doalvu lohkkái Biehtár Ovlá jurdagiid. Ja áššit šaddet váddáseabbot Biehtár Ovlái dađi mielde go son ovdána. Biehtár Ovlá beassá gielddastivrii, su beaggin buorrána, muhto dađistaga go su árvu servvodagas badjána, son šaddá maid hearckit ja navdálás. Son viggá Lássii dahkat buot buriid ja leat utnolaš, muhto ii mihkiige ábut. Lásse ii ložže vaši. Dán dili sáhtá gohčodit jávohis akšuvdnan Lásse bealis ja čiegus siskkáldas fápmomolsašupmi sudno gaskkas. Proletariáhta vuostálastin isitválldi vuostá.

Biehtár Ovlá ii šat dieđe mo galgá birgehallas Lássiin. De ovtta ija son meastá jur mielain buohccá. Biehtár Ovlá lea gierddahallan menddo guhká, son balljo ii oađe. Biehtár Ovlá lea velohallamin gittačalmmiid, ja bivdaleamen nahkáriid. De son oaidná oainnáhusa, ránes dielkku mii rievdá Lásse ámadadju, sáhpadasat čalmmiid birra, dasto báifáhka, rievdá ámadadju Biehtár Ovlá hápmái. Son ballá, doarggistišgoahtá ja náđđu eamida askái:

Ja de muitái maiddá boares dáhpáhusa. Son ii lean šat máŋgga jahkái jurdilan dan. Muhto dál dat bođii, ii dušše dego muitun, muhto oppa su deaddi fámuinis (s. 107).

Dát lea vuorddekeahces jorggáldat teavsttas. Gievrras Biehtár Ovlá dovdá garra balu. Dát ii leat sátni mainna lohkki assosiere Biehtár Ovlá. Biehtár Ovlá rolla muitalusas lea siiddaisit. Siiddaisida doaibma lea doallat kollektiivva čoahkis ja fuolahit birgema buohkaide siiddas.

Sámiin ii leat dáhpi dovdduid birra hállat ja mánggaid jagiid vuortnuheapmi lea garrasit čuohecan Biehtár Ovlái. Lohkki ádde ahte Biehtár Ovlá lea láhppon iežas eallimis ja imašta manne Biehtár Ovlá ii ákšunere eatniválddi vuostá ja ii ge atte Lássii guhtta álddu, maid lea lohpidan, fidnen dihte ruovttoluotta Lásse ustitvuoda. Nubbi jurdda mii lohkkái bohciida lea manne Lásse bissu reaŋgan, manne son ii luoba? Aimo Aikio čállá ahte eallimis olmmoš maid sáhtta láhppot nu ahte ii šat dieđe gosa guvlui galgá johtit vai beasašii buoret dillái. Danin lea dehálaš geahččalit eallit njuolggo eallima. Galggat dovdat eallimis jođedettiin eatnamiid gos leat johtimin, nugo meahcis jođedettiin fertet dovdat eatnamiid. Olbmo eallimis olmmoš berre dovdat birrasa gos lea johtimin (Aikio 2010:62). Biras man birra Aikio čállá, livččii *Náhkehasat* Biehtár Ovlá oktavuodas leat siida, kollektiiva mas Lásse lea oasálaš. Duohtaeallimis, olmmoš guhte gáržžohallá, ferte dahkat válggaid. Suiŋe buorádusa dahkat dahje guođđit dili mii deaddá.

Lásse vašši Biehtár Ovlái go rihkku soahpamuša, ii leat áidna sivva manne Lásse dađistaga fidne čiegus válddi Biehtár Ovlá badjelii. Muitalusas lea liigemuitalus, mii lea čiegus, maid Abbot gohčoda shadow story dahje gaps (Abbot 2008:182-183). Buotdiehtti muitaleaddji lea doallan dán čihkosis lohkkiide. Lásse vuorddekeahces bohtin muittuha Biehtár Ovlá áššis:

Sihke Biehtár Ovlá ja dat earát atne unohassan Lásse bohtima, ja dasa lassin eai lean vel vuordán su. Biehtár Ovlá lei gal sakka vuortnuhan Lásse ahte dát ii ožžon muitalit earáide dien suollemas ášši, muhto dattege... (s. 73).

Dán sitáhtas lea buotdiehtti muitaleaddji mii oamasta perspektiivva, ja mii gaskkalaš muitaleami stiillain vuosttaš geardde álmмуha lohkkái ahte doppe lea vel liigemuitalus. Dát lea fearán maid lohkki dán rádjai ii leat čatnan Lássii. Lohkki beassá dál diehtit ahte Lásse diehtá juoidá maid earát eai galggaše diehtit. Fearán lea máŋga jagi boaris ja áicilis lohkki muitá Ránesnávdđi, gávpealbmá Noruma, go beaivvi lea garren iežas duostat bealkkehit Biehtár Ovlá. Biehtár Ovlá fitná vuollin mearragáttis gávppašeamen go Ránesnávdi bohtá su lusa, gearggus bealkkehit, muhto boarisvuodain, son dattege ii arvva:

Vare dál diibmá! Dalle ášši lei varas, ja dalle son livčče sádden guoktelot luoda ruosta ruovddi Biehtár Ovlá – dien bahákasa buoidaga čađa! Vuoi, vuoi! Mii boarásmuvvat, ja ahki billista min movtta, min roahkkatvuoda. Vel logemat jagi áigi ii livčče eahpidan Ránesnávdi buktit ovdan givssideaddji suhtu dahje dajakeahces duohtavuoda. Muhto dál! Son lei

hárjánan addit ándagassii iežas soddjilvuođa. Jierbmás olmmoš dego Biehttár Ovlá – son lei jurddašan ja dadjan odne – livčče varra jágen dien nieidahálju ruoktot, jus livččii fuomášán su, ja dál dien dáhpáhusas lei juo jahki. Ii han lean su sivva ahte gehpes nieidamánna lei hurrulan su maŋŋái dohko meahccái (s. 61-62).

Teakstaoasis lea buotdiehti muitaleaddji, mii hálddaša perspektiivva, earret cealkagiin “Vare dál diibmá!” ja “Vuoi, vuoi” mat leat friddja gaskkalaš stiila, siskkáldas monologa gos Ránesnávdi hállá iežainis.

Lohkki ádde ahte juoga lea dáhpáhuvvan Ránesnávddi nieiddain Elnain masa Biehtár Ovlá lea sivalaš. Ovddit sitáhtas lohkki beassá diehtit Biehtár Ovlá leat vuortnuhan Lásse muitaleames suollemas áššis. Maŋimuš teakstaoasis fidne lohkki eanet dieđuid ášši birra. Ránesnávddi nieida Elna leamaš girdilan Biehtár Ovlá maŋŋái meahccái ja Lásse diehtá dán ášši birra. Lohkki ii beasa dađi eanet diehtit Lásse rolla áššis. Dan maid áicilis lohkki fuobmá, lea ahte dán birra olbmot hállet krámbuvddas dikki maŋŋá. Muhto Lásse namma ii namuhuvvo dan oktavuodas. Lohkki maid fuobmá dál, manne muitalusas Elna juo vuosttaš gearddi go deaivá Jussá, dovda Biehtár Ovlá. Elna dutká Jussá ja háliida diehtit eanet ságaid Biehtár Ovlás ja ruvssoda go su birra hállá. Vaikke Elna muitalusa álggus lea dušše beallešaddi nieida, de lea hámis dego ollesolmmoš.

Dán čiegus muitalusii gullet maid Biehtár Ovlá gáhtamušat dan ija go son oaidná oainnáhusa ja meastá mielain buohcá. Dát oainnáhus lea sakka garrasabbot go vuosttaš niehkooainnáhus, gerresis go lei deddon ja oaidná Lásse oaivvi mii lea jorggihan maŋos guvlui (s. 38). Dán ija bažista čiegus dáhpáhus Elnain muitui ja son doarggista Elle askkis:

Sus lei miella cikcet Elle njunis, čárvet su badjeváhkás, ja govahallat mo galge fálddi dávttit smiehat, jus son...Muhto de baláskii: son ii sáhtán oaidnit iežas vuotin dán giččus. Sus váillui roahkkatvuohta, ja son balai álo ahte mo dal aitto geavašii. Ii fal nie gal! Son beasadii coggamis iežas diekkáraš áššiide. Vaikko vel fáldi lei váldán Ránesnávddi nieidda Jussás. Buohkathan ledje navdán ahte nieida galggai Jussái eamidin...Na giiba hal buot diehtá! (s. 107).

Dát lea teavstta nubbi vuorddekeahtes jorggáldat. Teakstaoasis buotdiehti muitaleaddji gaskkusta lohkkái eanet čiegusvuodaid váldopersovvna Biehtár Ovlá birra. Biehtár Ovlás leat ain dovddut Elnai. Son gáđašta fálddi gii rivvii Jussás Elna. Biehtár Ovlá lossamiella lea boktán sus muittuid

ja dovdduid maid son lea bođđen dáhpáhusa rájes. Teakstaoasi maŋimuš cealkka lea Biehtár Ovlá perspektiivvas ja muitaleaddji guođđá lohkkái gažaldaga maid son dáinna oaivvilda. Lohkki sáhtá jearrat jus Biehtár Ovlás ledje suollemas plánat rivvet Elna Jussás, jus sudnos livččii šaddan párra, muhto dása ii oáččo vástádusa.

5.4.3 Lásse jápmin váikkuha Biehtár Ovlá

Biehtár áhkku lea gieskat jápmán. Lea skábma ja lea šlahtán muhtin áiggi. Maŋná šlahti buolašta ja guohtun hedjona. Biehtár Ovlá siida šaddá johtát ohcan dihte buoret guohtumiid. Muhtin beaivvi leaba Biehtár Ovlá ja Lásse čučcodeamen olggobeale goađi. Siida lea gohtten muhtin jávregáddái ja Lásse galgá vuorustis mannat guođohit, muhto iežas lági mielde, illá sealgá johtui. Biehtár Ovlá cuoigu bohccuid mat leat alázis nuppe beale jávrri ja sihtá Lásse mannat daid vuojehit máttageahčai jávrri:

Juo, juo... Lásse áiggui gal dahkat dan. – Jiekŋa lea várra dan muttos nanus ahte guoddá olbmo. Biehtár Ovlá gáskkii bániidis oktii. Jurdagat, maid son dáid maŋimuš beivviid lei doalahan sisttis, ledje dál fáhkka ollašuvvamin, ovdalgo lei riehta hárvánan dáidda. – Juo, dan dat gal vissa lea, son njieládii – sánit illá bohte su njálmis (s. 112).

Teakstaoasis lea ságastallan Biehtár Ovlá ja Lásse gaskkas. Sátnevuorut juohkásit sudno gaskkas ja dialogain lea vuosttašpersovna muitaleaddji njuolggo muitalanstiillain. Teakstaoasis lea vertikála juohkin, mii lea dialogaid dovddaldat. Vertikála juohkimin lonohallet muitaleaddjit saji (Gaasland 2017: 25-26). Maŋná Lásse sáhkavuoru, lea buotdiehti muitaleaddji, mii almmuha Biehtár Ovlá jurdagiid. Sitáhta maŋimuš cealkagis, álgooasis lea Biehtár Ovlá vástáduš Lássii, maŋit oasis lea fas olggobeale muitaleaddji mii gaskkalaš muitalanstiillain dovddaha Biehtár Ovlá balu.

Lásse vázzila ja joavdá jieŋa ala. Dađi fávlelii Lásse joavdá, dađi eanet balus šaddá Biehtár Ovlá. Go gullá jieŋa roaškkiheamen, Biehtár Ovlá viehkala jávregáddái. Son áigu čurvet Lássii ahte galgá jorggihit, muhto ii fidne jiena čoddagis. Seammás go Lásse doddjo jávrái, Biehtár Ovlá huikkáda. Lásse heavvana jávrái, čiekŋaleamos sajis, ceakko bávtti buohta (s.113). Biehtár Ovlá lea jurdagiiguin álgnán sávvat Lásse jápmit. Guhkilmas sánehis vuortnuheapmi lea čuohecan Biehtár Ovlái. Ovdal go Lásse doddjo ja jávká čáze vuollái, Biehtár Ovlá olle gáhtat iežas

ávašteaddji jurdagiid, muhto lea menddo maŋŋit. Biehtár Ovlá sávaldat lea ollašuvvon ja son dovdá iežas sivalažžan Lásse jápmimii.

Lásse jápmin čuohtá Biehtár Ovlái ja son álgá olbmui ballat, iige boađe goahtái ovdal go maŋŋiteahket. Biehtár Ovlás oamedovdu vuorjá ja son ii oaččo silolaš ráfi. Son láhtte dego bijahallan olmmoš. Ovtta eahketveaigin son manná čohkkát alla bávtti ala, mii gahččá njuolggas johkii. Son čohkke olles lána goike soarvevetiid bákteravdii:

Diet issoras sivdnáduš sáhtá boahit, ja dolla lea buorre vearju dalle, go seavdnjat lea njielastan duoddariid.

De gullo goalus “huhuhuu”. Son vilppasta bajás ja oaidná guokte čalmmi čuovgamin boares háikka gierragis (s. 114).

Biehtár Ovlá ballá. Perspektiiva gullá Biehtár Ovlái go lea son gii gullá “huhuhuu” ja árvoštallá ahte lea “goalus”. Nuppi cealkagis lea onomatopetikon, jietnasátni mii definere jienaid. Biehtár Ovlá orro mielahuvvan. Biehtár Ovlá ballá muhtun issoras sivdnádušas maid navdá boahit. Danne leage čohkken sorvviid, mat leat buležat, beassá dola dahkat. Áicilis lohkki fuobmá ahte Biehtár Ovlá lea beahcevuovddis go soarveettehiid lea čohkken. Álgocealkagis Biehtár Ovlá ballagoahtá seavdnjadadas. Čalmmat maid Biehtár Ovlá oaidná čuovgamin, leat skuolffi, mii čohkká beahceovvssis ja geahččá Biehtár Ovlái:

Skuolffi lea jaskes meahceloddi. Dat lea nu čavllái oktavuodastis. Muhto go dat bahkkegoahtá olbmuid ássansajiide, de lea dávjá baháid ovdasii. Dasgo dat boahtá muittuhit “du dien vearddagus” (s. 114).

Biehtár Ovlá ballá ain eanet, sutnje šaddá váttis vuoiŋat. Biehtár Ovlái boahtá issoras miella baldit skuolffi čearggasin, muhto rattis ii vuolgge jietna:

Viimmat girdila skuolffi ja sattaállá siveadit vulos mierkásevdnjes leahkái.

Dat lea jápmima áirras. Goalmmát háve boahtá oktan iežas ja agálaš seavdnjadasa hearráin.

Duoddaris šuvvá. Lea čakčariđđu (s. 115)

Sitáhta vuosttaš cealkagis lea buotdiehti muitaleaddji, njuolggomuitalanstiila, mas Biehtár Ovlá oamasta perspektiivva. Advearba “viimmat” muitala ahte leat Biehtár Ovlá jurdagat ja lea son gii

oaidná skuolffi girdime. Lea buotdiehtti muitaleaddji mii gaskkalaš muitalan stiillain muitala lohkkái skuolffi mearkkašumi. Goalmmát cealkagis lea sátni “šuvvá” onomatopoetikon, jietnasátni mii definere jienaid.

Sámiin lea muhtin lottiin erenoamáš sadji, muhtin lottit einnostit dálkkiid ja jápmima. Johan Turi čállá girjjistis *Muitalusat sámiid birra* ahte giehka, skire ja vuoraš leat diidalottit mat einnostit jápmima (Turi 1987:109-110). Min guovllus lean gullan ahte rievssaha maid gehččet diidaloddiin. Jus rievssat čuvodišgoahtá olbmuid ja boahtá goahtái, dat ii leat buorre mearka.

Baluin Biehtár Ovlá viehká soarvelána lusa ja cahkkeha dola. Sus gieđat doarggistit. Čakčariidđu joraha dola ja lebbe soarvesuova. Dolla ruošká ja oidno gitta nuppe beallái leagi:

Son viegada ja njuiku ráivu dola birra, varra golgá šávvá su suonain. “Jiekŋa lea nanus,” son sovkala riđu sisa, mii holvu vuovddi badjel leagis ja njurggáda ain guorba, goldna miestagiid siste bákteravddas. Bárusteaddji vuovdi njihku ja seavdnjadas šuoikká. “Mun lean goddán su,” son sovkala riđu sisa, ja mielahisvuohta buollá su čalmmiin, go viegada ovddos-manjos dollanjuokčamiid čađa. Son bisána guldalit. “Dál borjjastit mu sánit riđu mielde”.

Biehtár Ovlá hálešta iežainis ja geardduha iežas vástádusa Lássii: “Jiekŋa lea nanus”. Vástádus maid Biehtár Ovlá addá Lássii go geažuha ahte son eahpida jieŋa guoddit olbmo. Biehtár Ovlá sivahallá iežas goddán Lásse ja savkala biggii: “Mun lean goddán su”. Fáhkestaga son ballá ahte bieggá doalvu sániid fáldái. Biehtár Ovlá govahallá mo sánit jovdet fálddi lusa; “Sánit deaškalit fálddi láhttái ja seaidnái, ja rišadit miehtá. Dájáskemiin son ballá fálddis ja savkala “- Jus guoskkaheaččat mu, de dearpalan ađđama eret du dávttiin!” (s. 116). Olbmot nuppebealde leagi morihit go beatnagat holvugohtet. Olbmot baluin čužžot ja gehččet olbmo gii juoigga viehká birra dola. Lohkki ádde ahte Biehtár Ovlá luđiin leat vuojeheamen balu eret. Luohtearbevierus luohti geavahuvvo buot dilálašvuođain olbmo eallimis. Maiddái go leat balus ja morrašis. Ánte Mikkel Gaup čállá iežas masterbarggus *Luohtabidjan – Mot sáhtta dáhpáhuvvat* (2015) ahte: “Máŋgii olbmuid imaš luohtefearániidda čuožžiledje eai dušše holisttalaš, muhto maiddái vuoŋŋalaš čilgejumit, ahte varra alit fámut ledje váikkuhan dihto luođi ilbmat dihto dilis” (Gaup 2015:7).

Náhkehasat muitalusas, Biehtár Ovlá meanuid olis orru dego ráimmahallan. Johan Turi gohčoda ráimmahallama dahje jámežiid “mánnelaččat”. Olmmoš gean alde leat mánnelaččat, álgá oaidnit ja gullat olu maid earát eai oainne (Turi 1987:131). Ráimmahallan ja mánnelaččat mearkkaša

ahte jámežat vurjet ealliolbmo. Jámeš mii vuorjá Biehtár Ovlá sáhttá muitalusas dulkot Lássin. Áicilis lohkki álgá dál imaštit Biehtár Ovlá láhttema. Biehtár Ovlá láhtten orru čiekŋalut go oktonasvuodas dolastallan.

Gávdnat vástádusa Biehtár Ovlá daguide, ferte lohkki lávket muitalusa álgui. Gohtái, gos Biehtár áhkku ja Ásllat leaba gealdagasas vuordimin dikkis ságaid. Go Biehtár Ovlá ja Elle máhccaba, ja muitaleaba ahte Lásse lea dubmehallan, Biehtár áhkku geige Biehtár Ovlái meavrresgári ja sihtá su einnostit boahá go Lásse ruovttoluotta (s. 44-45). Lohkkái čielgá dál ahte Biehtár Ovlá lea noaidi. Dušše noaidit besset geavahit goavdá dahje meavrresgári. Biehtár áhku meavrresgáris leat máŋggalagan govvosat, okta dain lea dáža mii čuožžu nubbi juolgi lávus ja nubbi biro alde, mii fas mieigá muhtun ipmila ja stuorra beazi vuostá. Das lahka, stuorra gumpe mii čuožžu girku ovddas ja orru árvoštallame galgágo mannat sisa vai ii. Biehtár Ovlá váldá meavrresgári maid Biehtár áhkku geige, bidjá silbarieggá meavrresgári ala ja dearpagoahá. Riekkis bisána loahpas sparaidit sárgosa ala mii govvida dáža. Biehtár Ovlá suhtá ja dearpasta meavrresgári ráiggil ja bálkesta dan reahpenráigge olggos. Meavrresgári lea einnostan dáža boahit (s. 45). Lohkki ipmirda dál Biehtár Ovlá daguid. Manne son cahkkeha stuorra dola bávtti dahje stuorra geađggi gurrii. Son ii dušše balu dihte cahkket dola. Lohkki fuobmá čanastagaid daguide. Bákti man gurrii Biehtár Ovlá cahkkeha dola, lea bálvosgeađgi dahje sieidi. Dan guoras lea stuorra beahci, gos skuolfi čohkkái. Dat “muhtun ipmil”, mii čilgejuvvo meavrresgáris (s.44) lea bálvosgeađgi. Buot dát leat elemeanttat mat leat Biehtár áhku meavrresgári sárgosiin man ala silbariekkis bisána. Go Biehtár Ovlá viegadettiin dola birra savkala: “-Jus guoskkaheaččat mu, de dearpalan ađđama eret dávttiin” (s. 116), de lea son sovkaleame fáldái, mii ovddasta dáža meavrresgári sárgosis. Lohkái čielgá dál ahte Biehtár Ovlá noaidástallá sieiddi guoras. Fáhkestaga fierrala dolla maid Biehtár Ovlá lea cahkkehan ja man birra lea viegadan, vulos dearbmeravddas. Bálvosgeađgi čuovvula dola johkii ja manná čada jieŋa. Meavrresgári einnosteapmi lea šaddan duohtan: govvádus dážas, mas nubbi juolgi lea biro alde, mii fas mieiggada muhtin ipmila ja stuorra beazi vuostá, lea dáhpáhuvvan. Biru lea hoigadan sieiddi badjel dearpmi. Biehtár Ovlá báhcá vieltái garuin juoigat. Bálvosgeađgi njigáda vel ovdal go jávkkiha jieŋa vuollái (s.116).³¹ Teavsttas lea ohpit oassi mii lea čihkkojuvvon lohkkái. Lohkkis gáibiduvvo čiekŋalis lohkan fuobmát siva, dahje čilgehusa manne Biehtár Ovlá láhtte nie mo láhtte dollagáttis. Kausalitehta lea meavrresgári einnosteapmi.

³¹ bálvosgeađgi ja sieidi leat synonymat

Dán dáhpáhusa maŋŋá dolle Biehtár Ovlá nuppi váldopersovvna, Jussá lusa, gii lea báhppan rádjasuohkanis. Son ii arvva báikkálaš báhpa lusa vuolgit. Jussá ráhpá uvssa ja Biehtár Ovlá lávke sisa:

Biehtár Ovlá ii šat hiŋkán, muhto čierui gulul njuorrasit. Sánit bohte váddásit čoddagis, njidje ja ihte fas ja bahče su eallima stuorra, gárvvisin láddan buhkko. Gievrras, stuorra almmái ii lean čirron mánnávuođa rájes, ja su čierun lei danin nu veahkaválddálaš ja duskkálaš (s. 118).

Biehtár Ovlá lea vuolgán Jussá lusa oažžut Ipmilis suttuide ándagassii. Biehtár Ovlá čilge Jussái Lásse jápmima ja ahte son dovdá iežas sivalažžan:

Mu jurdda, mu bahás jurdda dat gottii su! Dat ii šatta das maninge, vaikko de geahččalan botnjat ášši! Ja de in šat ceavzán okto. In ceavzán Jussá!

Biehtár Ovlá hállá. Jussá jedde Biehtár Ovlá ja dadjá:

- Ii boađe das gal ahte du suddu, dát du bahás jurdda mas hálat, daninassii livččii lean vearrát go min suttut ja jurdagat, it danin gal leat gillán nu ollu. Muhto dat boahotá das go du miella lei buohccin dalle, oppa du siellu lei rašši ja njuoras, ja juohke jurdda bohciidii du oamedovddus dego hilskosiepman šattolaš muoldaeatnamis (s. 119).

Dás hállá Jussá ja geahččala jeddet Biehtár Ovlá. Jussá fuobmá ahte su almmái lei mielain buohccán. Jussá geavaha veardádusa: “dego hilskosiepman šattolaš muoldaeatnamis”. Dás oaivvilda jurdagiid mat šaddet olbmo millii lossa dilis. Jussá sihtá Biehtár Ovlá diktít suttu leat suddun ja dadjá ahte gáhtamušat leat bajidan Biehtár Ovlá Ipmila lusa:

It go ieš dovdá ahte leat dál lagabus Ipmila? Ja go jurddašii dárkileappot, de lei sihkkar ahte lei Ipmila geainnu alde. Ja de luovdádeigga soai čippiid ala glássagurrii Ipmila rohkadallat (s. 119).

Álgocealkagis Jussá gažada Biehtár Ovlá. Reasta cealkagiin lea buotdiehti muitaleaddji mii govvida Biehtár Ovlá dovdduid.

Jussá coggá báhpabiktasa ja soai mannaba girkui. Biehtár Ovlá luovdáda áltár ovdii:

Stuorra, guoros girku dávistii báhpa buhtes, vuollegis jiena, go son sártnui eahketmállásiid áсахansániid. Ija duodalašvuhta, ovttaskas olbmo suttuheahti ja bassi meanut attii su jitnii sielu ja láktadii an liekkusvuoda. Ja go gullojedje sánit: “Ja Son válddii maddái geara”, de čuovgghii Biehtár Ovlá ámadadju ráfálaš hearvásmahhtojupmái (s. 120).

Teakstaoasis lea visuála ja poehtalaš govvádus, gos muitaleaddji lohkkái govvida girku ja bottu. Sitáhtas lea maid rumašlaš visuála govvádus, mas muitaluvvo mo Biehtár Ovlá ámadadju rievdá eahketmállásiid manjá. Cealkka: “Ja son válddii maddái geara” muitala lohkkái ahte Biehtár Ovlá oáččui ráfi.

Dát dáhpáhus, Biehtár Ovlá girkostallan, gullá maid meavrresgári einnosteapmái muitalusa álggus (s. 44). Meavrresgári sárgosii mas gumpe čuožžu olggobeale girku ja árvoštallá galgá go mannat sisa. Lohkki fuobmá ahte dát gumpe lea Biehtár Ovlá.

Biehtár Ovlá muitalusas lea rabas loahppa – end but no closure. Sitáhtas čuožžu: “Juo ovdal iditgukso lei Biehtár Ovlá fas jođus. Son vujii deatnoráigge bajás jienja mielde” (s. 120). Loahppasánit muitalit ahte Biehtár Ovlá lea jođus, sihke persovdnan, iežat siste, ja konkrehtalaččat mátkkis. Miellagiddevaš dás lea ahte Biehtár Ovlá garvá báikkálaš báhpa, gean lohkki sáhtá navdit lei dáža báhpan. Biehtár Ovlá vuolgá Jussá lusa gii lea sámeielat báhpa. Biehtár Ovlá fuomášahtá noaidástallamiin dološ sámi oskku deaivilvuoda. Meavrresgári einnosteapmi árrangáttis Biehtár áhkuin, šaddá duohtan. Muitalusa loahpas Biehtár Ovlá guodá dološ sámi oskku ja dahká jorgalusa kristtalašvuhtii.

5.4.4 Biehtár áhkku váldi

Biehtár áhkus leat guokte rolla muitalusas. Son lea Biehtár Ovlá eadni ja siiddaeamit dahje siiddaoivámuš. Biehtár Ovlá lea siiddaisit, muhto dattege son ii leat siiddaoivámuš. Jus geahččá siidda objeaktan, de lea Biehtár áhkku siiddaeamit, muđui son lea siiddaoivámuš. Biehtár áhku doaimá oalgepersovdnan muitalusas ja typologiserema dáfus lea son duolba persovdna. Muitalusas ii beasa lohkki diehtit Biehtár áhkus eará nama iige lohkki beasa dovddiidit go ovtta beali su persovnnalašvuodas: Biehtár áhku garra beali. Son govviduvvo garra

áhkku guhte stivre gáddas Biehtár Ovlá. Son lea báhcán leaskan muhto muitalusas ii boađe ovdan goas.

Lohkki oahpásmuvvá Biehtár áhkuin go Biehtár Ovlá ja Elle máhccába dikkis. Go Biehtár áhkku gullá ahte Lásse lea moivegoahtán, de suhtá ja lohpidan sutnje buot baháid, go fas máhccá:

- Gutnehis rávki! ... Moivejehkos vuoras mu siskilušaid, jus beassá máisttestitge mielkki dien guđa álddus, maid leat lohpidan dasa! Son fáippui gieđaguin das dollagáttis čáhpesruškes loavdda sealggobealde ja geahčai bastilit suhttu nárvvagan muođuin.

- Diekkár guttahemiin álgit šiehtadallat! Lássiin soahpamušaid dahkat! ... Ii jáhkášii du Biehtár áhku bárdnin. Jus áhččat eallimin, de livčče duorggat bahtii! – Muhto eadni! Maid bahákasaid mun galgen dahkat go... – Išš – ja hálat vel... Dan mađe jierpmi gal leat árben áhčistat ja mus ahte livččet sáhtán jorggiidahttit fálddi ja prokuráhtora! – Ja veareváli vuordnut! Leat go jalla! čergii Elle (s. 42).

Vuosttaš- ja goalmátpersovvna-muitaleddjiin lohkki oazžu gova das mo ságastallan gaskal Biehtár áhkku, Biehtár Ovlá ja Elle ovdána. Teakstaoasi álggus lea Biehtár áhku perspektiiva, goalmát cealkka gos lea “son” lea muitaleaddji perspektiiva. Teakstaoasis lea vertikála juohkin. Muitaleddjiid lonohallan dahká teavstta ealasin. Lohkki beassá lohkat dáhpáhusaid sihke olggobeale ja siskkobeale perspektiivvas.

Dialogas gaskal eatni ja bártni, beassá lohkki diehtit ahte Biehtár áhkku garrasit vuosttilda soahpamuša maid Biehtár Ovlá lea dahkan Lássiin. Biehtár áhkku lea hánis iige juolludivčče šihttojuvvon bálkká. Biehtár áhku reannga Ásllaga jurdagiin beassá lohkki diehtit makkár áhkku lea:

Ásllat čohkkái nugo dábálaččat giehta ozas ja ruohkai ratti. Son dušše šuohkašii jienajávohaga. Ja maidba son livččii sáhtán dahkat, go Biehtár áhkku lei dastán! Meahcci ja duoddarat ledje dan, das ii beassan gosage. Goassige ii lean oktage mearridan áhku badjelii (s. 43).

Teakstaoasis lea buotdiehti muitaleaddji posišuvdna ja gaskkalaš muitalanstiila. Goalmát cealkagis lea konditionála hápmi gos Ásllat jurddaša son ii livččii sáhtán dahkat maidige veahkehan dihte Biehtár Ovlá. Lohkki vuohtá Ásllaga vuolláneami ovdal go geahččalage. Dattege ádde lohkki ahte Ásllat livččii dorjon Biehtár Ovlá jus Biehtár áhkku ii livčče lean

lahkosis. Ásllat, gii lea Biehtár áhku iežas reanga, dovda siiddaemida nu bures ahte son ii arvva dovddahit ge oaivilasat.

Biehtár áhkku lea ieš oahpahan Biehtár Ovlá suoládit vierrobhccuid. Muitaluvvo ahte:

Su stuorámus illu lei coggat gieđaidis liegga bohccosiskilušaid sisa. Ieš, ja bárdni maid, láviiga juhkat vara ruovdáduvvon niesttebohcco mielggas. Ja go soai muhtin dálvejja ja sevdnjes čakčeahket leigga ribahan njuovvat vierrobhcco, de easkka dat leige su miela mielde, son čorgii buot bázahusaid njuovvansajis ja bođđii bártnis roahkkadis juoigamin ja rábmás sániiguin (s. 43).

Sitáhtas lea buotdiehti muitaleaddjiposišuvdna gos buotdiehti muitaleaddji gaskkalaš muitalanstiillain lohkkái govvida Biehtár áhku iešvuodaid. Fuomášán veara dán teakstaoasis lea ahte das lea sátni “ribahan”, mii doaibmá ironalaččat. Go leat ribahan juoidá dahkat, sáhtta leat nu ahte it leat máššan garvit dahkamis dagu. Biehtár áhkku geavaha luođi movttiidahttit ja rábmot bártnis. Dás sáhttage luohteárbevieru dovdi govahallat mo Biehtár áhkku dán dilálašvuhtii bardá dajahusaid luohtái. Luohtedutki Ánde Mihkkal Gaup dadjá dákkár luđiid birra ná: “Dakkár báifáhka luohti nugo imprešunisttalaš ja intuitiivvalaš luohti sáhtta olbmos luovvanit nu ahte lea dego siskkáldas energiija mii sáhtta duldet bajás. Dat sáhtta duldet dahje luovvanit dalle go olmmoš bohtá earenoamáš ilbmái dahje situašuvdnii (Gaup 2015:36).

Go Lásse máhccá giddagasas, Biehtár áhkku lea moaráskan. Son háliida čielggadit bálkká Lássiin nuppi iđida juo. Biehtár áhkku ii nagot suhtun oadđit. Son veallá gozuid alde ja gárruda roavggo vuolde go fuobmá bártnis eahpesihkkarvuoda Lásse ektui.

Muhto de bohkosii ja fertii gáskkestit beaskasoadjái, amas boktit earáid. Ealushan ledje golbma vierromiesi – geažotbealmiesit! Jus Lásse ii duhtan daidda ja vel ovttá rehálaččat addojuvvon áldui, de juolui fal fas čáhpodit dohko dan seminárii! Diet galggai seammás čanastit čuoamma Lásse birra, nu ahte agibeavái šattašii su slávan (s. 75).

Teakstaoasis lea friddja gaskkalaš muitaleapmi. Sátnit «bohkosii» ja «su slávan» čájehit jurddašemiid mat gullet Biehtár áhkkui.

Dán teakstaoasis šaddá lohkkái čielggas ahte Biehtár áhkku rievtti mielde ii áiggo addit go ovttá bohcco bálkán Lássi. Miesit maid áigu addit eai leat su eaige Biehtár Ovlá. Misiid maid sii leat iđihan, leat bohtán eará siiddas. Sitáhtas lohkki fuomáša Biehtár áhku áitit lihccut Lásse, jus ii

dohkket fálaldaga. Nuppe ládje fas, jus Lásse dohkkeha fálaldaga, de áigu čanastit Lásse nu ahte šaddá agibeavái su slávan. Dát bohtá ovdan maŋimuš cealkagis, konditionála hámis “šattašii”.

Biehtár áhkku hástá Lásse ealu lusa, čielggadit bálkká. Lohkki beassá diehtit son lea bártniinis ráđđádallan plánaid birra ja ahte Biehtár Ovlá miehtá dasa. Muhto go Biehtár Ovlá oaidná Lásse galbma ruoidna čalmmiid, de eahpidišgoahtá ja smiehtá buoremus livččii jus Lásse oččošii dan guhtta álddu ja ášši livččii leat čielggas. Muhto Biehtár Ovlá dáhttu lea gáldnan. Go Biehtár áhkku ja Lásse joavdaba ealu lusa, dadjá Biehtár áhkku:

- Leat golbma geažotbealmiesi. Guokte dain lea áldoávdnasat. Dál don sáhtát välljet guovtti vejolašvuodas – juogo válldát dán golbma miesi ja álddu vel dása lassin, dahje it váldde maidige (s. 77).

Sitáhtas vuosttas persovvna muitaleaddji duođašta lohkkái Biehtár áhkku fálaldaga. Seammás dás duođaštuvvo ahte Biehtár Ovlá fálaldat ii leat doallevaž, vaikke leage siiddaisit. Ovddit sitáhtas leat vuhtán Biehtár áhku jurdagiid, ja dál dat duođaštuvvojit. Maŋná go Biehtár áhkku lea buktán ovdan fálaldagas Lássii, mii muitalusa juonas dagaha konfliktta gaskal Biehtár Ovlá ja Lásse, muitalus joatká:

Lásse fertii dál fáhkkestaga dahkat juoidá, mas buot eanemus balai, dadjat iežas oaivila áššis, ja vel johtilit. Ja danin son bivastuttai ainge eanet. Lei dego ballu massit oppa dán dietnasa dahje fertet gáibidit dan ollu váivviid čađa livččii addán sutnje ođđa searaid ja son mieđai fálaldahkii. Muhto seammás sutnje gilvojuvvui bahčavuoda siepman (s. 78).

Teakstaoasis lea goalmát persovvna muitaleaddji ja lea Lásse perspektiiva mii bohtá ovdan. Sátne “fertii” čájeha jurddašemiid mat gullet persovvnii. Dán sitáhtas lea muitalusa jorggáldat. Lásse bohciida vašši Biehtár Ovlái. Vašši mii čuovvu muitalusa diskurssa.

Lohkkái duođaštuvvo ahte Lásse vällje dan mii lea álkimus. Duhtadit Biehtár áhku, vaikke dát leage bahča sutnje. Dán mearrádušas lohkki ádde ahte siiddaisit Biehtár Ovlá ii doaimmat dan maid siiddaisidis vurdojuvvu su státusa ektui. Lásse šaddá vuollánit ja dohkkehit Biehtár áhkku fálaldaga.

Biiggáin ja reanngain ii lean dolin nu olu dadjamuš, sii šadde jeagadit siiddaisida ja siiddaeamida, ja muhtimat meannudedje biiggáid ja reanngaid hui fasttit. Dán duođašta dološ beakkán Rávdol-Elle girjjis *Viddas folk – Rávdul-Elle fra Finnmarksvidda* (1991) maid Hans Lindkjølen lea čállán. Rávdul-Elle lei biigán ovttá badjebearrašis čakčajođedettiin go buohccái. Rávdul-Elle

šattai nu skibas ahte ii šat nagodan bargat ja guoddit nođiid. Siiddaisit ii daguhan su gosage, sii johttájedje ja guđde Rávdul-Elle jápmiit ovttá jávregáddái. Lihkus lei dán jávregáttis buvri ja muhtin mearrasápmelaš deaivvai leat bivdimin jávrri. Son árpmihii Rávdol-Elle ja daguhii su olbmuid lusa (Lindkjølen 1991:52).

5.4.5 Biehtár áhku leaskadilli

Biehtár áhkku lea leaska, muhto lohkki ii beasa muitalusas diehtit goas son lea massán isidis. Dan maid lohkki diehtá, lea ahte son lea birgehan ealu isida jápmima maŋŋá. Biehtár áhkku lea čeavlái iežas ealuin: “Stuorát ja čábbásat eallu ii gávdno dán duoddariin. Biehtár áhkku dat lea várjalan dan rievváriin ja boraspiriin, dien ealu mii márrá dego ealli golli duoddariid badjel” (s. 44).

Muitalusas lohkki beassá diehtit ahte Biehtár áhkku ii goassige fina márkanis. Dát sáhttá duodaštit ahte son ii oskkil guođdit ealu earáid háldui. Muhto dát ii leat imaš, leaskavuodas birgehit ealu, ii leat álki. Lohkki ipmirda ahte Biehtár áhkku lea hárvánnan ieš álohii leat ealloravddas. Boazodoallu lea garra ealáhus mii gáibida nana bargoveaga. Jus nissonolmmoš báhcá leaskan, lea dehálaš ahte sus leat buori siidaguoimmit ja oskkáldas veahkit. *Náhkehasat* áiggis lei garra eallin, gos bearaš čuvodii ealu birra jagi. Jus almmáiolmmoš bázi leaskan, sus gárte hástalusat mánáiguin, gii daid áittardii go ieš lei ealloravddas. Dieđán muitalusa min guovllus gos okta almmái guhte bázi leaskan, šattai mánáideaset addit eret ja dáinna lágiin mánát masse vel áhceváhnemage ja vel kultuvrraset. Dát muitalus ii leat varra mange láhkai erenoamáš. Gávdnojit maŋggat muitalusat, mo dilli rievddai go mánát báhce oarbbisin.

Nissonolmmožin báhcit leaskan smávvamánáiguin lei dolin stuorra roassu. Jus nissonolmmoš ii gávdnan fas ođđa isida, su birgejuvni šattai váttis. Okta muitalus mii lea báhcán millii, lea mo guokte leaskkanissona min guovllus šattaiga guođdit orohagaideaskka, go sudno isidat seamma jagi jámiiga spánskadávdii. Sudnos ledje mánát ain nu unnit, ahte eai lean vel bargit. Vierrásat bohte ja oamastišgohte orohaga. Fikšuvdnateavstta Biehtár áhkku lea garra rahčamušaid čađa čajehan ahte son birge ja dat lea ge varra sivva manne son lea nu birgetmeahtun ja hánis. Muhto, áicilis lohkki fuomáša ahte Biehtár áhkku ii leat borramuš-hánis. Biehtár áhkku sihtá Lásse boradit ovdal go vuolgiba čielggadit bálkká. Leat soames muitalusat duohta eallimis, gos reaŋggat ja biiggát ožžo heajut borramuša go earát. Muhto Biehtár áhkku ii leat dakkár. Ovdal go Lássiin vuolgiba ealu lusa son dadjá:

Čuožžil dál ja vuolgo ealu lusa, beasan agibeivái čilget áššiid duinna!
Muhto borat vuos ovdal! Duo lea ađa, duo liegga márfi ja duo fas varas,
vuššon čearpmatčielgi. Bora ađđama ja vara ja bierggu, gánda! (s. 77).

Lásse borra ja su miella fas buorránišgođii.

Maiddáii ođđaset áiggis leat leaskkat mitalan man garra dillái sii gárte go báhce leaskan. Girjjis *Áigi ii mana, dat boahtá* čilge Jovnnin-Per Risten, mu eatnerohkki, mo geavai sutnje go 1966s bázii leaskan, 23 jahkásažžan: “

Eará eallima in dovdan. Boazodoaluin heaitit livččii leat seammá go jápmin, nie jurddašallin. Bilkidedje, erenoamážit olmmáiolbmot. Eai lohkan leaskanissonolbmo nákcet dáid bargguid. Dadje bohccuid gullat isitrohkásan, eaige munnje. Vástidin ahte nu dat leage, muhto dál lean mun gii eaiggádan ja áittardan ealu nu go isit livččii dahkan.

Go badjelgeahččanvuodain eai bastán, de vuojehalle mu ealu. Gohčodedje mu bealkálas bahás áhkkun, muhto fertejin dieđihit vai birgen. Curbmát ii ábuhan.

Muhto dieđán ahte máhtán boazodoalu bargguid. In leat nu giehtaráhpat go olmmáiolmmoš, muhto mus han leat veahkit.

Áiggi mielde dohkkehišgohte mu siiddaeamidin ja dikte mu ráfis (Hivand, Hansen 2000:60).

Dás lohkat mo Risten šattai garradit iežas, vai birge. Lei váttis dohkkehuvvot siiddaeamidin maŋŋá isida jápmima. Jus Biehtár áhkus *Náhkehasat* románas lea sullii seamma dilli go Ristenis lei, de ii leat lohkkái váttis áddet manne Biehtár áhkku šaddá bealkálas ja balahahkes. Dát šaddá vuohki mo birget, birgengoansta.

Náhkehasat romána áiggi ja gitta dassái go mohtoráigi álggii, ledje boazodoalus almmáiolbmot ja nisssonolbmot barggu dáfus dássálaga. Dattege eai lean galle siidda mat gudde nisssonolbmuid nama. Ørnulv Vorren čielgadii 1950-logus siiddaid johtolagaid ja čálii girjji *Finnmarks samenes nomadisme* mii ilmmai 1962s. Kárášjoga oarjejohtolagas lea dušše okta siida mii guoddá nisssonolbmuid nama: *Dávvet-Pier-nieiddaid-siida* (Vorren 1962:171). Dávvet-Pier-nieiddat ledje oappážagat geat siiddastalle ovtta siiddas. Okta várri guovllus gos Dávvet-Per-nieiddain lei dálveorohat, gohčoduvvo Nieiddaidvárri. Várri lea ožžon nama Nieiddaidvárri danne go dát

oappážagat siiddastalle doppe. Dávvet-Per-nieiddat ledje beakkánis searat, ja leat olu muitalusat sin birra mat ellet ain odnege.

5.5 Váldopersovdna Jussá

Náhkehasat nubbi váldopersovdna lea dálubárdni Jussá. Su rolla mitalusas lea stuorra Joŋgu bárdnin. Joŋgu govviduvvo báikki buot searamus sápmelažžan. Typologiserema dáfus lea Jussá jorba persovdna.

Lohkki oahpásmuvvá Jussáin juo mitalusa álggus. *Náhkehasat* romána álgá diggedálus gos Lásse lea áššáskuhtton bohccuid suoládan. Jussá lea mitalusa álggus beallešattotgánda ja govviduvvo hui juonalažžan ja hilbadin. Jussá ii leat doarvái boaris beassat diggevissui, muhto son lea liekkus mojiin hálahan leansmánnebálvvá ja beassan sisa. Jussá lea šaddan leansmánnebálvái gielistit son lea vihttanuppelot jagi. Jussá dovdá sihke áššáskuhtton albmá Lásse ja boazoisida Biehtár Ovllá. Go Jussá diggedálus oaidná Lásse vuollánan geahčastagaid, son árkkáša Lásse. Vaikke leage easka beallešattot gánda, son rohkadallá ahte Ipmil veahkehivčče su. Krámbuvddas, dikki maŋŋá, go Biehtár Ovllá lea gaikodan Nikko Nillá beaskka, lea Jussá guhte árpmiha Nikko Nillá. Olmmošmoivvis Jussá doaškala ovttá albmá, gean Nikko Nillá lea jugahan. Sivva lea go almmái álgá bilkidit Nikko Nillá su boares leaskkain. Dát dihto almmái láve Jussá maid vuortnuhit, vaikke Jussá lávege veahkehit su, sihke biepmuin ja gárvvuin. Muhtimin ii láve dát almmái fuollatge Jussá fállun buriid, lávii baicce áitit boares Joŋgui mitalit Jussá skelbmošemiid. Olmmošjoavku krámbuvddas moaráska go Jussá časká dán albmá:

Don galggat arrestii! – Don leat hearrásivdnit, vearrámus čivga oppa gilis! – Vaikke leatge Joŋgu bárdni, gáttátgo ahte dus lea vuoigatvuohta illástit geafes almmáiriebu? – Diet čivga jorgu nieiddaid gáktehelmmiid, lámisin vuodjá heasttaid ja diibmá masá riide burrogálbbi jámas! (s. 29).

Teakstaoasis olmmošjoavku addá lohkkái gova Jussá virkos beliin. Jussá veahkeha Nikko Nillá ruoktot luoddanan beaskkain. Nikko Nillá lea Joŋgu verdde, ja dálostaddá Joŋgu geahčen eamidiinnis, boares leaskkain Sáráin. Gávpealmmái lea sákkastan Nikko Nillá beaskka dan mađe ahte ruoktot joavdá. Muhto Nikko Nillá ii duostta mannat ruoktot gaikkoduvvon beaskkain. Jussá evttoha iežas mannat ovdabeallái jugahit boares Sárá buoremillii, vai Nikko Nillá fidne áhkus áitečoavdagiid, ja oainnekeahttá beassá lonuhit beaskka. *Náhkehasat* romána áiggi lei hui dábálaš ahte badjeolbmot orro verddiid luhtte dálvet dan botta go finadedje márkanis. Sis eai lean viesut márkanis. Badjeolbmuid ruoktu lei siiddas, doppe gos eallu lei. Mitalusas boahtá ovdan ahte Jussá dovdá bures servodaga, sihke badjeolbmuid, dáluolbmuid ja dážaid.

Jussá vuosttaš lávki ollesolbmo eallimii, lea go beassá mielde vuotnagáddái gávpemátkái. Mátkki manná heastaráidduin viežžat jáffuid ja eará gálvvuid (s. 47). Buotdiehti muitaleaddji govvida mo Jussá vásiha mátki ja birra:

Iđitbeallái njejai ráidu ráhpis skurčoráigge vulos.

Bávttiid gaskkas ceakko leahkevilttiin čužžo oktonas ja imaš njulges beazit ja sojadedje liehmus oarjespielas, mii bosodii duoddara badjel ja jieladii maiddái leahkeráigge. Jussá áiccai telegráfa. Son fertii njuiket reagas eret, vai beasai čievččastit ovttastolpui. Dat jienádii, ja lossa metállajietna sparaidii sivvadii streaŋggaid mielde doppe badjin. Muvra stoalpomáddaga birra lei njealječiegat: lei ráhkaduvvon dego čikŋan! Heasttat njolgidedje vulos johkaráigge sáttonaga jienja mielde (s. 47).

Sitáhtas luonddu govviduvvo hui dárkilit, čábbát ja poehtalaččat. Sitáhta čilge detálljadássái vel mo stoalpomáttage olggoaidno. Go lohka teakstaoasi, de oazžu dárkilis gova eatnamiin ja guovllus gos Jussá lea jođus. Teakstaoasi dárkilis čilgen muittuha mo sámis čilgejit luonddu go válddahallet johtolaga nubbái. Vuđolaš válddahallan addá guldaleaddjái visuálalaš gova mo eatnamat leat, gokko lea buoremus johtit vai nubbi álkidit dadjada, ii ge bártit. Mađi rahppásat guovlu, nugo ávžžit ja gorssat, mađi dehálu lea dárkilis válddahallan. Válddahallan daguha gorssaid suohpážiid, jogain gállegiid ja nu ain. Válddahallan lea dehálaš gulahallanárbe máhttu mii gáibida guldaleaddjis mášu guldalit ja visualiseret guovllu gosa lea johtimin. Dárkilis válddahallamiin šaddet amas eatnamat visuálalaččat oahppásat ja mátki manná njuovžilit. Válddahallan rievda jahkodagaid ja johtinvuogi mielde. Bievlan vánddardat nuppe ládje go skábman ja gidđat. Aimo Aikio muitala girjjistis *Olmmoš han gal birge* (2010) fearána mo válddaheapmi doaibmá. Okta su informánttain čilge go soai vieljainis leigga vácci jođus muhtin fuolkkii lusa goađi ráhkadit. Guovlu gosa leigga jođus, lea amas sudnuide, vaikke leigga kárttas gal iskan mo dohko johtit. Váccedettiin deaivvaiga badjeolbmuid geat leat gáfestallamin ja dovdet guovllu bures. Badjeolbmot válddahalle sudnuide oalle dárkilit mo soai galggaiga johtit vai álkibut dádjadeaba. Válddahallan oanedii sudno mátkki go diđiiga gokko galggaiga vázzit (Aikio 2010:87).

Náhkehasat románas heastaráidu lahkonisgoahtá mearragátti. Lohkkái govviduvvo Jussá čavli go vuodjá iežas oriin:

Jussá váibmu orui goasii luoddaneamen leavttu, ja buot daid ođđa áššiid geažil, maid oinnii. Erenoamáš suohtas sutnje lei oaidnit iežas nuorra valis ore doalvvásteamen njunnošis. Golka ceaggái goargadit luohkis, ja dan skállá orui movttiidahttimin ore ainge joavdilet njolgái. Gal dat juo attildii! Buot dan deahkit, suonat ja lađđasat ledje dego oljjuin vuidojuvvon. Ruvašbiegga fađui seaibbi čoarbbeliid birra, ja gorges hárji libardii gaŋkečeabehis. Goike, geahppa muohta soiccistii reaga maŋis dego skoaddobalva (s. 48).

Teakstaoasis Jussá, ore, leaktu ja luondu govviduvvojit ealasin ja poehtalaččat. Ore dego movttáska golka skállii. Dárkilis govvádus mátkkis ja mo Jussá oaidná iežas ore njolggásteamen, muittuha sámiiid muitalanárbevieru ja luohteárbevieru, gos vuoján lea guovddázis. Logadettiin dán oasi, boahtá millii *Vesla* luohti maid Deatnogátte Irene ja Tore juoigaba. Vesla lea heasttanamma ja luodis almmái dajahaddá iežas heastta ja nissona gean lusa lea jođus: “...na jo Vesla doama, vai maid jovde dohko Lákšjohtnjálbmái Rávnna Ánnáza lusa [.....] bija daid seakka guhkes julggiid johtui, Vesla dollagazza doama”. Luohtedajahusaiguin lea vejolašvuohta stoahkat ja hervet čilgehusaid olbmuid, báikkiid dahje elliid birra. Luohti gullá njálmmálaš árbevrrui, ja dat sulastahtá muitaleami, sátnevádjasiid ja hoahkamiid geavaheami (Gaski 2007: 100-102.) Vuojánat ledje romána áiggis dehálaččat olbmuide, leaš dal heasta, burru dahje heargi. Olbmuid johtaleapmi ja birgejupmi lei ollásit buori vuojániid duohken.

Jussá ii leat goassige mearragáttis fitnan. Go jovdet mearragáddái, su mielas orru mearrahdja kuohca. Jussá hirpmástuvvá go vuosttaš geardde oaidná stuorra vilges gárdima mas leat veránddat ja čuovgilis meissetuksageavjjat ja ruovdedorjjohagat alla geađgeboardagis. Jussá mielas dát lea dego máinnasšloahtta. Buot maid son oaidná doppe leat ipmašat Jussái. Son oaidná ruoksadin málejuvvon áitevisttiid ja gálvovisttiid, mat čužžot ráidun kája guvlui. Jussá oaidná stuorra loktenrusttegiid ja fatnasiid hámmanis. Jussá geahččá merrii ja oaidná vuosttaš geardde meara siiggáhagaid. Buot dát lea nu amas Jussái. Son dovdá iežas nu uhccin. Jurdagat ore birra doallet su miela badjin:

Ruddečalmmat meronat, keampa, čuvgeššavžžát dáža-
guolásteaddjit ja gámis, gáibás kvenat sávzzanáhkkedorkkat
badjelis čomistedje ore birra. Seammás go ore lei luitojuvvon
leŋggiin, de dat ruohtai stuorra mohki, šnjirggádii, loktestii oaivvi
gaŋkut ja geahčádii birrasis. Dan čalmmis finadii dolla, go fuomášii

dámmá. Guokte kievrras kvena dolliiga bákkis, muhto vaikko mo livččiiga cakkadan, de eaba bihtán doallat (s. 49).

Lohkkái govviduvvo maid Jussá ja ore oaidniba vuosttaš beavvi mearragáttis. Teakstaoasis lea rumašlaš visuála govvádus mii lea mihtilmas sámi prosas (Fredriksen 2015:222). *Náhkehasat* románas leat olu visuála govvadásat, sihke luonddus ja olbmui.

Dán mátkkis mearragáddái váldopersovdna Jussá oahpásmuvvá Elnain, gávpealbmá Noruma nieiddain. Noruma gohčodit maid Ránesnávdin. Ránesnávdi váldá bures vuostá Jussá go gullá ahte son lea Jonngu bárdni. Ránesnávdi bovde Jussá orrut sin geahčen. Muitaleaddji govvida lohkkái Jussá vuosttaš deaivvadeami Elnain. Elna čierasta gielkkáin Jussá lusa fiervái ja álgá Jussáin sámástit. Elna govviduvvo vilgesvaragiin ja šođbadin. Vaikke Elna lea ge beallešattot nieida, su hápmi lea ollesšattot nissonolbmo. Jussá álgá geahččat Elna lahtuide ja sus badjánit dovddut Elnai. Elna muitala dovdat Biehtár Ovlá ja Jussá mokta fas badjána. Jussá dovdá rámi go dovdá Biehtár Ovlá ja diehtá sus ságaid muitalit Elnai. Elna čájeha stuorra beroštumi Biehtár Ovlái ja dáhpáhus mainna boares Norum sivahallá Biehtár Ovlá, duođastuvvo dás lohkkái.

Mearragáttis vásiha Jussá čoakkalmasa gos suomabeale sárdnealmmái Karjalainen sárdnida. Jussá manná čoakkalmassii gullat Karjalainen sártni ja oaidná olbmuid boahit lihkadussii. Karjalainen stuorra, ruoidna ja gámis hápmi, ja garra fámolaš sárdni čuhcet Jussái. Jussá lea hirpmástuvvan ja niehku šaddat báhppan riegeada:

Vare songe oktii máhttášii hállat nugo diet sárdnealmmái! Naba jus easka báhppan šattašii...Čuččodit alla girkus, doppe badjin sárdnestuolus, sierra eará álbmogis, guhkes čáhppes bivttas badjelis ja vilges báhpáčepporas čeabeha birra, šoavkadin ja rohkadallin, go buohkaid čalmmat gehčče sutnje (s. 60).

Niehku šaddat báhpain ja deaivvadeapmi Elnain, hábmejít Jussá ja čuovvu muitalusa diskurssa gitta lohppii. Dán fearána maŋŋá jávká Jussá muitalusas iige ide muitalussii ovdal ovttá gida go máhccá ruoktot geasseboddii. Jussá lea fárren Helssegii ja álgán lohkat báhppan. Lohkkái ii muitaluvvo mo Jussá vásiha eallima gávppogis ja studeantan. Go Jussá fas máhccá muitalussii, son lea studius theologiæ Juhani Jungo. Jussá gohčoda dál iežas Juhánin, muhto báikki olbmot jotket gohčodit su Jussán. Ruovttuboahtimis Jussá dovdá amasmuvvama iežas olbmuide. Jussá fuolastuvvá go dovdá seamma dovddu maid lei dovdan go fárrii Helssegii, buiga amas gávppogii ja vieris olbmuid lusa. Jussá mielas ruovttubáikki olbmot giddejít menddo olu fuomášumi sutnje: “Lei nu biro ahkit, go ii orron heivemin gosage” (s. 83). Dát lea áidna cealkka muitalusas, gos

lohkkái mitaluvvo mo Jussá dovdá eallima Helssegis. Lohkki ádde ahte ruoktot bohtin lea váttis. Seammás lohkki muitá ahte šaddat báhppan lea Jussá iežas sávaldat. Jussá váhnemat leat čihkosis mitalusas, lohkkái ii almmuhuvvo sudno oaidnu áššis. Dan áiggis, goas mitalusa Jussá manná studeret teologiiija, lei báhppan šaddat okta daid hárvanaš oahpuin maid sámít besse váldit. Sívva manne báhpahppui besse sápmelaččat, lei e.e. eiseválddiid ja girku áigumuš jorgalahttit sápmelaččaid luondduoskkus kristtalašvuhtii (Solbakk 1997:131). Ruovttus Jussá deaivá Elna nupes. Dál lea Elna ollesolmmoš ja lea galledeamen báikki báhpá ja ruvvá. Lohkkái govviduvvo deaivvadeapmi liekkusin ja Jussás bohciidit dološ dovddut Elnai. Elna sihtá su šaddat báhppan rádjaguovllus, vai son beassá bohtit guldalit. Elna sihtá Jussá sárdnidit suomagillii, iige sámegillii. Dás vuohtá lohkki Elna vuolušteamen sámegiela suomagiela ektui, vaikke Elna ipmirdage sámegiela. Ságastallan sudno gaskkas lea suomagillii. Maŋŋil sudno Elnain deaivvadeami, Jussá jurdagiiguin vuolušta iežas álbmoga:

Olbmot doppe dain vilges dáluin, mat rittu mielde čuvget máttás guvlui ja mannet gitta bárpmu šlohtade, ja olbmot dáppe dáin sevdnjes vuvddiin ja ávdin duoddariin! Ja olbmot doppe johte čuovgga vuostá ja bidje eatnama ja áimmu vuolláseaset, ja olbmot dáppe báhtaredje seavdnjadasa ja heavu guvlui! (s. 86).

Jussá buohtastahtá dážaid ja sápmelaččaid birgenlágiid ja oaidná dáža servvodaga vuoitin. Iežas álbmogis ii oainne boahteáiggi. Sápmelaš lohkki ádde ahte Jussá lea báidnon, son lea orron gávpogis ja rittus oaidnán dážaid stuorra gárdimiid. Rauni Kuokkanen fuomášuhtá girjjistis *Boaris dego eana* (2009) mo hegemonalaš proseassaid bokte koloniserejuvvon olbmot sáhttet geahččagoahtit iežaset dáža čalmmiid čađa ja fuotnugoahtit iežaset duogáža, ja visot mii ovddasta sin etnisitehta (Kuokkanen 2009:27). Maiddá Jussá nammamolsun *Náhkehasat* románas mitala Jussá bajideame váldoálbmoga iežas álbmoga ektui. Jussá lea álgán gáidat kollektiivvas eret, sápmelaš eallima siiddagullevažvuoda oainnus. Jussá jurdagat duođaštit gáidama:

Mu vuovttat leat suohkakat ja čáhppadat, ja báhpbivttas lea dego čáhppes suoivva, mii čuohppá mu oaiivi sárdnestuolus, čuohppá mu eret álbmogis, dán máilmmis Elna! Vare sáhtašin lagadit áiggi, dan áiggi mii lea guhkkien eret, de čuvošit mu! Lávke fal eatnamii, Elna! Elna! Mun in veaje šat (s. 89).

Jussá dovdá báhpáammáha duvdit su iežas álbmogis eret. Áicilis lohkki ádde ahte Jussá váldá mearrádusa, mii lea mitalusa jorggáldat. Jussá mielas Elna lea menddo allaárvosaš sutnje.

Vaikke Jussá leage lohkamin báhppan, de son ii dovdda iežas hearrán. Dutki Aimo Aikio fuomášuhtta ahte sápmelaččaid ja stuorraservodagaid oainnuin leat earut nugo servvodatlaš sajádahkii ja stáhtusii. Go olmmoš guhte gullá stuorraservvodahkii lea čađahan alit oahpu, de son lea hearrá. Romána váldopersovdna Jussá ii dovdda iežas hearrán váikke leage báhaskuvlla vázzime ja šaddamin báhppan. Aikio dutkamušas boahdá ovdan ahte sápmelaš šaddá hearrán, jos son virggistis máhtta láhttet hearrá láhkai, iige leat nu olmmošlaš, muhto ii son de šat leat albma sápmelaš (Aikio 2010:160).

Jussá manná ovttá giđđaija bivdui, báhčá rievssaha ja gumppe. Son dovda ovddeš ilu leat bivddus, oaidnit oahpes eatnamiid, njárggaid ja jogaid. Jussás badjánit muittut mat addet sutnje buori dovdu. Jussá dovda friddjavuođa, dáppe ii leat oktage gii stivre su. Dát dovddut leat Jussás binára opposišuvnnat su jurdagiidda mat áiddo leat vuoluštan su iežas kultuvrra. Ruoktot boahтин dahká buori Jussái.

Bivdomátkkis Jussá vuohtta govda vuojuhaga. Jussá časkila ja guorá vuojuhaga mii doalvu su Biehtár Ovlá siidii. Biehtár Ovlá lea jovssahallan guottehii ja šaddan orustit dassái go miesit čalget. Biehtár Ovlá dearvvaha albmá gean ii leat oaidnán guhkes áigái. Lea ollu mii lea dáhpáhuvvan das rájes go Jussá guđii ruovttubáikki. Teavsttas lea dás geahčastat maŋos.

Biehtár Ovlá lea šaddan rehálaš almmái. Son lea lea heaitán suoládeames bohccuid ja čohkká dál gielddastivrras. Jussá beassá gullat ságaid ja deaivat fas Lásse gean ii leat oaidnán dikki rájes. Jussá atná unohassan gullat Biehtár Ovlá su rábmostallamin:

Jussá, gii lávii ovdal árkkálmastit Lásse, dovddai dál dušše nana vuostemiela, dasgo albmá vártnuhis ámadajo duohken vuhttostii šovkes bahávuohta, masa Biehtár Ovlá buot eahcálašvuohta ii veadján maidige (s. 94).

Jussá dovda Lásse vaši Biehtár Ovlái ja atná unohassan gullat Biehtár Ovlá rábmostallamin Lásse. Biehtár Ovlá njoarosta sutnje hearggi maid addá skearŋkan Jussái giittosin galledeami ovddas. Ruoktot manadettiin lea jiekŋa luoitán. Olbmot čužžot dearbmeravddain ja gehččet go Jussá nahkeha sabeihiid juolgái ja spidde hearggi johkii ja balduid mielde vuodjá soavleborgán gáddái. Elna lea maid čuožžumin dearbmeravddas ja viehkala johkagáddái ovddaldastit Jussá. Dát dáhpáhus suorggaha Elna. Elna navdá ahte Jussá lea su dihtii boršalan herggiin heajos jieŋa ala. Elna bealkkeha suorganemiin Jussá gii suhtta ja dovddagoahdá vuot bahčadovddu. Elna ja Jussá deaivvadeaba vel maŋŋá dán dáhpáhusa ja Elna dovddaha iežas ráhkisvuođa Jussái. Jussá lea maid lihkolaš ja dovda dárbbu giitalit Ipmila Elnas ja geasi ovddas. Buot orru leamen nu mo

láve, dassái go Jussá jearrá Elnas goas son lea mannamin ruoktot. Vástáduš eadduda Jussá, Elna ii leat muitalan son lea fargga vuolgimin. Jussá háliida čielgasa mo Elna oaidná sudno gaskavuođa. Elna vástida:

-Gaskavuođain? Gaskavuođain! Ean han moai leat goassige háleštan dan ášši birra. Mobat dal nuges lea? Manin ean leat dan birra háleštan? – Soaitá leat danin go goassige ii leamaš makkárga oktavuoha munno gaskkas. Ja ii várra goassige šattage. Elna ieš illá fuobmái mo šuohkihii, go jurdilii ášši (s. 100).

Elna ja Jussá árvoštallaba sudno gaskavuođa. Elna šuohkkin gilvá Jussái dovddu ahte su gažaldat geahppuda Elna oamedovddu. Jussá dovdá ahte sudnos ii leat várra makkárga ráhkesvuoha mii ánsásii gohčoduvvot gaskavuohan. Jussá diehtá ahte fáldi orru deanonjálmmis ja dovtagoahká balahahkesvuođa go diehtá Elna lea vuolgimin. Elna dárkkuha Jussái ahte son ii leat vuolgimin deaivan dihte fálddi, muhto dát ii nagot čoaskudit Jussá balahahkesvuođa. Elna dovddaha son ballá Jussás, su mielas Jussá birra lea nu ávdinvuoha. Jussá suhtiha:

– Jus balažat mus, oažžot mannat! Ja ollu giitu dán ovttasorrumis, Elna! Son dollii ustitlaččat Elna gieđas. -
Bahás beassá buoremusat go garvá dan (s. 101).

Elna čirro ja sihtá Jussá doalahit su ráhkesvuođa, muhto Jussá doalaha iežas galmmasin. Sudno gaskavuoha lea nohkan.

Ávdinvuoha maid Elna dovdá birastahttit Jussá, vuolga Jussá iešdovddus iežas čeardda ektui:

Jussá jurddašii Elna, gean ruohttasat ledje olmmoščearddas, geat ledje máilmmi čábbásepmosat ja levve majestehtalaš márain badjel eatnama ja ledje dan čuvges ipmilat. Ja son jurddašii daid oktonas bartaid ja suovvanaga viesuid, sevdnjies, ávdin vuvddiin Jiekŋameara gáttiin ja olbmuid, geat ásse dain. Son ieš lei riegádan muhtun sevdnjies čakčaeahket, go eadni lei jeahkáliid doahpumin doppe badjin várrevielttis. Sii ledje ferten idjadit doppe, ja veaigi lei vuosttaš ášši, maid su čalmmit ledje oaidnán (s. 99).

Sitáhtas lea friddja gaskkalaš stiila gos lohkkái mitaluvvo makkár jurdagat Jussás leat iežas čeardda ektui. Jussá ii dovdda iežas doarvái buorren Elnai, vaikke leage báhppan lohkamin. Jussá buohtastahtá dážaid materialisttalaš eallinvuogi ja ovdáneami, sápmelaččaid birgejumi ektui.

Jussá ii oainne árvvu sápmelaččaid eallimis, gos luonddu ávkkástallan lea guovddáži. Vaikke son dovdáge man buorre lea eallin ruovttuguovllus ja man buorre dovddu dát addá sutnje, son ii fuomáš atnit árvvus dan. Jussá lea čalmmástuvvan iežas kultuvrii. Jus galgá áddet Jussá, de fertet geahččat áigái goas mitalus dáhpáhuvvá. Áigi lea 1900 álggus, dáruiduhttima alimus áigodat. Norggabeale Sápmái lea áiddo bohtán njealját gielddus geavahit sámegeiela oahpahusas (gč. 2.1): Wexelsens plakáhta. Ruotabeale Sámis leat dušše badjeolbmot geat ožžot joatkit kultuvrrain ja gos eiseválddiid čuorvvussátni lea “Lapp skal være lapp”. Lohkkái lea álki ipmirdit maid dát dahká sápmelaččaid ja Jussá iešdovdduin.

5.5.1. Jussá ovdáneapmi

Manjá go Jussá heaitala ja dahká earrodearvuodaid Elnain, son jávká mitalusas gitta dassái go Biehtár Ovlá ovttá ija bohtá Jussá lusa dahkat jorgalusa (g.č.5.4.3).

Lohkki beassá diehtit ahte Jussá lea geargan báhpaohpus ja álgán báhppan muhtin ávdin báikái rádjadeatnogáttis. Jussá dovdá ahkitvuoda ja oktonasvuoda. Son orru okto báhpagárdinis, earret ovttá boares kvenabiiggá gii lea orron báhpagárdimis iešmeahttun áiggi ja biigon báhpaid mat bohtet ja mannet. Jaskatvuodda báikkis ja dálus orru buviheamen Jussá. Son čohkká juohke eahket glása ovddas ja guldala jienaid. Sutnje badjána muhtimin miella čeargut, cuvken dihte jaskatvuoda. Lohkkái govviduvvo Jussá olgguldas hámi maid rievdan. Jussá lea diktán vuovttaid guhku, lea guoiran ja šovkkodan. Lihká son dáinna fárddain addá olbmuide oadjebasvuoda. Virggistis, Jussá govviduvvo váibmoládisin, muhto ii nagot ovttastallat olbmuiguin muđui. Jussá lea rievdan skunġkan. Jussá leage dakkár gean lohkki lea oahppan dovdat jurddašeddji olmmožin lossa jurdagiiguin. Jussá doaibmá mitalusas persovdnan gii olgguldasat ovdána eanemusat, muhto siskkáldasat, silolaččat goarrána. Dát lea kontrástta virkos hilbošeddji gándii, geainna lohkki oahpásmuvvá mitalusa álggus. Jussá lea nuorran sosiála olmmoš gii searvá báikki sosiála eallimii, sihke buriid ja bahás beliide. *Náhkehasat* mitalusa álggus, Jussá lea veahkkái ja čájeha fuola servvodahkii ja kollektivii. Lohkkái ii mitaluvvo man mađe Jussá nuorran searvá bearraša beaivválaš bargguide, muhto árvideames son lea maid hárvánan bargat rumašlaš bargguid searválaga bearrašiin. Mitalusa álggus mitaluvvo Jussá leat gándan lámisin vuodján heasttaid

ja burrogálbbiges meastá jámas, nu teavsttas duođastuvvo lohkkái ahte Jussá lea searvan eanandoallobargguide. Muitalusas ii boađe ovdan joatká go Jussá meahci johtit ja bivdit manjá go báhppan lea álgán, vai guođđá go Jussá oalát iežas ovddeš beroštumiid. Áidna mii lohkkái govviduvvo lea Jussá oktonasvuohta.

Skuvllavázzin ja báhpaámmát leat gáidadan Jussá eret soga ja siidda sosiála kollektiivvas. Lohkkái govviduvvo Jussá oalát guođđán iežas ovddeš eallima. Jussá sosiála eallin lea sákka gáržžiduvvon. Boares kvenabiigá lea áidna olmmoš gii gullá su árgabeaivái, earret olbmuid geaid deaivá báhpaámmáhis. Jussá lea šaddan olmmoš gii bargá dušše ovttá barggu, leat báhppan. Aimo Aikio buktá ovdan iežas dutkamušas ahte olmmoš guhte darvána dušše ovttá bargui, vásiha bargu manjážassii álgá hálddašit olbmo (Aikio 2010:46). Orru ná leat geavvan Jussáin romána muitalusas. Jussá lea náđđon, son ii leat nagodan dustet ođđa dili hástalusaid. Jussás ii leat stádis miella, nu mo Basso čilge apache teorijja mielde. Stádis miella veahkeha dustet ja čoavdit siskkáldas hástalusaid (Basso 1996:73-74, lohkan Fredriksen 2015:56). Muitalusas lohki ii beasa diehtit leago Jussá árvoštallan álgit báhppan iežas ruovttubáikkis, gos su bearaš lea. Vaikke Jussá leage orron máddin mánja jagi, de navdá lohki ahte Jussái lea bearaš dehálaš. Muitalusas ii boađe datge ovdan ahte lea go Jussá botken oalát oktavuoda iežas bearrašiin. Bearašbáttit, sohka ja fuolkkástallan leat dehálaččat sápmelačča eallimis, sihke identitehtii ja bures veadjimii. Sohka duođašta olbmo gullevašvuođa ja addá olbmuid doarjaga go eallin buktá hástalusaid. Shawn Wilson govvida vuohkkasit maid bearaš mearkkaša álgoálbmogiidda: “Family is what holds us in relationship as individuals and bridges us into our communities and nations» (Wilson 2008:86 lohkan Fredriksen 2015:177). Sápmelaččain lea vierru finadit ain nuppi guossis ja káfestallat ovttas. Káfestallanboddu lea dehálaš sosiála doaibma gos olmmoš beassá lonuhit jurdagiid ja ságaid. Dáid bottuin fuobmát mo nuppi olbmo dilli lea. Hállanvuohki ja sátneválljen muitala nuppi olbmo mielladási. Aikio čálláge ahte: “Lea buorre jus olmmoš nagoda áicat makkár mielain nubbi olmmoš lea, vai sáhtá geahččalit buoridit dili. Áicilvuohta sosiálalaš dáhpusain ja diliin ovddida sosiálalaš máhtolašvuođa” (Aikio 2010:36). Muitalusas Jussá manaha buot dáid beliid, go son oktonasvuođas eallá. Jussás ii leat olmmoš geainna hálla ja guhte sáhtašii neavvut su.

Muitalusa loahpas Jussá nuorravuoda niehku šaddat báhppan, lea ollašuvvan, muhto son ii leat lihkolaš. Lohkki muitá nuorra albmá Jussá jurdagiid go oinnii sárdnealbmá Karjalainen sárdnideamen ja sávai son šattašii nugo son (s. 60). Jussá lea vuolgán báhppan gillái gosa Elna lea sihtan su. Áicilis lohki muitá ahte Elna dovddaha dán sávaldaga Jussái, nuppes go deaivá

Jussá. Dan giđa go Jussá máhccá ruoktot lupmui Helssegis. Go Jussá jearrá Elnas manne juste dohko, de Elna vástida:

- Na dan gal sáhtán čilget. Go mun dál muittán du go ledjet dalle min geahčen vuotnagáttis, de mu mielas don galggat leat báhppan aiddo dien leagážis. Ja de lean maid álo jurddašan ahte Biehtár Ovllá galgá leat okta du guldaleaddjin (s. 85).

Muitaleaddji govvida lohkkái Jussá ollašuhtán Elna sávaldaga. Vaikke leage Jussá ieš gii heaitala Elnain, de lohkki fuobmá ahte Jussá dovddut Elnai eai leat čoskon. Ii muđui livčče Jussá ohcan virggi juste dohko. Muitaleaddji fuomášuhtá lohkkái Jussá dáhttu orrut meahcebaikkis, guhkin eret iežas olbmui, Jussás lea doaivva beassat Elna oaidnit. Dát dáhpáhuvváge mitalusa loahpas. Jussá lea šaddan morránan báhpain. Ovtta sotnabeaivvi vávjet olbmot ahte Jussá lea mášoheapme. Olbmot imaštit mii lea dáhpáhuvan:

Su sánit ledje giivásat, dávjá garrasat, eaigo álo nu kristtalaš sánitge. Son hálai áššiid birra, maid earát eai ádden, ja dát eaddudii olbmuid. Báhppa ii berren čevllohaddat ahte máhtii eanebuš go dábálaš olmmoš (s. 121).

Juoga lea ruiven Jussá jurdagiid. Jussá lea gullan ságaid Elna birra ja dat leat boktán sus muittuid ja moiven Jussá miela oalát. Jussá hállá seinniide ja suoibu dego gárren olmmoš. Olbmot dihtet mitalit ahte Elna isit, fáldi, lea mannan máttás ja ahte Elna ii lean sealgan ráhkkanit fárrui. Fáldi lea gulastan ságaid Biehtár Ovllá dolastallamis gos son áitá fálddi. Fáldi muitá Biehtár Ovllá stuorra gámis gárvi, ballá ja manná máttás ovdal go ođđa ámmáhage lea fidnen. Jugešvuolta ja guhkes dálvviid sevdnjesáiggi lea raššudan fálddi miela. Olbmot hállet Elna leat báhcán. Manjit sotnabeaivvi lea Jussá doallamin sártni go fuomáša ahte Elna lea bohtán girkui. Muitaleaddji govvida lohkkái Jussá sártni mii lea albmá birra gii lei sihke bealjeheapme ja gielahheapme, muhto geasa Herra attii hállama ja gulu. Go Jussá fuobmá Elna, son jorgalahtá sártni ja álgá veardádusaid bokte sártnut. Veardádus lea albmá birra gii lei bealjeheapme ja gielahheapmi, gii suhká meara hullui mas lea dálkkodeaddji fámus sidjiide geat eai sáhtán gullat eaige hállat. Almmái joavddai hollui ja njamistii njálmedievva čázi, su njuovččabáttit boatkanedje ja son fidnii gulu ja hállama. Go joavddai gáddái, son deaivvai čuvges nissona ja čurvii:

Mun máhtán hállat! Ipmil lehkos máidnojuvvon! Mun máhtán hállat ja mun sáhtán gullat! (s. 123).

Almmái vulggii sálastit nissona, muhto nisu hoigadii su eret:

Gáidda eret, olmmoš! Maid mun das ahte sáhtátgo hállat ja gullat vai it! Almmái livččii háliidan dadjat: “Na ii fal nie gal! Dus lea áibbas riehta. Mun ánun ándagassii, in mun oaivvildan maidige baháid.” Muhto seammás su njuovččabáttit gáldne fas: son ii sáhtán ii sánige dadjat. Ja eaige su bealjige gullan šat maidige (s. 124).

Almmái geahččalii fas ođđasit suhkalit čáhcevuoloč hollui, muhto hoallonjálbmi njielai su. Jussá loahpaha sártnistis:

Dat lea jápmima oskkáldas lihtolaš, ja dovdduheapme dego jápmin, ja čollu bajás fas bázahusmoaluid – áiggi mielde, hoahpu haga. (s. 124).

Jussá loahpaha sártni rohkosin:

Ipmil lehkos dán vieris bealjahis ja gielahis olbmo sillui árbmugas!
Amen (s. 124).

Muitaleaddji govvida lohkkái Jussá sártni mii lea oaivvilduvvon Elnai. Elna ipmirda ahte sárdni lea oaivvilduvvon sutnje. Elna guođđá girku ja čohkkeda heastarehkii mii lea vuordimin su. Jussá oaidná Elna geahčastagaid muhto son ii arvva seavvitge, vaikko áiggošii. Elna vuoddjá ja manná.

Elna dovddut badjánit ja son sávašii ahte Jussá sálastivččii su, muhto de dáikkiha fas ja dadjá heastavuoddjái “- Atte mannat!” (s. 125). Elna guođđá báikki ja dolle isidis maŋŋái. Jussá báhcá girku olggobeallái čuožžut.

Jussá vuohki veardádusaid bokte sárdnut, muittuha sámi luohteárbevieru gos seamma cealkagat sistisdollet eanet go ovttá mearkkašumi. Harald Gaski čálláge muitalusas dološ sámi noiddiid birra, mo sii fertejedje gaskaneaset gulahallat, amaset eiseválddit ipmirdan sin ságaid.

Sápmelaččat geat dovde giela ja dili buoremusat, fáhtejedje ollu eanet sisdoalu luđiid dajahusain go olggobeale olbmot. Sápmelaččat fertejedje veardádusaid ja govvádusgiela bokte juohkit dieđuid gaskaneaset, go eiseválddit ledje dan mađe oahppan sáme giela ahte sin njuolggo ságastallan livččii leat varalaš. Gaski dadjá luohtedajahusat šadde opposišunella gaskaoapmin vuosttildit olggobeale stivrema. (Gaski 1991:31).

Náhkehasat muitalusas Jussá veardádusaid bokte čilge manne sudno gaskavuolta šattai nu mo šattai. Sártni bealjehis ja gielahis almmái lea Jussá ieš ja rivgu sártnis lea Elna. Dajahusain bohtá ovdan ahte Jussá lea dovdan iežas behtohallan Elnas ja seammás čilge manne son ii nagodan dovdahit dovduid Elnai. Jussá dovdá iežas šikkohallan. Sitáhta gos Jussá sárdnu jápmima birra, son pohtalaččat buohtastahtá sudno ráhkesvuoda bázahusmoaluin mat ain govdot mearas bajás “.. áiggi mielde, hoahppu haga”. Dás sáhtá dulkot ahte sudno ráhkesvuolta lea duššaduvvon, dat ii šatta šat goassige ollisin, muhto dattege dat bohciida ain “ja čollu fas bázahusmoaluid”. Mitalus Jussá birra nohká dása. Lohkkii ii beasa diehtit mo Jussáin manná ain viidáseabbo. Abbot gohčoda dákkár loahpa *closure at the level of questions*. Lohkkái báhcet gažaldagat manne Jussá dagai nu mo dagai (Abbot 2008:60-61).

5.5.2 Oalgepersovvna Elna váldi

Elna lea *Náhkehasat* romána oalgepersovvna ja su rolla mitalusas lea boargárklássa olbmuid, riggá nieida ja rivgu. Typologiserema dáfus lea son duolba persovvna. Elna lea gávpealbmá Noruma nieida maid sámegillii gohčodit Ránesnávdin. Lohkki oahpásmuvvá Elnain Jussá vuosttaš mátkkis mearragáddái. Elna áhčči, Ránesnávdi bovde Jussá orrut sin geahčen go gullá ahte Jussá lea jábalaš Jonngu bárdni. Elna ja Jussá leaba mitalusa álggus sullii vihttanuppelot jagi boarrásat. Elna lea gorudis oaidnit dego ollesolmmoš. Jussá ja Elna vuosttaš deaivvadeapmi lea fiervvás go Elna čierasta Jussá lusa. Elna govviduvvo vilgesvaragin, šođbadin ja guhkkín. Jussá lea ovdal oaidnán rivgaid, muhto ii leat goassige smiehtan daid nissonolmmožin. Rivguin, maid Jussá ovdal lea oaidnán, ledje imašlaš gárvvut mat čihke sin gorudiid. Jussá liikosta Elnai juo vuosttaš oaidnaleames ja dát ráhkesvuolta bistá gitta mitalusa lohppii. Nupes go Elna ihtá mitalussii leaba soai Jussáin ollesolbmot. Jussá lea bohtán geasseboddui ruoktot ja Elna lea galledeamen báikki báhpa. Sudnos badjánit fas ráhkesvuodadovddut ja leaba fárrul miehtá dan áiggi go Elna lea Jussá ruovttubáikkis. Moadde beaivvi ovdal go Elna vuolgá fas ruoktot, Jussá heaitala suinna. Sivva lea go Elna lohka ballat Jussás. Dan beaivvi go Elna vuolgá ruoktot, son háliida vel dahkat earrodearvuodaid Jussáin, muhto Jussá čiehkáda go gullá fatnasa bohtimin. Elna viehká gáddái várdát Jussá, muhto son lea jávkkodan.

Vaikke vel leage Jussá gii heaitala Elnain, de son ii nagot vajálduhttit su. Go geargá báhppan son ohcá barggu rádjaguvlui gosa Elna lea sávvan su álgit báhppan. Goalmmát ja mañimuš gearddi go Elna ja Jussá deaivvadeaba, leago Elna guođđá Sámi ja vuolgá isidis mañjai máttás. Ovdalaš go dolle, son manná girkui gullat Ipmilbálvalusa gos Jussá sárdnida. Álggos Jussá ii fuomáš Elna,

muhto go dan dahká, Jussá sártnistis, veardádusain dahká earrodearvuodaid Elnai. Jussá lea gullan ságaid ahte Elna lea vuolgimin. Elna ipmirda veardádusaid, geassá daid alcces, guođđá girku ja dolle heasttain johkaráigge vulos, isidis lusa máttás. Eahpáduš ja moraš deddet su, ja báidnet jurdagiid mat suoli bahkkejit jorgalahttit su, muhto jierbmi vuoitá ja son joatká mátkki. Elna guođđá Jussá.

Elna govviduvvo nuorra virkos nissonolmmožin, ja sudno Jussán ráhkisvuohta lea klassihkalaš ráhkesvuođadrámá gos ráhkesvuohta ii sáhte ollašuvvat. Elna áhčči, Ránesnávdi govvida nieiddas hálljun. Elna lea ovttá geasi viehkalan Biehtar Ovlá maŋŋái meahccái. Dáhpáhus lea čiegusoassi muitalusas, mas lohkki ii beasa diehtit dađi eanet. Fearán Biehtar Ovláin lea čihkosis muitalusas ja lea juoga maid Jusságe ii dieđe. Áidna maid Elna dovddaha Jussái nuppes go deaivvadeaba, lea ahte son ballá olbmui dego Biehtar Ovlás: "... ja ballu badjánii mus, dat mánnávuoda ballu" (s. 98). Dađi eanet ii beasa lohkki diehtit áššis. Sáhtta go Elna balu, maid čađat dovddaha Jussái, čatnat fearánii Biehtar Ovláin, na dan ii dieđe lohkki.

Elna ii leat aktiivvalaš muitalusas. Lohkki sáhtta dulkot Elna ráhkásnuvvon nissonolmmožin geas leat dovddut ja eahpesihkarvuohta iežas rolla vuordámušaide. Ráhkesvuođamuitalusas gaskal Elna ja Jussá lea etnalaš dimenšuvdna. Elna lea rivgu gii gullá servvodaga bajit dássái, rikkis gávpealbmá Noruma nieida. Jussá lea fas sápmelaš, gii gullá olmmoščerdii mii adno vuolitárvosažžan ja mat romána áiggi ledje oarjemáilmmi kapitalisttalaš mihttuid mielde, heittotbirgejeddjit ja geafit. Lohkkái lea álki áddet Elna balu čatnat Jussái bistevaš oktavuoda. Son ii hálit náitalit geafivuhtii, ja Jussá fas dovda iežas gullat badjelgehččojuvvon ja vuolit dási álbmogii. Elna ballu, maid dávjá dovddaha Jussái, sáhtta leat ballu sudno ráhkisvuođa formaliseret. Náittosdilli sudno gaskkas boadášii rasttildit etnalaš rájái, ja gehččot leat dalá servvodaga hierarkii ja hegemoniija vuosttildeapmin. Muhto vaikke Jussá diehtáge ja dovda sudno ráhkisvuohta ii sáhte moksige ollašuvvat etnisitehta geažil, de son guođđá ráhkesvuođa Elnai gitta muitalusa lohppii. Ráhkesvuohta mas ii beasa eret, ja mii maŋážassii čuoheá su dearvvasvuhtii. Jussá sárdnu veardádusaid bokte ahte ráhkesvuohta Elnai ii goassige oalát jávkka, vaikke leage cuovkanan "...ja čollu bajás fas bázahusmoaluid – áiggi mielde, hoahpu hága..." (s. 124). Bázahusmoalut govvidit sudno ráhkesvuođa. Seamma sártnis Jussá maid rohkadallá iežas beassat luovus ráhkesvuođa morrašis: "– Ipmil lehkos dán vieris ja bealjehis ja gielahis olbmo sillui árbmugas! Amen!" (s. 124).

6. Loahpaheapmi

Dán masterdutkanis lean guorahallan Matti Aikio románana *Náhkehasat* váldo- ja oalgepersovnnaid. Muitalusas lean guorahallan mo sii doibmet gaskaneaset ja mitalusa servvodagas. Persovdnaguorahallamis guorahalan persovnnaid rollaid mitalusas, sin mihtilmasvuodaid ja eallinoainnu. Guorahallamiid lean geavahan etablerejuvvon oarjemáilmmi girjjálašvuodametodologiija ja eamiálbmotmetodologiija. Lean geavahan luoheteoriija teorehtalaš vuodđun čilgen dihte persovnnaid sajádaga servvodagas. Dutkosis deattuhan luohteárbevieru kontekstuála beali, mo sámi eallin- ja máilmmioaidnu čilgejit olbmo láhttema ja leahkima smávva sámi servvodagas. Diskurssa analysareaidun lea mu iežan kulturmáhttu ja narratologiija.

Bajit perspektiivvas sáhtá dadjat ahte *Náhkehasat* lea govvádus sámi servvodagas, siseatnamis Finnmárkkus, ovddit čuohtejagi álggus. *Náhkehasat* lea ovdánanromána čállojuvvon realisttalaš árbevieru. *Náhkehasat* románana gokčá György Lukács gáibádusaid realisttalaš románii.

Náhkehasat románana váldopersovnnat leat Biehtár Ovlá ja Jussá. Sudno ovdáneapmi govviduvvo eanemusat sudno daguid bokte, muhto maiddá muhtin muddui sudno dovdduid ja jurdagiid bokte. Oalgepersovnnat Biehtár áhkku, Lásse, Nikko Nillá ja Elna leat mitalusas persovnnat geain lea stuorra váldi váldopersovnnaid daguid ja árvoštallamiid hárrái. Biehtár áhkku lea Biehtár Ovlá eadni ja Lásse fas Biehtár Ovlá reaŋga. Elna lea rivgonieida gii mitalusas lea Jussá stuorra ráhkesvuotta ja Nikko Nillá lea sihke Jussá ja Biehtár Ovlá verdde. Biehtár Ovlá lea badjeolmmoš, náitalan Elliin ja sudnos lea unna gándaš Ánde. Jussá lea dálubárdni, jábálaš Jonŋgu bárdni. Mitalusas lea *in medias res*-álgu gos guktot váldopersovnnat oasálasttiba. Struktuvrra dáfus lea *Náhkehasat* huksejuvvon golmma mitalussii gos lohkki čuovvu goabbatge váldopersovnna ovdáneami ja oalgepersovnna Nikko Nillá. Lohkki beassá čuovvut mitalusa persovnnaid ovdáneami áiggi ja dáhpáhusaid hárrái. Mitalusa diskursa čuovvu mitalusa áiggi. Jussá beassá lohkki čuovvut mánnávuoda rájes gitta rávisolbmo ahká. Mitalus álgá dikkis gos Biehtár Ovlá lea vihtanin ja Jussá fas guldaleaddjin. Dikki maŋŋá juohkása mitalus golmma sadjái gos lohkki čuovvu váldopersovnnaid ja oalgepersovnna Nikko Nillá. Mitalusa diskurssas leat golbma dáhpáhusa gos váldopersovnnat Jussá ja Biehtár Ovlá leaba fárrul; mitalusa álggus, Jussá bohtin Helssegis teologiija studeantan ja Biehtár Ovlá mátki Jussá lusa mitalusa loahpas. Biehtár Ovlá ovdáneami váikkuha Biehtár áhkku. Biehtár Ovlá dáistaleapmi álgá diggedálus gos su reaŋga Lásse lea áššáskuhtton suoládan bohccuid. Buohkat dihtet Biehtár Ovlá leat

sivalažžan, muhto lea Lásse gii dubmehallá. Biehtár Ovlá šaddá diggedáhus lohpidit Lássii guhtta álddu bálkán, vai váldá siva badjelasas. Álggos lei bálká unnit, muhto lohkkái ii almmuhuvvo man olu unnit. Dát guhtta álddu-lohpádus suhtada Biehtár áhku. Biehtár Ovlá lea ođđa šiehtadusain rihkkon eatnis ideologiija ja dagahan konfliktta. Dát konflikta hábme Biehtár Ovlá ovdáneami ja čuovvu mitalusa juona gitta lohppii. Konflikta dagaha Lásse jápmima ja ruive Biehtár Ovlá mielaid mii doalvu su Jussá lusa, fidnen dihte sudduidasat ándagassii. Biehtár Ovlás leat golbma jorggáldaga mitalusas: oainnáhus gos oaidná iežas ja Lásse, Lásse jápmin ja mátkki Jussá lusa gos dahká jorgalusa ja oažžu sudduid ándagassii.

Jussá lea eanet čiegu mitalusa birrasis go Biehtár Ovlá. Lohkki vávjá juohke háve go mitalus jorgaluvvo Jussá guvlui, de ihtá Elna mitalussii. Jussá lea beallešattot gánddaš mitalusa álggus go deaivá rivgonieidda Elna iežas vuosttaš mátkkis mearragáddái. Dát deaivvadeapmi ja Elna, váikkuhit Jussá ovdáneami ja čuvvot mitalusa juona gitta lohppii. Jussá lea sámi bárdni guhte ráhkásmuvvá rivgoniidii Elnai. Sáhtá lohkat dát lea klassihkalaš ráhkesvuoda drámá gos ráhkesvuoha ii sáhte ollašuvvat. Mihtilmas dán drámás lea ahte etnisitehta hehte nuora guoktá formaliseret ráhkesvuoda. Čearddalaš gullelašvuoha caggá sudno gaskavuoda. Lohkki beassá čuovvut Jussá niegu ja jurdagiid šaddat báhppan, ja su oktonas eallima go máhccá Sápmai báhppan. Mo Jussá vásiha studeantaeallima Helssegis ii mitaluvvo lohkkái. Jussá jávká mitalusas, iige ide ovdal go dan giđa go finada ruovttus ja heaitala Elnain. Áidna cealkka mas lohkki vuohtá čanastaga Jussá studeantaeallimii, lea go Jussá geasseluomus dovda amasmuvvama ja ii loga heivet gosage.

Náhkehasat goalmát mitalus lea oalgepersovvna Nikko Nillá birra. Nikko Nillá ovdáneami váikkuheadji lea su boares gálgu Sára. Lohkki čuovvu Nikko Nillá ávaštemiid áhkus jápmit ja nieguid náitalit morsiin Eirrá Márehiin. Nikko Nillá mitalus lea *Náhkehasat* romána somás ja hearvás oassi mii lokte romána. Nikko Nillá fearánat leat hábmejuvvon dego tragikomedijja mainna lohkki beassá hervvoštallat gasku guovtti ahkidis ja duođalaš mitalusa: Nikko Nillá iežas boares gálguin Sára, mii ii gáro jápmit ja morsiin Eirrá Márehin. Dát mitalus lokte romána ja vuoŋnastahtta lohkki drámáin mat birastahttet Biehtár Ovlá ja Jussá. Nikko Nillá mitalus lea ovttá ládje dego bilkomitalus gos albmát geat boares leaskkain náitalit opmodaga dihte, bilkiduvvojit. Dás spiehkasta mitalus realisttalaš románas, go mitaluvvo ahte olbmot leat mángii geahččalan boares Sára coggat gistui ja návlet dan gitta, muhto áhkku beassá ain gisttus olggos. Dás liiggástallan doaimá vuohkkasit ja fearánis leat elemeanttat mat muittuhit dološ sámi gopmemáidnasiid.

Náhkehasat mitalusas leat maid čiegus mitalusat, shadow stories, maid mitalleaddji čiehká lohkkái. Dát leat mitalusat mat ihtet intenšunála ja symptomáhtalaš lohkanvugiid bokte. Intenšunála lohkanvuogis lea deaddu teavstta osiide ja mo dat leat bardojuvvon oktii teakstan. Implisihtta čáli doaibmá fas abstrakta dásis ja lea lohkki áddejupmi teavsttas. Lohkki vihke teavstta luoheteahttivuođa implisihtta čáli bokte (Abbot 2008: 102-103, 235). Čiegus mitalusat dahket mitalusa gelddolažžan. Okta dáid čiegus mitalusain *Náhkehasat* románas lea fearán gos Elna lea viehkalan Biehtár Ovlá maŋŋá meahccái. Dán čiegus fearana birra diehtá Lásse, mii dahká Biehtár Ovlá raššin Lásse ektui. Lea Ránesnávdí gii lohkkái fuomášuhtta dáhpáhusas go lea vuordimin Biehtár Ovlá buvdda olggobealde ja áiggošii dieđihit Biehtár Ovlái. Muhto Ránesnávdí ii arvva konfronteret Biehtár Ovlá áššis.

Narratologalaš analysa sirre gaskal vuosttaš- ja goalmátpersovvna mitalleaddji. Erohus dán guovtti mitalleaddjivuogi gaskkas, lea oinnolašvuohka teavstta ovdanbuktimis. Mitalusa persovvnaid iešvuođat ihtet oidnosii sihke vuosttaš- ja goalmátpersovvna-mitalleaddji bokte. Dialogat sáhttet duođaštit goalmátpersovvna mitalleaddji ja addit eanet dieđuid sihke persovvnaid ja teavstta dáhpáhusaid birra. Dialogat dahket mitalusa ealasin. Muhtin dialogat *Náhkehasat* románas leat hui garrasat, gos bealkkašit ja gárrudit. Lohkki fuobmá ahte dialogat gaskal Lásse ja Biehtár áhku, leat meastá jur monologat, gos mitalleaddji addá Biehtár áhkkui eanet sánisaji go Lássii. Garra sátnelonohallama vuohtta erenoamážit gaskal boares Sára ja Nikko Nillá. Gulahallamiin mitalusa persovvnaid gaskkas vuhtto sámiid gulahallanvuohki, nugo geažideapmi, sihke dialogain ja luđiid bokte. Mitalanstiillat dahket mitalusa lohka gelddolažžan. Dialogaid ja mitalanstiillaid guorahallamis, lean geavahan narratologijja, iežan kontekstamáhtu ja luoheteorijja. Mitalanstiillaid varieren dahká teavstta ealasin ja addá lohkkái eanet vejolašvuođaid dulkot teavstta (Wood 2017: 29-34). Mitalusas leat sihke njuolggomitalleapmi, gaskkalaš mitalanstiila ja friddja gaskkalaš stiila. Guorahaladettiin ii lean buot áiggiid álki fáhtet gean perspektiivvas teakstaoasit ilbmet. Dát lea mii dahká narratologalaš guorahallama miellagiddevažžan. Friddja gaskkalaš stiila buvtii eanemusat hástalusaid analysii. Wood čálláge ahte friddja gaskkalaš mitalanstiila addá eahpádusa gean jietna gullo mitalusas. Friddja gaskkalaš stiillain mii oaidnit áššiid persovvnaid áicama ja giela bokte, ja seammás maid čáli áicama ja giela bokte. (ibid. 9, 31). Mitalanstiillaid gaskkas lea mitalleaddji posišuvdna gelddolaš. Siskkabeali mitalleaddji perspektiivvas ilbmet persovvnaid iešvuođat, geažideamit, jurdagat, ja giellageavaheapmi. Goalmátpersovvna mitalleaddji perspektiivvas gullat persovvnaid jienaid, ja muhtimin neaktá goalmátpersovvna mitalleaddji čáli jietnan.

Náhkehasat románas lea eanaš buotdiehtti goalmátpersovvna muitaleaddji, gaskkalaš muitalanstiillain. Goalmátpersovvna muitaleaddji prinsihpalaččat diehtá buot persovvnaid ja dáhpáhusaid birra, muhto dat sáhtá maid čiehkát lohkkái dieđuid. Vuosttašpersovvna muitaleaddjis leat gáržžádusat, dat ii beasa diehtit maid eará persovvnat muitalusas jurddašit, earret go jus sii ieža muitalit dan. Muitaleaddji luohtehahttivuođa ferte álohii árvvoštallat, erenoamážit jus lea vuosttašpersovvna muitaleaddji (Gaasland 2017:96). Gaasland muittuha earuhit čáli ja muitaleaddji. Goalmátpersovvna muitaleaddji sáhtá lohkkái neaktit muitalusa čállin. Mitalusa čáli doaibmá olggobeale teavstta ja muitaleaddji jietna doaibmá fas siskkobeale teavstta (ibid. 2017:27).

Mitalusa birrasis lea hegemoniija gos dážat leat bajimuččas hierarkiijas, ja sápmelaččaid gaskkas fas badjeolbmot bajimuččas. Badjeolmmoš govviduvvo nu gávilit, ahte son eiseválddiid lánkačorvviin ge nagoda beassat. Mitalusa birrasis leat kapitalisttalaš árvvut mat ráđđejit. Jussá lea jábálaš Jonngu bárdni, gii muitalusas loktejuvvo vel badjeli hiarkijas, báhpaid ja hearrái searvá. Biehtár Ovlá lea fas rikkes badjeolmmoš, seamma lea Nikko Nilláge, gii lea šaddan boares leaskkain náitalit fidnen dihte ealu ja opmodaga. Gávpealmmái Ránesnávdi gullá dalá dážaservvodaga bajimus oassái, muhto ii son ge muitalusas arvva hástalit badjeolbmo. Mitalusas mearrasápmelaččat govviduvvojit proletariáhtii gullevažžan, ja sii govviduvvojit duolvvasin ja geafin.

Dat mii lea fuomášahtti *Náhkehasat* románá teavsttas, lea mo čáli eahpenjulgesvugiin, vuohkkasit gođđá oktii muitalusa persovvnaid. Dán ii soaitte lohkki fuobmát ovdal muitalusa loahpas. Mitalusas Elnas leamaš fearán sihke Jussáin ja Biehtár Ovláin. Vaikke leage Jussá gii gullá Elna ráhkesvuoda muitalussii. Fearána Biehtár Ovláin ii dieđe muitalusa Jussá. Elna náitala mañážassii fáldiin, guhte muitalusa álggus dubme Lásse ja gii gažada Biehtár Ovlá dikkis. Fálde gullá románá loahpas ságaid Biehtár Ovlá noaidástallamis dollagáttis, gos son áitojuvvo, ja ballá máttás. Elle, Biehtár Ovlá eamit, liikosta fas fálde dikkis, muitalusa álggus, ja buohtastahtá iežas eallima dáža eallima ektui. *Náhkehasat* románas, sihke olbmot ja luondu, govviduvvojit visuálalaččat. Luondu ealasin ja poehtalaččat, ja nissonolbmot rumašlaččat. Sámi nissonolbmot govviduvvojit dávjá váfin. Dát muitala dan áiggi nissonideála sápmelaččaid gaskkas, goas nissonolmmoš galggai leat váfi dahje gassat. Dat lei duodaštus ahte nissonolbmot lei buorre dilli, sihke biepmu ja bargoveaga ektui. Nisu ii dárbbášan rahčat, isidis lei ráđđi bálkáhít biiggáid ja reanggaid.

Mitalusa čáli, Matti Aikio, dovda bures servvodaga man birra čállá. Gjengeth guhte lea dutkan Aikio, dadjá ahte Aikio orru dovdamin buorebut badjesámi eallima go dálolaččaid eallima, gosa

son ieš gulai. Vaikke Aikio vuoluštage sápmelaččaid, de romána dulkon boahdá lohkkis gii lohká. Aikio diktá Biehtár Ovlá vuoitit dáža eiseválddiid badjel ja oazžut sudduid ándagassii sámi báhpas Jussás. Olgobeale lohkki, dáža, ii dáidde fuobmát dan, muhto sápmelaš lohkki dáidá fuomášit dan (Gjengseth 2004:106).

Leamaš miellagiddevaš ja ádjás bargu dahkat dán guorahallama. Vuigen ahte álggos lei váttis abstraheret luohteárbevieru akademalaš teoriijan. Vaikke leage luoheteoriija mii attii munnje vejolašvuoda dahkat dán dutkamuša. Luoheteoriija lea ođđa teoriija prosadutkamis mii rahpá vejolašvuoda sámiid iežaset kontekstamáhtu deattuhit ja geavahit akademiijas. Oktan oarjemáilmmi teoriijan, narratologiain, lea luohteárbevierru ja luoheteoriija buorre reaidu buktit min iežamet dulkojumiid sámi epihkkateavsttaide. Dulkomat mat váldet vuhtii min iežamet kontekstamáhtu ja kulturáddejumi.

Gáldut

Dutkanmateriála

Aikio, Matti (2003): *Náhkehasat*. Kárášjohka: Jorgaleaddji ja ČálliidLágádus

Doarjjamateriála

Aikio, Matti (1975): *I dyreskinn*. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Girjjálašvuohta

Aikio, Aimo (2010): *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus

Allen, Paula Gunn (1986): *The Sacred Hoop: A Contemporary Indian Perspective on American Indian Literature*. Girjjis: Paula Gunn Allen (doaim.): *Studies in American Indian Literature. Critical Essays and Course Designs*. New York: The modern Language Association of America

Aslaksen, Lisa Monica (2007): *Máilbmi nupástuvvá ja olbmot dađe mielde*.

Čáppagirjjálašvuohta historjjá muitalussan ja Heaikka duppal doaibma Árbbolaččat-trilogiijas. Mastergrádadutkkus. Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta

Berg, Bård A. (1994): *Reindrifstloven av 1993. Om den første reindrifstloven som omfattet hele Norge: Bakgrunn, forhistorie og innhold*. Dieđut nr. 4. 1994. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta

Bjørklund, Ivar (1985): *Fjordfolket i Kvænangen – Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*. Tromsø, Oslo, Bergen, Stavanger: Universitetsforlaget

Frediksen, Lill Tove (2015): *....mun boadán sin manjš ja joatkkán guhkkelebbui.. Birgengoansttat Jovnna-Ánde West románatrilogiijas Árbbolaččat*. Philosophiae Doctorgráda nákkosgirji Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta

_____ (2012): *Dát lea mo nu munnje oahpis- Kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas*. Sámi dieđalaš áigečála 2. 39-56.

Gaski, Harald (1991): *...nu gárvvís girdilit...Sámi girjjálašvuoda oahppogirji*. Kárášjohka: Davvi Girji

_____ (1993): *Med ord skal tyvene fordrives – om samenes episk poetiske diktning*. Kárášjohka: Davvi Girji

_____ (1998): *Čálagovat – Sámi girjjálašvuodahistorjá*. Kárášjohka: Davvi Girji OS

_____ (2007): *Juoigan-Sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka*. - John T. Solbakk (doaimm.), Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta. Kárášjohka: Sámi kopiiija

Gjengseth, Gunnar (2004): *Matti Aikio – dobbelt hjemløs*. Kárášjohka: ČálliidLágádus – ForfatternesForlag

_____ (2011): *Matti Aikio verk og virke* Nordliga. Umeå: Umeå universitet och Kungl. Skytteanska Samfundet

Hansen/Hivand (2000): *Áigi ii mana – dat boahtá – Tida går ikke – den kommer. Muitalusat golmma nissona eallimis – Historier fra tre kvinnelig i Karasjok*. Leavdnja/Lakselv: Forlaget de tre ans

Hirvonen, Vuokku (1991): *Gumppe luodis Áilohaččii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvnna joatkin*. Pro-grádabargu, Suoma- ja sámegiela instituhtta. Oulu: Oulu Universitehta

_____ (2009): *“Juoiggus uksan njálmmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui”* Sámi dieđalaš áigečála1-2. 90-105

Hætta, Lars/Bær, Anders (1982): *Muitalusat*. Oslo: Universitetsforlaget

Jernsletten, Nils (1978): *Om joik og kommunikasjon. Kultur på karrig jord: Festskrift til Asbjørn Nesheim*. Oslo: Norsk Folkemuseum. 109-122

Johnsen, Ester Kristine (2017): *Ravget iežas bođuid ovddežis - Guovddášpersovnnaid iešvuodát, rollat ja ovdáneapmi sámi perspektiivvas ja narratologiija guorahallamiin Earrodearvvuodát ja*

Jievjaheargi noveallain. Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš. Romsa: UiT

Kuokkanen, Rauna (2009): *Boaris dego eana – Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan Kárášjohka: ČálliidLágádus*

Lindkjølen, Hans (1991): *Viddas folk – Rávdul-Elle fra Finnmarksvidda*. Karasjok: Davvi Girji O.S.

Lothe, Jacob (1994): *Fiksjon og film. Narrativ teori og analyse* Oslo: Universitetsforlaget.

Lothe, Refsum, Solberg (2007): *Litteraturvitenskapelig leksikon* Oslo: Kunnskapsforlaget ANS, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) AS og Gyldendal ASA

Nielsen, Konrad 1979 [1934]: *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Vol III. N–Æ*. Oslo: Universitetsforlaget.

Oskal, Nils A. (1994): *Det rette, det gode og reinlykken*. Avhandling til dr.Art.-graden i filosofi. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap, Filosofiseksjonen.

Partapuoli, Máret Káre-Elle (2014): *Váikkuheapmi - hástaleapmi – ovdáneapmi Vuoi dan Kárenina ja Mu ártegis eallin váldopersovnnaid ovdáneapmi sosiála oktavuodain*. Mastergrádadutkkus Romsa: UiT, Norgga Árktalaš Universitehta

Porsanger, Jelena (2002): *Sámi dutkan ja Sámi kultuvrralaš renessánsa: ideála, myhta vai duohtavuohhta?* Girjji: Johanna Ijäs (doaim.): *Hástalusat. Sámegiela ja sámi girjjálašvuoda njealját dutkan- ja bagadansymposia raporta*. Sámi dieđalaš áigečála 1/2002. Sámi allaskuvla, Sámi instituhtta, Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš

Minde, Henry (2005): *Sápmelaččaid dáruiduhttin – manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvtii?* (M.O. Varsi, doaim., & I.A. Eira, jorg.) Guovdageaidnu: Gáldu 3/2005 – Henry Minde ja Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš

Sara, Mikkel Nils (2001): *Boazu lea biekká buorri – Guovdageainnu guovllu boazodoallovuogit*. Kárášjohka: Davvi Girji

Smith, Graham Hingangaroa (2003): *Indigenous Struggle for the Transformation of Education and Schooling. Keynote Address to the Alaskan Federation of Natives (AFN) Convention.* Anchorage, Alaska, U.S. October 2003

Smith, Linda Tuhiwai (2012): *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous peoples.* London: Zed Books

Solbakk, Aage (1997): *Sámi historjá 2 – 1751 rájes dálá áigái.* Kárášjohka: Davvi Girji O.S

Solbakk, John T. (2004): *Samene – en håndbok.* Kárášjohka: Davvi Girji O.S.

Solbakken-Härkönen, Synnøve (2014): *Máinnasmáilmmis otná čáppagirjjálašvuhtii – magiijalaš realisma ja narratologija Kirste Paltto noveallas.* Sámegeiela ja girjjálašvuoda mastergrádadutkkus. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Solem, Erik (1933): *Lappiske rettstudier.* Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard)

Turi, Johan (1987): *Muitalus sámiid birra.* Jokkmokk: Sámi Girjjit

Vorren, Ørnulf (1962): *Finnmarksamenes nomadisme II – beskrivelse i henhold til den kartmessige fremstilling i hefte I.* Oslo: Universitetsforlaget

Vuolab, Kerttu (1995): *Riggodagaid botnihis gáldu - máidnasiid mearihismearkkašupmi* Cafe Boddu 2, Harald Gaski (ed.), Kárášjohka: Davvi Girji OS

Wiklund, K.B. (1906). *Lapparnes Sång og Poesi [The Lapps' Song and Poetry]* (in Swedish). Uppsala, Sweden: KW Appelbergs Boktryckeri

Willumsen, Liv Helene (2006): Narratologi som tekstanalytisk redskap. Mary Brekke (Red.) Å *begripe teksten – om grep og begrep i teksanalyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS – Norwegian Academic press

Digitála gáldut

Aakre, Bjørn: Aslak Jacobsen Hætta i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 21. januar 2022 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Aslak_Jacobsen_H%C3%A6tta

Balto, Piera: Normo Jovvna luohhti <https://music.youtube.com/watch?v=C30N77mWJ2s>

Deatnogátte Irene ja Tore “Vesla” luohhti <https://www.youtube.com/watch?v=-KnUs5zSWdM>

Gjengset, Gunnar H.: Matti Aikio i Norsk biografisk leksikon på snl.no. Hentet 22. mars 2022 fra https://nbl.snl.no/Matti_Aikio

Minde, Henry. (2005). Sámi skuvlahistorjá 1. (S. Lund, Redaktør) Hentet fra skuvla.info: <http://skuvla.info/skolehist/minde-n.htm>

Pedersen, S. (05 21. b. 2019). Samiske veivisere. From samiskeveivisere.no: <https://samiskeveivisere.no/article/jordloven-for-finnmark-samer-matte-forlate-sprak-et-for-a-fa-kjope-jord/>

Selboe, Tone: *roman* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 25. mars 2022 fra <https://snl.no/roman>

Skåden, Sigbjørn; Fredriksen, Lill Tove: *Anders Larsen* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 28. mars 2022 fra https://snl.no/Anders_Larsen

Mons Aslaksen Somby i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 21. januar 2022 fra https://snl.no/Mons_Aslaksen_Somby

Svennevig, Jan: *sjanger* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 24.03. mars 2022 fra <https://snl.no/sjanger>

Tranøy, Knut Erik: *eklektisk* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 22.mars 2022 fra <https://snl.no/eklektisk>

Digitála debáhtasiiddut ja preassadieđáhusat:

Altaposten áviissas: <https://www.altaposten.no/meninger/i/Kp1lk5/vart-samiske-sprak-er-norsk>

iFinnmark debáhtas: <https://www.ifinnmark.no/grensen-er-nadd/o/5-81-1543915>

Porsangera jearahallan: <https://www.nrk.no/sapmi/suoladuvvon-meavrresgarri-bissu-ain-samis-1.15716857>

Dánmárkku kulturministeriija preassadieđáhus: <https://kum.dk/aktuelt/nyheder/kulturministeren-giver-tilladelse-til-udskillelse-af-samisk-tromme>